

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

*80-річчю кафедри економічної та соціальної географії
присвячується*

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Заснований у 1966 р.

ВИПУСК 1 (66)

Київ-2013

ББК 65.04

- Науковий збірник "Економічна географія" заснований у січні 1966 р..
- Зареєстрований Міністерством юстиції України 22 жовтня 2009 р. (наказ № 1924/15).
- Свідectво про реєстрацію KB 15817-4289P від 20 жовтня 2009 р.
- Постановою Президії ВАК України № 1-01/10 від 13 грудня 2000 р. включений до переліку фахових періодичних наукових видань за спеціальностями "Географічні науки".
- Атестовано Вищою атестаційною комісією України, Постанова Президії ВАК України № 1-05/2 від 10 березня 2010 року.
- **Видавець:** Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Виходить двічі на рік.

Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / [Ред. Кол. : С. І. Ішук (відп. ред.) та ін.] - 2013. - Вип. 1 (66). – 128 с.

У збірнику висвітлено актуальні питання теорії, методології й методики сучасної суспільної географії, особливості демографічної ситуації в різних регіонах України, функціонування міжгалузевих та територіально-виробничих комплексів, розробки територіальних екологічних відносин та регіональних аспектів розвитку продуктивних сил України. Для наукових працівників, викладачів вузів, аспірантів, студентів, працівників планово-прогнозних органів.

Редакційна колегія:

С. І. Ішук, д-р геогр. наук, проф. (відп. ред.); *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Я. Б. Олійник, член-кор. НАПН України, д-р екон. наук, проф. (заст. відп. ред.); *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

П. Г. Шищенко, член-кор. НАПН України, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

М. Д. Пістун, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

К.В. Мезенцев, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

А. В. Степаненко, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

П. О. Масляк, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

О. Ю. Дмитрук, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

О.В. Гладкий, д-р геогр. наук, доцент, (відп. секр.); *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Адреса редакційної колегії: м. Київ, 02680, МСП-680, проспект Академіка Глушкова, 2а, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, географічний факультет, кафедра економічної та соціальної географії, тел. 521-32-04, 521-32-24
--

Автори опублікованих статей несуть повну відповідальність за оригінальність та авторську автентичність опублікованих творів і захищеність прав інтелектуальної власності на твір (ст. 14 та 15 Закону України „Про авторське право та суміжні права”, Кримінальний Кодекс України, ст. 176 та Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст 51²), за підбір і точність наведених фактів, цифр, цитат, географічних назв, власних імен людей, повноту і достовірність наведених матеріалів, посилань на літературні джерела та інших відомостей. Статті подаються в авторській редакції. Редакційна колегія збірника може не поділяти думку різних авторів та не несе відповідальності за зміст статей.

СЛОВО ПРО КАФЕДРУ

Вже 80 років кафедра економічної та соціальної географії географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка є провідною в Україні з підготовки економіко-географів із розвитку продуктивних сил та регіональної економіки і управління розвитком регіону.

Фундатором кафедри був академік К. Воблий, який багато зробив для організації і становлення кафедри. Поява кафедри була зумовлена розвитком географічної науки і необхідністю вирішення назрілих проблем господарського освоєння території. Сьогодні навчальний процес забезпечують висококваліфіковані спеціалісти, серед яких 5 докторів наук, 10 кандидатів наук і 2 асистенти без ступеня. За сумісництвом на кафедрі викладають 5 докторів наук, 1 кандидат наук і 1 асистент без ступеня. Навчально-допоміжний персонал налічує 4 одиниці.

Впродовж усього періоду науково-педагогічна діяльність кафедри була спрямована на дослідження актуальних суспільно-географічних проблем і підготовку фахівців – економіко-географів, здатних вирішувати завдання територіальної організації суспільства.

У налагодження роботи кафедри гідний внесок зробили учені й викладачі: академік Максим Паламарчук, професори Л. Корецький, П. Волобой, Ю. Пітюренко, Ф. Заставний, В. Поповкін, Д. Богорад, П. Масляк, О. Діброва, Г. Кривченко, І. Мукомель, М. Пістун, Д. Стеченко, Б. Яценко, О. Любіцева, В. Юрківський; доценти В. Гуцал, Ф. Мачихін, М. Мижега, С. Мохначук, В. Поданчук, К. Пяртлі, І. Рибачок, М. Русаков, Г. Станкевич, Є. Шипович, В. Шишацький; старший викладач В. Шийко.

У різні роки завідувачами кафедри були: академік К. Воблий, доцент К. Пяртлі, професор О. Діброва, доцент С. Мохначук, професор В. Юрківський, професор М. Пістун. З 1998 р. кафедру очолює професор Я. Олійник.

Помітною подією в житті кафедри стало відкриття науково-дослідної лабораторії «Регіональні проблеми економіки і політики», яка досліджує суспільно-географічні основи регіонального природокористування.

Науковий і науково-дослідний персонал об'єднує 11 працівників, в тому числі 5 кандидатів наук та 6 інженерів.

За час діяльності кафедри підготовлено понад 3 тис. фахівців, які працюють в різних сферах людської діяльності.

На кафедрі впродовж нинішнього століття виконано 6 докторських і 33 кандидатських дисертацій, в яких узагальнено і підсумовано результати наукової роботи. На даний час виконується 24 кандидатських дисертацій.

На високому науковому та організаційному рівні кафедра проводить науково-практичні конференції на теми: «Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил»; «Географічна освіта і наука в Україні».

Кафедра постійно працює над вдосконаленням навчального процесу. Періодично видаються навчальні посібники і підручники. За останні десять років співробітниками підготовлено 44 монографій, 40 учбових посібників, 8 підручників.

Кафедру економічної та соціальної географії закінчили: зав. відділом Інституту економіки природокористування і сталого розвитку проф., д.геогр.н. А. Степаненко, проф., д.е.н. В. Куценко; проф. регіональної економіки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, д.геогр.н. М. Фащевський; проф. Київського національного університету будівництва і архітектури, д.геогр.н. В. Нудельман; проф. Національного авіаційного університету, д.геогр.н. І. Дудник; проф., д.геогр.н., заступник Директора Українського державного НДІ проектування міст «Діпромисто» Ю. Палеха; директор Інституту післядипломної освіти Київського національного університету, к.геогр.н. В. Пересекін; декан географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, проф., д.е.н., член-кор. НАПН України Я. Олійник; зав. кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д.геогр.н. О. Любіцева; д.геогр.н., професори географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка – К. Мезенцев, П. Масляк, І. Смирнов, О. Гладкий; проф., д.геогр.н., ст.н.сп. Інституту географії НАН України І. Гукалова; начальник Управління Секретаріату Кабінету Міністрів України А. Красильщиков; проф., д.е.н. Д. Стеченко; акад. НАН України, д.е.н., проф. М. Паламарчук та ін.

З 1966 р. на базі кафедри видається міжвідомчий науковий збірник «Економічна та соціальна географія», який заснований професором О. Дібровою. В ньому висвітлюються питання теорії, методології і методи суспільної географії, географії природно-ресурсного потенціалу, географії населення і трудових ресурсів, географії господарського комплексу, регіональні суспільно-географічні дослідження України і світового господарства.

Кафедра підтримує міжнародні науково-педагогічні зв'язки з університетами Росії, Угорщини, Білорусі, Німеччини, США, Великої Британії.

Працівники кафедри виступали з науковими доповідями на багатьох міжнародних конференціях.

Кафедра пройшла довгий шлях становлення, розвитку, реорганізації. Вона зберегла давні традиції славної економіко-географічної школи і тепер на 80-літній ювілей підійшла із вагомими здобутками.

*Директор Інституту географії НАН України,
Заслужений діяч науки і техніки України,
академік НАН України, д.г.н., проф.
Леонід Руденко*

**І. ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИЙ СКЛАД КАФЕДРИ
ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ
ГЕОГРАФІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Професори та викладачі кафедри економічної та соціальної географії

Олійник Ярослав Богданович

Науковий ступінь, звання: Заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент НАПН України, доктор економічних наук, професор.

Посада: декан, завідувач кафедри.

Дисципліни: Історія і методологія суспільної географії, Основи суспільної географії, Методологія та організація наукових досліджень, Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка.

Наукові інтереси: історія і методологія суспільної географії, регіональна політика, природокористування, основи суспільної географії, сучасні проблеми суспільної географії.

Науково-методичні праці: Автор 500 наукових праць, у тому числі. 13 монографій, 10 підручників, 12 навчальних посібників.

Ішук Степан Іванович

Науковий ступінь, звання: Заслужений діяч науки і техніки України, доктор географічних наук, професор.

Посада: професор.

Дисципліни: Теорія і методологія географічної науки, Географічна комплексологія, Сучасні проблеми суспільної географії, Географія промислових комплексів.

Наукові інтереси: історія і методологія суспільної географії, виробничо-територіальне комплексоутворення, географія промислових комплексів.

Науково-методичні праці: Автор 250 наукових праць, у тому числі 12 навчальних посібників, 8 монографій.

	Мезенцев Костянтин Володимирович <i>Науковий ступінь, звання:</i> доктор географічних наук, професор. <i>Посада:</i> професор. <i>Дисципліни:</i> Географічне моделювання і прогнозування, Регіональне суспільно-географічне прогнозування, Human geography (Суспільна географія), Сучасні проблеми регіонального розвитку. <i>Наукові інтереси:</i> кількісні методи та регіональне прогнозування, районування, трансформація міст та урбанізованих регіонів, публічні простори, міграції, туристичні ресурси, перцепційна географія, географія релігії. <i>Науково-методичні праці:</i> Автор 150 наукових праць, у тому числі 6 навчальних посібників та 4 монографій.
	Гладкий Олександр Віталійович <i>Науковий ступінь, звання:</i> доктор географічних наук, доцент. <i>Посада:</i> доцент. <i>Дисципліни:</i> Навчальні інформаційні системи у вищій географічній освіті, Інновації в суспільній географії, Менеджмент РПС і регіональної економіки, Геоінформаційний менеджмент, Менеджмент регіонального розвитку, Географічні інформаційні системи і технології (за професійним спрямуванням). <i>Наукові інтереси:</i> географія міст та агломерацій, географія промислових комплексів, менеджмент регіонального розвитку, регіональна економічна ефективність. <i>Науково-методичні праці:</i> 350 наукових праць, у тому числі 6 підручників та навчальних посібників, 6 монографій, 1 патент.
	Дорошенко Віктор Іванович <i>Науковий ступінь, звання:</i> кандидат географічних наук, доцент. <i>Посада:</i> доцент. <i>Дисципліни:</i> Географія торгівлі та сфери обслуговування, Географія транспорту, Маркетингова географія. <i>Наукові інтереси:</i> географія торгівлі України, географія транспорту, маркетингова географія, територіальна організація виробництва споживчих товарів в Україні. <i>Науково-методичні праці:</i> 100 наукових праць, у тому числі 7 навчальних посібників та монографій.

	Мезенцева Наталія Іванівна <i>Науковий ступінь, звання:</i> кандидат географічних наук, доцент. <i>Посада:</i> доцент. <i>Дисципліни:</i> Економічна та соціальна географія України, Географія АПК, Географія праці, Науково-дослідницький практикум з суспільної географії. <i>Наукові інтереси:</i> суспільна географія України, регіональні ринки праці, регіональні аспекти агробізнесу, географія захворюваності населення, гендерна географія, географія бідності та соціальної поляризації населення. <i>Науково-методичні праці:</i> 130 наукових праць, у тому числі 7 навчальних посібників та монографій.
	Матвієнко Володимир Миколайович <i>Науковий ступінь, звання:</i> кандидат географічних наук, доцент. <i>Посада:</i> заступник декана із заочної форми навчання, доцент. <i>Дисципліни:</i> Регіональна економічна та соціальна географія, Розвиток суспільно-географічної думки, Основи організації наукових досліджень (за професійним спрямуванням), Регіональні проблеми розвитку України. <i>Наукові інтереси:</i> історія суспільної географії, розміщення продуктивних сил, регіональна економічна та соціальна географія. <i>Науково-методичні праці:</i> 45 наукових праць, у тому числі 1 навчального посібника
	Пасько Володимир Феодосійович <i>Науковий ступінь, звання:</i> кандидат географічних наук, доцент. <i>Посада:</i> заступник декана з виховної роботи, доцент. <i>Дисципліни:</i> Інновації в суспільній географії, РПС та економіка регіонів України, Регіональна політика, Регіональне програмування, Територіальний моніторинг соціально-економічного розвитку. <i>Наукові інтереси:</i> регіональне землекористування, регіональна політика, регіональне програмування. <i>Науково-методичні праці:</i> 25 наукових праць, у тому числі 2 монографій та 2 навчальних посібників.

	Запотоцький Сергій Петрович <i>Науковий ступінь, звання:</i> кандидат географічних наук, доцент. <i>Посада:</i> доцент. <i>Дисципліни:</i> Бізнес-планування, Проблеми регіональної економіки, Економіко-географічна експертиза і аудит, Менеджмент регіональної економіки, Основи економіки туризму. <i>Наукові інтереси:</i> регіональне природокористування, регіональна економіка та політика, регіональна та галузева конкурентоспроможність, географія продовольчих ринків. <i>Науково-методичні праці:</i> 70 наукових праць, у тому числі 4 навчальних та навчально-методичних посібників та 3 монографії.
	Кононенко Олена Юріївна <i>Науковий ступінь, звання:</i> кандидат економічних наук, доцент. <i>Посада:</i> доцент. <i>Дисципліни:</i> Суспільно-географічна районологія та основи регіональної політики, Актуальні проблеми стійкого розвитку, Основи територіального управління і стратегічного планування, Методика викладання географічних дисциплін у вищій школі. <i>Наукові інтереси:</i> природно-техногенна безпека, сталий розвиток регіонів України, державна регіональна політика. <i>Науково-методичні праці:</i> 70 наукових праць, в тому числі 8 монографій, 2 навчальних посібники.
	Мельничук Анатолій Леонідович <i>Науковий ступінь, звання:</i> кандидат географічних наук, доцент. <i>Посада:</i> доцент. <i>Дисципліни:</i> Історична географія, Галузеве картографування, Суспільна та соціальна географія, Сучасні проблеми регіонального розвитку, Сучасні проблеми регіональної економіки. <i>Наукові інтереси:</i> історична географія, природно-техногенна безпека життєдіяльності населення України. <i>Науково-методичні праці:</i> 80 наукових праць, у тому числі 2 монографій та 4 навчальних посібників.
	Хвесик Юлія Михайлівна <i>Науковий ступінь, звання:</i> доктор економічних наук. <i>Посада:</i> доцент. <i>Дисципліни:</i> Регіональні інвестиційні процеси, Теоретичні основи управління розвитком регіону, Управління розвитком регіону, Менеджмент регіонального розвитку. <i>Наукові інтереси:</i> регіональний розвиток, географічні проблеми розвитку регіонів, інвестиції та інновації, економіка природокористування. <i>Науково-методичні праці:</i> 72 наукових праць.

	Трусій Оксана Миколаївна Науковий ступінь, звання: кандидат географічних наук. Посада: асистент. Дисципліни: Основи суспільної географії, Економічна та соціальна географія України. Наукові інтереси: суспільна географія, територіальна організація наукового потенціалу, сфера обслуговування. Науково-методичні праці: 16 наукових праць.
	Дронова Олена Леонідівна Науковий ступінь, звання: кандидат географічних наук. Посада: асистент. Дисципліни: Географія міст, Геоурбаністика, Управління соціально-економічним і просторовим розвитком міст, Методи географічних досліджень (за професійним спрямуванням). Наукові інтереси: проблеми взаємодії природи та суспільства, наукові засади сталого розвитку, екологічна безпека, географічні основи природокористування та охорона природи. Науково-методичні праці: 20 наукових праць, у тому числі 1 монографії.
	Глибовець Вікторія Леонідівна Науковий ступінь, звання: кандидат географічних наук. Посада: асистент. Дисципліни: Науковий спецсеминар з економічної та соціальної географії, Розміщення продуктивних сил, Територіальне планування, Основи міського планування. Наукові інтереси: суспільна географія, геоурбаністика, туризм. Науково-методичні праці: 20 наукових праць.
	Тиква Леонід Миколайович Посада: асистент. Дисципліни: Географія промислових комплексів, Основи геополітики, Історія і методологія суспільної географії, Регіональна економічна та соціальна географія. Наукові інтереси: географія АПК, історія суспільно-географічної думки, комп'ютерні методи обробки інформації. Науково-методичні праці: 10 наукових праць.

Науковий та навчально-допоміжний персонал кафедри економічної та соціальної географії

Коковський Любомир Олексійович

Науковий ступінь, звання: кандидат географічних наук

Посада: завідувач лабораторії

Наукові інтереси: збалансований розвиток регіонів України, інвестиційна привабливість та інноваційний розвиток регіонів.

Науково-методичні праці: Автор та співавтор 25 наукових праць

Денисенко Олена Олександрівна

Науковий ступінь, звання: кандидат географічних наук

Посада: молодший науковий співробітник,

Наукові інтереси: регіональний розвиток, світогосподарські процеси, географія міст

Науково-методичні праці: Автор та співавтор близько 30 наукових праць, із них одна монографія

Федюк Олексій Миколайович

Науковий ступінь, звання: кандидат географічних наук

Посада: інженер I категорії

Наукові інтереси: історія української суспільної географії, географія культури, етнічна географія.

Науково-методичні праці: Автор та співавтор 14 наукових праць

Мельник Людмила Вікторівна

Науковий ступінь, звання: кандидат географічних наук

Посада: інженер I категорії

Наукові інтереси: територіальна організація продовольчого ринку регіону

Науково-методичні праці: Автор та співавтор 15 наукових праць, із них одна монографія, один навчальний посібник та один навчально-методичний комплекс.

Кривець Ольга Олександрівна

Науковий ступінь, звання: кандидат географічних наук

Посада: інженер II категорії

Наукові інтереси: розвиток та становлення гендерної географії в зарубіжних країнах, суспільно-географічні дослідження гендерних співвідношень в регіонах України

Науково-методичні праці: Автор та співавтор 12 наукових публікацій

Жабський Андрій Петрович
Посада: інженер II категорії

Гулейчук Ірина Юріївна
Посада: інженер III категорії

Небелас Віталій Володимирович
Посада: інженер III категорії

Шандра Олександра Володимирівна
Посада: інженер III категорії

Блейчик Тетяна Олександрівна
Посада: спеціаліст I категорії

Городиська Антоніна Василівна
Посада: спеціаліст I категорії

II. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ДУМКИ В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

УДК 911.3

Олійник Я.Б., чл.-кор. НАПН України, д.е.н., проф.
Степаненко А.В., д.г.н., проф.
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КАФЕДРИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Ключові слова: історія, кафедра економічної та соціальної географії, Київський університет імені Тараса Шевченка

Кафедра економічної та соціальної географії є провідною в Україні кафедрою суспільно-географічної підготовки фахівців із спеціальності «економічна та соціальна географія» (спеціалізації – управління розвитком регіону і розвиток продуктивних сил та регіональна економіка). Вона проводить навчально-виховну і методичну діяльність та здійснює наукову роботу із спеціальності «економічна та соціальна географія».

Історія кафедри бере початок з часу виникнення університету. Ще у дореволюційний період в університеті економічна географія викладалась як загальноосвітня дисципліна для студентів гуманітарних факультетів (економістів, істориків, філософів та філологів). Першим викладачем географії (в тому числі і економічної) був відомий історик В. Антонович, який у 1917 р. почав викладати цю дисципліну українською мовою. На 20-ті роки припадає вихід у світ перших підручників з економічної географії України К. Воблого, В. Садовського та Я. Пілецького.

У 1920–30-х роках основним викладачем економічної географії у Київському університеті був А. Синявський (1866–1951). Він вивчав зовнішні торговельні зв'язки України зі Сходом, зокрема з Єгиптом, та методологічні проблеми економічної географії.

Свій родовід кафедра веде з 1933 р., коли була організована окрема кафедра економічної географії у складі геолого-географічного факультету відомим тоді економістом, статистиком і економіко-географом, академіком К. Воблим (1876–1947). Поява кафедри зумовлена розвитком системи географічних наук і запитами з боку різних установ про необхідність ефективного вирішення проблем господарського освоєння території нашої країни. В завдання кафедри входив випуск фахівців – економіко-географів, здатних вирішувати завдання територіальної організації суспільства на основі теорії раціонального розміщення продуктивних сил і розселення. Він завідував кафедрою до 1947 року. В 1934–1937 рр. вчений опублікував понад 20 статей, які були присвячені корисним копалинам республіки, їх розробці, економіці і розміщенню. В 1940–1947 рр. К. Воблий публікує серію статей і нарисів з економічної географії України, Криму, окремих районів і міст.

У довоєнні роки разом з К. Воблим на кафедрі працювали доценти К. Пяртлі і В. Поданчук. У 1936 р. після закінчення аспірантури географічного факультету Одеського університету на кафедру прийшов І. Мукомель (працював у 1936–1941 та 1945–1959 рр.). У 1938–1941 рр. він був деканом географічного факультету. Це видатний спеціаліст в області географії сільського господарства і економічної географії. І. Мукомель опублікував монографію «Сельскохозяйственные зоны Украинской ССР» (1954) і серію карт з економіки і територіальної організації сільського господарства («Атлас сельского хозяйства Украинской ССР», 1958).

Поліпшилися умови для наукової роботи після організації в університеті НДІ географії. Було розпочато ґрунтовні дослідження м. Києва, вивчені практично всі підприємства міста, розроблена унікальна картотека з його внутрішніх і зовнішніх зв'язків, але зібрані матеріали пропали під час війни. У 1940 р. розпочалась аспірантська підготовка, у 1941 р. на базі кафедри вже була проведена перша наукова конференція з географії сільського господарства України. У цьому ж році була опублікована робота К. Пяртлі з методології і методики економіко-географічних досліджень зарубіжних країн.

У роки війни, коли Київський університет був евакуйований (1941–1943 рр.), кафедра не працювала. Представники старшого покоління продовжували наукову роботу в евакуації. Наприклад, К. Воблий розробив схему розвитку продуктивних сил Башкирії, опублікував ряд робіт з географії України і посібник для наукового працівника «Організація праці наукового працівника» (1943), де розроблені принципи планування науково-дослідної роботи і методики роботи над нею. Ряд випускників кафедри взяли участь у війні (М. Паламарчук, Л. Корецький та ін.). Після повернення університету до визволеного Києва у вересні 1944 р., кафедра поновила свою роботу у складі новоствореного географічного факультету разом із кафедрами фізичної географії та геодезії і картографії.

У після воєнні роки кафедрою економічної географії продовжував керувати К. Воблий, її співробітниками у різні роки були професор Г. Кривченко, доценти К. Пяртлі, І. Мукомель, В. Поданчук, І. Рибачок, Ф. Мачихін, М. Хилюк. У 1950–60 рр. ряд економіко-географічних статей було опубліковано в «Географічному збірнику», що видавався в Київському університеті, а також у збірниках «Географія в школі», «Краєзнавство в школі», «Педагогічні читання в географії», «Вітчизняні географи, мандрівники і мореплавці», що видавалися у УНДІП за редакцією О. Діброви.

У 1947 р., після смерті К. Воблого, кафедру економічної географії очолив доцент К. Пяртлі і продовжував нею завідувати до виходу в 1958 році на пенсію. У 1956–1959 рр. доцентом цієї кафедри працює М. Русаков.

Як у довоєнні, так і в повоєнні роки кафедра щорічно на стаціонарі готувала 15-20 економіко-географів комплексного профілю, які йшли переважно на викладацьку роботу. Підготовка таких фахівців на вечірньому й заочному відділеннях почалася лише в 1949 р. У 1956 р. кафедра економічної географії розширилася за рахунок залучення викладачів економічної географії

Київського педагогічного інституту - доцента О. Діброва, к.геогр.н. А. Смородинцевої, ст. викл. В. Шийко.

У 1959 р. кафедру очолив О. Діброва, який після захисту докторської дисертації став професором і продовжував керувати нею до кінця свого життя (1973 р.).

У 1960–70-х роки все більше економіко-географів направлялося до науково-дослідних і господарсько-планових установ. За ці роки кафедрою було видано ряд навчальних і навчально-методичних посібників, зокрема з економічної географії зарубіжних країн (К. Пяртлі і М. Розенберг), методики викладання економічної географії (В. Поданчук). Під його керівництвом проводилось комплексне економіко-географічне вивчення Київської, Черкаської, Житомирської і Чернігівської областей. Одним із важливих наукових досліджень О. Діброва стала розроблена ним сітка економіко-географічних районів України, яка характеризувалась обґрунтованістю і врахуванням природно-історичних особливостей в порівнянні з іншими схемами районування республіки. Найважливішою роботою О. Діброва є “Географія Української РСР” – фундаментальний посібник для студентів географічних факультетів університетів і педінститутів України (1954, 1958 і 1982), а також стабільний підручник “Географія Української РСР” для середньої школи, який витримав 11 видань і перекладений на російську, польську, угорську і румунську мови. О. Діброва був ініціатором ряду видань і їх редактором, також автором ряду статей, опублікованих у збірниках. Він був одним із редакторів “Атласа Украинской ССР и Молдавской ССР” (1961), атласа “География Киевской области” (1962), учбових настільних карт по Україні і окремих областях.

У 1953–1964 рр. за редакцією О. Діброва вийшло в світ декілька збірників Українського географічного товариства з економіко-географічної проблематики, а з 1966 р. почав виходити міжвідомчий науковий збірник «Экономическая география». Під його керівництвом вийшло 15 таких випусків. У 1944–1947 рр. О. Діброва – директор науково-дослідного інституту географії при Київському університеті. Під керівництвом проф. О. Діброва розгорнулася підготовка аспірантів. Після захисту кандидатських дисертацій співробітниками кафедри стали М. Пістун, Є. Шипович, Г. Станкевич, В. Юрківський, дещо пізніше С. Мохначук. У 70-ті роки її склад поповнився кандидатами наук – Б. Яценком, С. Іщуком, Д. Стеченком, М. Мижегою. Сумісниками й погодинниками у різні роки працювали Д. Богорад, Ю. Пітюренко, С. Майліс, Л. Корецький, П. Волобой, Ф. Заставний, дещо пізніше В. Поповкін.

Після смерті у 1973 р. проф. О. Діброва в.о. зав. каф. були доц. С. Мохначук (1973–1974 рр.) і доц. В. Юрківський (1975 р.), а з жовтня 1975 р. до грудня 1998 р. нею завідував М. Пістун, який у 1975 р. захистив докторську дисертацію, а в 1977 р. став професором. У 1975–1979 рр. професором кафедри за сумісництвом працював академік АН УРСР М. Паламарчук. У 1978 р. асистентом кафедри став к.геогр.н. О. Паламарчук, який згодом перейшов працювати у Інститут географії НАН України.

У цьому складі кафедра почала розробляти нові спеціальні курси прикладної орієнтації з територіального планування (Д. Стеченко), районних планувань та містобудівництва (А. Станіславський, М. Мижега), географії промисловості (С. Іщук), географії сільського господарства (М. Пістун), географії населення і розселення (С. Мохначук), географії сфери обслуговування (В. Юрківський), географії праці (О. Єгоров), теоретичних проблем економічної географії і основ наукових досліджень (М. Пістун). Посилилися зв'язки кафедри з плановими органами та закладами районного планування і містобудування.

Починаючи з 1965 р., стали проводитися систематичні експедиційні дослідження ТВК областей, розпочалося виконання держбюджетних та господарсько-договірних робіт. Все це дало можливість кафедрі скласти нову модель прикладної підготовки економіко-географів, яка почала реалізуватися в 1972/1973 навчальних роках. Випускники переважно йшли на роботу до установ з районного планування, містобудування і територіального планування. Водночас продовжувалася підготовка вчителів географії для середніх шкіл і середніх спеціальних навчальних закладів. З цією метою була посилена загальногеографічна підготовка, розширені курси педагогіки і психології, методики викладання географії, продовжувалося проведення педагогічної та навчально-маршрутної практик.

Виробничі практики студентів на III і IV курсах стали проводитися в складі економіко-географічної експедиції, а тематика їх впливала вже з держбюджетних і госпдоговірних наукових тем. Базами виробничих практик стають господарські наукові та проектні установи міста Києва та інших регіонів. На основі вивчення виробничо-територіальних комплексів Житомирської, Чернігівської, Київської та Черкаської областей були видані монографії – “Аграрно-територіальні і агропромислові комплекси Житомирської області” (1972), “Чернігівська область (економіко-географічна характеристика)” (1975), тематичні наукові збірники, присвячені Київській (1969, 1971) і Черкаській (1977) областям. Була розроблена концепція аграрно-територіальних комплексів (М. Пістун), видано навчальний посібник для вчителів “Агропромисловий комплекс сьогодні” (С. Іщук, М. Пістун та Д. Стеченко, 1985). Члени кафедри стали брати активну участь у наукових конференціях в Україні та за її межами.

Як і раніше, велика увага приділялася підготовці навчально-методичної літератури. Доцент І. Рибачок видав навчальний посібник зі “Вступу до економічної географії” (1973), академік М. Паламарчук – навчальний посібник для вчителів і студентів “Економічна географія Української РСР” (1975, 1977) та навчальний посібник для учнів 8 класу “Географія Української РСР”. Співробітниками кафедри видана серія навчальних посібників з економічної географії зарубіжних країн: капіталістичні країни (1975), країни, що розвиваються (1973), соціалістичні країни (1981).

Доцент Є. Шипович видав посібник з “Методики викладання географії” (1981), професор М. Пістун і Г. Колесник посібник “Географія сільського господарства СРСР” (1985). Доопрацьовано і перевидано вузівський

підручник “Географія Української РСР” (1982), а в 1984 р. під егідою кафедри видано посібник “Економічна географія СРСР. Районна частина”.

Продовжились і наукові публікації. Доцент С. Іщук (у співавторстві) видав монографію “Комплексне планування соціально-економічного розвитку міста” (1980). Професор В. Юрківський видав книгу “Економічна географія США” (1978) та навчальний посібник “Географія сфери обслуговування” (1989), доцент Б. Яценко – ряд робіт із економічної географії Японії та інших проблем, а доцент Є. Шипович – монографію “Географія продуктивних сил Української РСР” (1988). Доцент Д. Стеченко видав навчальний посібник “Зовнішньоекономічні зв’язки СРСР” (1982), а згодом на базі розробленого однойменного курсу – навчальний посібник “Комплексне територіальне планування народного господарства” (1988), а потім захистив із цієї проблеми докторську дисертацію.

У 80-ті роки колектив кафедри поповнився науковими співробітниками АН України - П. Масляком та Я. Олійником, а також А. Степаненком, О. Драпівковським (за сумісництвом).

У 80-90-ті роки чітко визначилися два напрямки підготовки економіко-географів: науково-виробничий (прикладний), що виник на базі конкретного соціального замовлення науково-дослідних, планових та проектних органів та їх закладів; науково-педагогічний. Науково-педагогічний напрям забезпечував потреби середньої, середньої спеціальної і вищої освіти у висококваліфікованих вчителів і викладачах географії. На ці десятиріччя припадає поглиблене вивчення прикладних прогностно-планових проблем господарства Київської області та комплексного економіко-географічного вивчення столиці України - м. Києва і територіальної організації трудових зв’язків у цьому місті.

У 90-х роках окремою стала економіко-географічна спеціальність, що дало змогу поглибити прикладну підготовку. Підставою для цього був процес соціологізації суспільно-географічного знання, запровадження до навчального плану нових дисциплін: соціальної географії, географії внутрішньої і зовнішньої торгівлі, географії праці, основ маркетингу, маркетингової географії, бізнес-планування, рекреаційної географії, управління регіональним розвитком, прогнозування виробничо-географічних систем, фінансів України, господарського права і бухгалтерського обліку, географічної експертизи та практикуму на ЕОМ.

У 90-х роках співробітники кафедри захистили дисертації: доценти П. Масляк, С. Іщук, Я. Олійник - докторські, ас. Н. Провотар, К. Мезенцев та В. Шишацький – кандидатські. З 1991 р. Б. Яценко став завідувачем новоствореної кафедри країнознавства та туризму. У 1995 р. на кафедру географії України перейшов професор П. Масляк, а до складу кафедри економічної та соціальної географії увійшов доц. В. Дорошенко. У 1996 р. кафедру залишив професор Д. Стеченко, замість нього прийнято випускника кафедри, кандидата економічних наук, доц. В. Тьорла, який згодом перейшов на іншу роботу.

Наприкінці 1998 р. завідувачем кафедри став проф. Я. Олійник. Поступово омолоджується і якісно зміцнюється викладацький склад на основі випускників Київського університету. У 2000 р. вийшли на пенсію проф. В. Юрківський і доц. С. Мохначук; ас. Н. Мезенцева (Провотар) отримує вчене звання доцента. Асистентом кафедри стає В. Матвієнко, який у 2001 р. захищає кандидатську дисертацію. У 2002 р. кафедра поповнилась новими асистентами: С. Запотоцьким і В. Паськом, які перейшли на викладацьку роботу з молодших наукових співробітників НДЛ, та асистентом Л. Тиквою.

Відбуваються зміни в якісному складі викладачів: на посади доцентів обрані К. Мезенцев і В. Шишацький (2002 р.), В. Матвієнко (2004 р.), С. Запотоцький і В. Пасько (2007 р.). У 2003 р. захищає кандидатську дисертацію А. Мельничук, який нині працює доцентом кафедри. У 2006 р. кафедра поповнилась асистентом, кандидатом географічних наук О. Трусій. У 2003–2006 рр. в докторантурі навчається і у 2006 р. захищає докторську дисертацію К. Мезенцев, а у 2007 р. обирається на посаду професора. Упродовж 2004–2007 рр. – докторантом був В. Шишацький.

У 2003 р. пішов з життя доц. В. Гуцал, у 2009 р. – доц. В. Шишацький.

У 2010 р. на кафедру прийшов доцент О. Гладкий, який захистив докторську дисертацію. У 2011 р. колектив кафедри поповнився новими викладачами – асистентами, кандидатами географічних наук – О. Дроновою і В. Глибовець, кандидатом економічних наук Ю. Хвесик, яка у 2012 р. стала доктором економічних наук. З 2012 р. доцентом кафедри працює кандидат економічних наук О. Кононенко, асистентом – М. Молочко. На сьогодні навчально-виховну роботу на кафедрі забезпечують 4 професори, доктори наук, 1 доцент, доктор наук, 7 доцентів, кандидатів наук, 3 асистенти, кандидати наук, 2 асистенти без ступеня, 4 навчально-допоміжних працівників. Для викладання окремих прикладних дисциплін залучаються провідні фахівці із науково-дослідницьких та проектних установ на правах сумісництва.

Кафедра здійснює підготовку висококваліфікованих фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалаврів, спеціалістів і магістрів за спеціальністю «Економічна та соціальна географія» (спеціалізація – «Управління розвитком регіону» та «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка»). Із дня заснування кафедра дала дорогу в життя майже 3000 випускникам, які обіймають посади керівників та спеціалістів структурних підрозділів міністерств, відомств, навчальних і науково-дослідних установ і вишів України.

Під керівництвом завідувача кафедри розроблена Концепція географічної освіти в Україні, нові навчальні плани та освітні програми підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів. На кафедрі відкрита нова спеціалізація підготовки фахівців з розвитку продуктивних сил та регіональної економіки. Викладачі кафедри розробили нові курси: «Географія міст України» (В. Пересекін), «Суспільно-географічне прогнозування» (К. Мезенцев), «Регіональне суспільно-географічне прогнозування» (К. Мезенцев), «Географія праці» (Н. Мезенцева), «Бізнес-планування» (С. Запотоцький),

«Маркетингова географія» (В. Дорошенко), «Проблеми регіональної економіки» (С. Запотоцький), «Регіональна політика» (В. Пасько), «Регіональна політика сталого розвитку» (Я. Олійник), «Теоретичні основи управління розвитком регіону» (А. Степаненко), «Менеджмент розміщення продуктивних сил і регіональної економіки» (О. Драпіковський), «Основи геополітики» (Я. Олійник, А. Степаненко), «Інформаційний менеджмент» (К. Мезенцев), «Менеджмент регіонального розвитку» (О. Кононенко), «Теорії розміщення продуктивних сил і регіональної економіки» (Я. Олійник, А. Степаненко), «Регіональна економіка» (Я. Олійник, А. Степаненко),

Кафедра відома своїми науковими та навчально-методичними працями, які впродовж нинішнього століття знайшли відображення у 46 монографіях, 8 підручниках, 37 навчальних посібниках. Основними з них є: Олійник Я.Б. та ін. «Регіональна економіка» (2008); Іщук С.І. «Розміщення продуктивних сил» (2008); Пістун М.Д., Мельничук А.Л. «Сучасні проблеми регіонального розвитку» (2009); Гладкий О.В. «Наукові основи суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій» (2009); Олійник Я.Б. Шевчук С.М. «Методологічні основи розвитку суспільної географії в Україні у ХХ столітті» (2011); Мезенцева Н.І., Мороз І.М. «Інвестиційна діяльність в агропродовольчому виробництві України: регіональні аспекти» (2011); Дронова О.Л. «Фактори ризику техногенних надзвичайних ситуацій в Україні» (2011); Іщук С.І., Гладкий О.В. «Географія промислових комплексів» (2011); Олійник Я.Б., Мезенцев К.В., Смирнов І.Г. «Географія світового господарства (з основами економіки)» (2011); Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. «Міжнародна логістика» (2011); Олійник Я.Б., Степаненко А.В. «Теоретичні основи розміщення продуктивних сил і регіональної економіки» (2011); Мезенцев К.В., Немець Л.М., Скриль І.А. «Туризм і рекреація в Харківській області: просторовий аналіз та соціальні пріоритети» (2012); Запотоцький С.П. «Регіональна конкурентоспроможність: суспільно-географічні засади формування» (2012); Гладкий О.В. «Менеджмент регіонального розвитку» (2013). В 2000 р. з ініціативи завідувача Я. Олійника при кафедрі створена науково-дослідна лабораторія з питань дослідження регіональних проблем економіки і політики у складі 11 осіб, яку нині очолює к.геогр.н. Л. Коковський.

У 2000–2005 рр. кафедра виконувала тему: «Суспільно-географічні основи регіонального природокористування» (науковий керівник проф. Я. Олійник), у 2006–2010 рр. співробітники працювали над суспільно-географічними основами дослідження регіональної екологічної безпеки (науковий керівник проф. Я. Олійник). З 2011 р. лабораторія бере участь у виконанні Комплексної наукової програми “Регіональні проблеми раціонального природокористування”. Виконується держбюджетна тема «Суспільно-географічні основи дослідження трансформації системи природокористування в Україні». Викладачами кафедри підготовлено і подано ряд наукових записок до комісії з адміністративно-територіального устрою України, Міністерств екології та природних ресурсів, аграрної політики та продовольства, економічного розвитку та торгівлі, регіонального розвитку,

будівництва та житлово-комунального господарства. За участю кафедри створена спеціалізована вчена рада з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) географічних наук зі спеціальностей: економічна та соціальна географія, конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів, географічна картографія (заст. голови – проф. Я. Олійник).

При кафедрі здійснюється підготовка науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації через докторантуру і аспірантуру. На початку нинішнього століття докторантуру на кафедрі закінчили К. Мезенцев, В. Шишацький, О. Гладкий, С. Запотоцький (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), В. Джаман (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича), пройшли докторську підготовку Л. Немець і К. Немець (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна). Обговорені докторські дисертації Б. Яценка, О. Бейдика, І. Смирнова (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), В. Круля і П. Сухого (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича), М. Дністрянського (Львівський національний університет імені Івана Франка), Н. Коцан (Волинський національний університет імені Лесі Українки), М. Барановського (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя), А. Калька (Національний університет водного господарства та природокористування), О. Афанасьєва (Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара). З початку XXI століття на кафедрі обговорено 16 докторських і 65 кандидатських дисертацій. На кафедрі навчається 14 аспірантів денної та 9 заочної форм навчання. До наукової роботи кафедри постійно долучаються студенти. Вони беруть участь у Всеукраїнських конференціях та олімпіадах з географії. На кафедрі діє студентський науковий гурток. У 2002 р. кафедра була базовою з організації проведення літньої школи молодих вчених України з питань «Сучасні підходи до місцевого і регіонального розвитку» (Польща).

Колектив кафедри в останні роки бере участь в організації і проведенні Міжнародних науково-практичних конференцій.

На базі кафедри, починаючи з 1966 р., видається науковий збірник - спочатку під назвою “Економічна географія”, а потім “Економічна і соціальна географія”. Вже вийшло у світ 65 таких випусків. Відповідальними редакторами протягом 1966–1972 рр. був проф. О. Діброва, у 1972–1974 рр. - доц. С. Мохначук, 1975–1998 рр. – проф. М. Пістун, з 1998 р. – проф. С. Іщук.

Кафедра останні 20–25 років підтримує тісні зв'язки зі спорідненими кафедрами України, Інститутом географії НАН України, Московського і Санкт-Петербурзького університетів та ряду зарубіжних країн (США, Японії, Польщі, Угорщини, Німеччини, Чехії, Словаччини).

Колектив кафедри багаторазово відзначався дипломами, почесними грамотами та знаками. Професору В. Юрківському було присвоєне почесне звання «Заслужений працівник вищої школи» (1984), професору М. Пістуну – «Заслужений працівник народної освіти України» (1993), професору Я. Олійнику – «Заслужений діяч науки і техніки України» (2002), орден «За

заслуги» III ступеня (2009), професору С. Іщуку – «Заслужений діяч науки і техніки України» (2009). Професор К. Мезенцев нагороджений Почесною грамотою Міністерства туризму і культури України, доцент Н. Мезенцева – Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України.

Олійник Я. Б. Історія розвитку кафедри економічної та соціальної географії. Розкрито історію розвитку та становлення кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ключові слова: історія, кафедра економічної та соціальної географії, Київський університет імені Тараса Шевченка

Олейник Я. Б. История развития кафедры экономической и социальной географии. Раскрыто историю развития и становления кафедры экономической и социальной географии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Ключевые слова: история, кафедра экономической и социальной географии, Киевский университет имени Тараса Шевченко.

Oliyntk Ya. B. The History of the Department of Economic and Social Geography. The history of the Department of Economic and Social Geography development and establishment in Taras Shevchenko National University of Kiev is disclosed.

Keywords: History, Department of Economic and Social Geography, Taras Shevchenko National University of Kiev.

Надійшла до редколегії 22.01.2013

ІІІ. ПРОВІДНІ НАПРЯМКИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

УДК 911.3

Іщук С. І. д.г.н., проф., акад. АН ВЩ України,
Гладкий О. В., д.г.н., доц., акад. НАТ РФ
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ РЕГІОН: ЙОГО МЕЖІ, ФУНКЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Ключові слова: Київський столичний регіон, вплив столиці, адміністративний устрій, економічна ефективність

Вступ. Актуальність теми. Важливим етапом трансформації сучасного українського суспільства є здійснення адміністративно-територіальної реформи нашої держави. Ця проблема входить до переліку актуальних завдань сьогодення, проте залишається дискусійною, вимагаючи глибокого наукового осмислення, прийняття зважених, економічно та політично доцільних рішень. Початок реформи не випадково покладено у столичній Київській області. Адже її територія перш за все потребує впорядкування регіональної системи управління та розвитку нових форм адміністративно-територіального устрою.

У зв'язку з цим, вже вкотре перед вченими, урядовцями, представниками муніципальної та місцевої влади постало питання формування та розвитку навколо Києва столичного регіону. Ця проблема відразу отримала своїх прихильників та супротивників, викликала глибокий резонанс серед мешканців столиці та області, була обговорена не лише у вузькоспеціалізованій науковій літературі, але й на шпальтах газет і журналів, стала предметом політичних баталій та, подекуди, на жаль, недобросовісних спекуляцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами формування Київського столичного регіону займалося багато вчених, політиків, урядовців. Зокрема, основні концепції його створення розкрито в працях І. М. Салія, Л. Г. Руденка, Ю. М. Палехи, Г. П. Підгрушного, Г. В. Балабанова, А. В. Степаненка, О. І. Драпіковського, О. О. Денисенко, В. Б. Шишацького, Аль Хамарнеха Ала Шафік Атії та ін. За кордоном, зокрема в Російській Федерації та країнах СНД, питання формування столичних регіонів досліджують М. О. Слука, П. І. Буряк, Г. М. Лаппо, Г. А. Гольц, А. І. Тейвіш, О. А. Кібальчич, В. Л. Бабурін, В. Р. Бітюкова, М. О. Казьмін, О. В. Грицай, Г. В. Йоффе, В. Л. Глазичев та ін., а в дальньому зарубіжжі – М. Фуджита (Fujita, M.), Ж.-Ф. Тісс (Thisse J.-F.), П. Кругман (Crugman P. R.), Е. Венейблз (Venables, A.), Г. Кларк (Clark G.) та М. Фельдмен (Feldman, M.). Однак, концепція розробки і впровадження розвитку Київського столичного регіону залишається майже не реалізованою.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Саме тому, об'єктом даного дослідження є Київський столичний регіон, а предметом – дослідження його сутності, внутрішніх властивостей, меж та напрямів розвитку. Метою дослідження є обґрунтування необхідності створення Київського столичного регіону, як окремої адміністративної та функціонально-територіальної одиниці в Україні, а завданнями - висвітлення сутності столичного регіону як особливого територіального утворення, делімітація Київського столичного регіону на основі оцінки соціально-економічного впливу столиці на прилеглі території, аналіз основних функцій та напрямків розвитку Київського столичного регіону в ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу. Існує сила-силенна думок про те, яким має бути новостворений столичний регіон, яку територію він займатиме, які додаткові переваги та повноваження матимуть органи влади столиці та навколишніх периферійних районів, чи не призведе його формування до бурхливого розвитку Києва та істотного відставання приміської зони. Однозначну відповідь на ці питання дати важко, особливо якщо розглядати проблему з політичної точки зору. Однак, в середовищі вчених, фахівців з регіонального менеджменту, створення Київського столичного регіону має достатні науково-обґрунтовані підвалини.

Більшість вітчизняних та зарубіжних вчених схиляється до тієї думки, що такий *регіон включає в себе територію столичного міста та навколишньої приміської зони, які тісно пов'язані між собою на основі специфічного синергетичного (столичного, агломераційного, метрополітарного) ефекту території та органічно доповнюють одне одного, сприяючи тим самим збалансованому розвитку столичного середовища і формуванню більш високих показників прибутковості та економічної ефективності господарської діяльності людей.*

Цим визначенням вчені намагалися показати, що в столичному регіоні органічно поєднуються власне місто, яке виконує функції столиці держави, а також території найближчих низових адміністративних районів з його оточення. Вони ефективно взаємодіють, доповнюючи одне одного, використовуючи переваги свого розміщення на основі перерозподілу функцій і повноважень. Це стимулює розвиток в регіоні різнопланових передових прогресивних видів людської діяльності, що характеризуються високими показниками прибутковості, економічної ефективності, піонерності, інноваційності, соціальної значимості та міжнародної спрямованості [6;10].

Населення столиці та приміської зони пов'язане між собою трудовими міграціями, виробничими, культурними та соціальним зв'язками. Значна кількість людей має змогу отримати в столиці вищу освіту, більш різноманітний набір послуг, широкий доступ до матеріальних і духовних благ. Промислові та агропромислові підприємства приміської зони мають в столиці високорентабельні ринки збуту своєї продукції, мають змогу швидше впроваджувати нові технології, сучасні методи організації виробництва.

Водночас ті види діяльності людей, ті галузі господарства і, нарешті, та частина населення, яким „тісно” в столичному місті, яка не можуть отримати

в його межах додаткового економічного ефекту та не знаходять там якісних комфортних умов життя, вільних територій розвитку або місць прикладання праці, переміщується до приміської зони регіону. Там вони отримують набагато більше можливостей розвитку, більш вигідні умови (економічні, техніко-технологічні та екологічні) для розміщення підприємств і поселень, але залишаються дуже тісно пов'язаними із столицею завдяки швидким і надійним комунікаціям [1].

Однак, ці позитивні моменти формування столичного регіону тягнуть за собою і ряд недоліків. Перш за все, вони полягають у нерівномірному розвитку центру та периферії. Столиця „відтягує” не себе всі більш-менш значимі і передові галузі господарства (переважно, соціального комплексу) з високою долею формування доданої вартості. Тому, в периферійному поясі столичного регіону здебільшого розміщуються ті галузі промислового виробництва, АПК та обслуговування, які характеризуються більш низькою адаптивністю до підвищених конкурентних вимог столичного міста.

Ще одним недоліком столичного регіону є те, що рівні обслуговування людей, доступу до матеріальних і духовних благ, розвитку транспорту і комунікацій в центрі та приміській зоні теж дуже відрізняються. Це змушує людей витратити додаткові зусилля та час для того, щоб задовольнити свої потреби в центрі і породжує так звані „маятникові міграції”, тобто регулярні поїздки мешканців приміської зони до столиці [5; 7].

Саме для того, щоб усунути названі нами диспропорції і вирішити проблеми розвитку столичного міста та периферійної приміської зони у багатьох країнах світу їх об'єднали у нове адміністративно-територіальне утворення – Столичний регіон - надавши йому, тим самим, офіційного статусу. Таке об'єднання дозволяє підійти до спільного вирішення всього комплексу містобудівних та господарських проблем, з якими зустрічається столичне місто. Воно сприяє вирішенню питань нерівномірного соціального розвитку периферійної зони, підвищенню рівня життя людей та розвитку господарства навколостоличних земель.

Шляхом створення столичного регіону намагається піти і наша держава. Київ вже давно має сформовану приміську зону, на яку розповсюджується соціально-економічний вплив столиці, тісні зв'язки центру і периферії, підвищені показники прибутковості та економічної ефективності функціонування різних видів людської діяльності та окреслені вище проблеми і диспропорції. Отже, столичний регіон, як зона тяжіння великого міста, сформувався об'єктивно. Проте, без чітко встановлених меж, без налагодження ефективної системи регіонального управління, його розвиток все ще буде ускладненим та суперечливим, підприємства та організації будуть працювати не рентабельно, а прості мешканці цього регіону все ще будуть страждати від цілого ряду екологічних та соціальних проблем [8; 11].

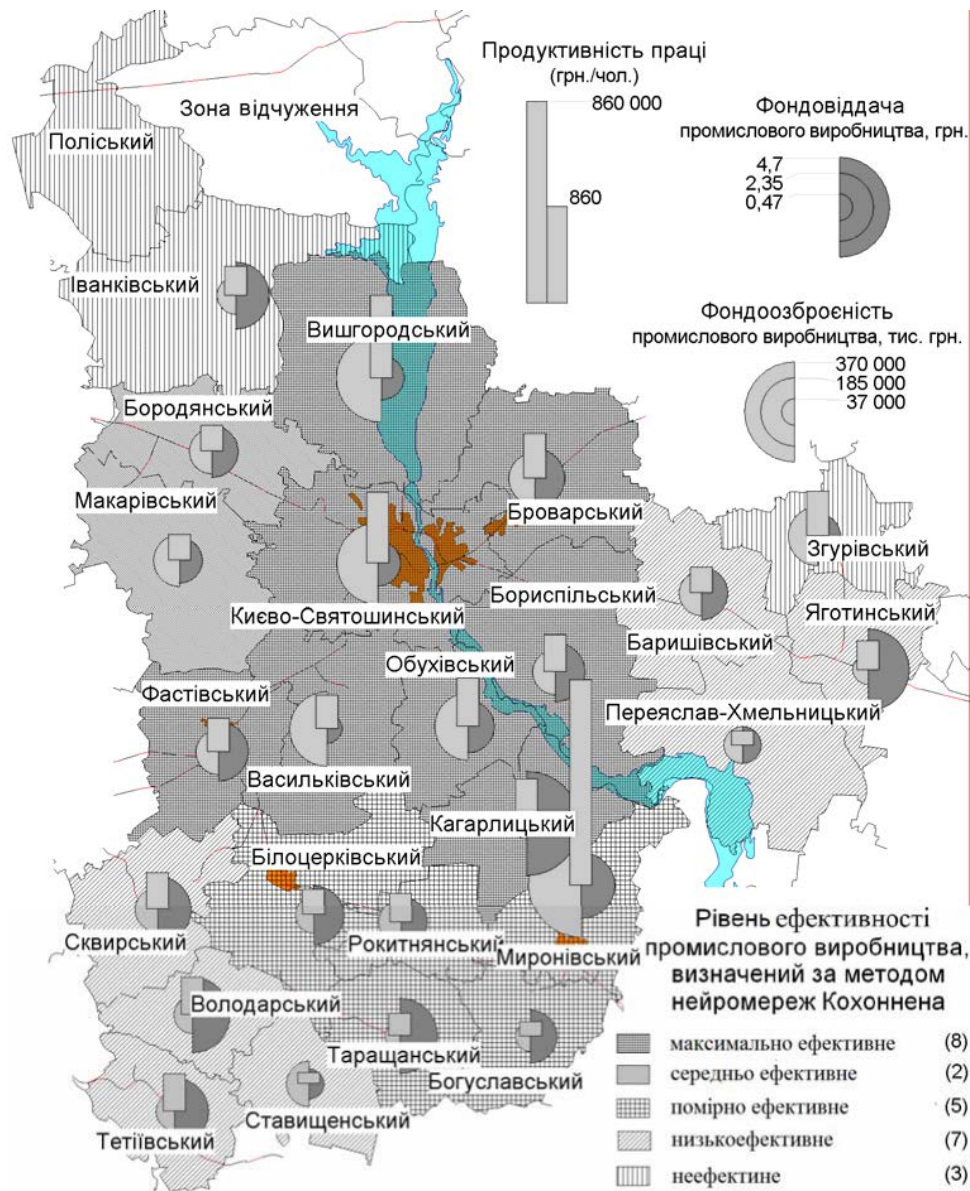
Дуже складною проблемою сучасного розвитку столиць залишається питання виділення столичних регіонів. Які території навколо міста слід відносити до них, а які виходять за межі цього адміністративного утворення? Одні стверджують, що до складу Київського регіону має входити вся столична

область, другі кажуть, що його межі можуть поширюватись і на сусідні землі Чернігівської, Черкаської та Житомирської областей, треті - що це мають бути лише низові адміністративні райони із найближчого оточення міста, які мають з ним спільні кордони.

Більшість вчених схиляється до думки, що столичний регіон має включати в себе власне столичне місто, а також ті адміністративні райони навколо нього, які знаходяться в зоні його соціально-економічного впливу та характеризуються підвищеними показниками прибутковості, ефективності функціонування різних галузей господарства на основі дії специфічного синергетичного ефекту території. Для виявлення та делімітації тих територій, що входять до Столичного регіону нами була розроблена і запатентована спеціальна методика, з якою можна ознайомились у декількох монографіях та в патенті на корисну модель [2; 3; 9]. Ми не будемо детально зупинятись на цих аспектах дослідження, а відразу перейдемо до аналізу отриманих результатів.

Аналіз соціально-економічного впливу міста Києва на навколишні території дав змогу виявити в межах Київської області п'ять груп локальних адміністративних районів, що різняться за рівнем економічної ефективності, частина з яких входять до складу столичного регіону (рис. 1). До групи максимально ефективних територій потрапили Києво-Святошинський, Вишгородський, Броварський, Бориспільський, Обухівський, Васильківський, Фастівський і Кагарлицький райони. Вони характеризуються високим рівнем урбанізації та індустріального освоєння території. Їх підприємства, як показали попередні дослідження, мали тісні виробничі, технологічні, інфраструктурні та організаційно-управлінські зв'язки із промисловими об'єктами ядра, а наразі тісно пов'язані з Києвом в ринково-інфраструктурному, фінансово-кредитному, науково-інноваційному, освітньо-працересурсному, постачальницько-збутовому плані. Вони ефективно використовують переваги агломерованого розміщення виробництва, близькість до осередків прикладної освіти і науки, зовнішньоекономічної діяльності, бізнесової і фінансової активності, підприємницької ініціативності тощо. Саме тому на цих територіях склались підвищені показники продуктивності праці, рентабельності промислового виробництва та фондоозброєності. В кожному з цих районів сформувалось потужне індустріальне місто (декілька міст в Києво-Святошинському районі), що посилює економічний ефект промислової діяльності та сприяє швидкій і комплексній адаптації економічного впливу Києва на цих територіях. Вони складають перший пояс столичного регіону та характеризуються максимальною пов'язаністю з Києвом та формуванням найвищих показників економічної ефективності господарювання.

Територіями із середньою ефективністю господарювання є Бородянський та Макарівський райони Київської області. Їх віднесення до цієї групи зумовлено значно нижчим рівнем урбанізації (в межах цих районів відсутні міські поселення) та індустріального освоєння територій. Переважного розвитку в районах отримали агропромислове виробництво

Розроблено автором на основі матеріалів КВЕД.

Рис. 1 – Рівень економічної ефективності промислового виробництва Київської області

приміського типу (Макарівський район), а також рекреаційна і лікувально-оздоровча сфера (Бородянський район). Проте, промислові підприємства цих територій характеризуються високими показниками ефективності виробництва, що пов'язано із значним поширенням на них зони впливу Києва. Локальні адміністративні райони перших двох груп на нашу думку та на думку багатьох інших дослідників [1;10;11], і складають столичний регіон міста Києва. Отже, саме в їх межах доцільно, на нашу думку, створювати нову адміністративну одиницю України із Києвом в центрі системи.

Помірна ефективність господарської діяльності склалась в тих регіонах Київської області, що розвиваються в ослабленому полі впливу Києва на основі місцевих ресурсів праці і залученого ззовні капіталу (Миронівський район), а також в тих, що примикають до Білоцерківського промислового вузла (Білоцерківський, Рокитнянський, Таращанський райони). Вплив

столиці на ці території втрачає своє провідне значення через значну віддаленість від Києва і зниження рівня урбаністичної адаптивності економічних процесів (крім Білоцерківського району), що стимулює зростання частки локальних виробництв, які не відіграють загальнонаціонального значення та орієнтовані на місцевих споживачів. Ці землі мають перспективи інтеграції до столичного регіону міста Києва, однак вплив столиці поки що не є вирішальним та не формує значних показників соціально-економічної ефективності господарювання.

Території Баришівського, Переяслав-Хмельницького, Яготинського, а також Сквирського, Володарського, Ставищанського та Тетіївського районів утримують низько ефективні галузі господарства. Їх включення до цієї групи зумовлено периферійним положенням по відношенню до Києва та, відповідно, низьким рівнем економічної ефективності виробництва. Вкрай неефективно господарський комплекс розвивається на території Згурівського, Поліського та Іванківського районів. Вони мають низький індустріальний потенціал та невисокі показники урбанізації, що значно обмежує їх можливості до формування сучасної системи виробництва.

Проведені нами уточнюючі дослідження рівня економічної ефективності виробництва у розрізі окремих міст Київської області підтвердили попередньо висунуті положення (табл. 1). Так, до поселень з максимальним і середнім рівнем економічної ефективності господарювання потрапили міста, що розташовані в адміністративних районах першої і другої групи. Саме вони визначають високий рівень економічної ефективності зазначених територій. Решта міст володіють переважно помірно та низько ефективними галузями господарства. Вони характеризуються відносно потужним виробничим потенціалом, однак не досягають значних показників економічної ефективності виробництва через віддаленість від Києва. Серед поселень з найменшими показниками ефективності господарства виділяються міста, що значно віддалені від Києва і мають слаборозвинені промислові функції (Сквира, Тетіїв), а також міста, що не мають постійного населення внаслідок техногенної катастрофи (Прип'ять, Чорнобиль).

Таблиця 1 – Ранжування міст Київської області за рівнем економічної ефективності з використанням нейромереж Кохоннена

Максимально ефективні	Середньо ефективні	Помірно ефективні	Низько ефективні	Неефективні
Київ, Ірпінь, Вишневе, Боярка, Буча.	Вишгород, Бровари, Бориспіль, Васильків, Українка, Обухів, Фастів, Кагарлик.	Біла Церква, Ржищів, Миронівка.	Березань, Переяслав-Хмельницький, Яготин, Узин, Богуслав, Тараща.	Сквира, Тетіїв, Прип'ять, Чорнобиль.

Розроблено авторми

Отже, до територій, що мають найбільш тісні зв'язки з Києвом, входять десять низових адміністративних районів Київської області. Вісім з них знаходяться переважно у зоні максимальної економічної ефективності господарства, а два – у зоні середньої ефективності через зазначені вище

причини. Саме ці райони на сучасний момент і складають територію майбутнього Київського столичного регіону.

Як бачимо, наукова концепція виділення Київського регіону ґрунтується на об'єктивних підставах формування економічної ефективності різних видів людської діяльності. До того ж, вона доволі гнучка і не виключає можливості входження до столичного регіону інших територій у разі посилення їх ефективності господарювання. За її допомогою можна визначити той оптимальний варіант організації території, який би максимально сприяв узгодженому та взаємовигідному розвитку як самого Києва, так і його приміської зони.

Головною проблемою формування столичного регіону навколо Києва є та система управлінських відносин, яка створюється між муніципальними та місцевими органами влади. У Києві і досі не розроблено чіткої програми співпраці із приміською зоною, єдиного плану дій, спрямованого на розвиток господарства та покращення рівня життя населення. Тому, більшість мешканців периферії вбачають у столиці місто, що „забирає” на себе найбільш прогресивні та соціально значущі види діяльності із приміських територій. Для того, щоб розробити таку систему управління, за якої всі органи місцевої влади отримали б рівні права і можливості розвитку, вкрай необхідним є створення столичного регіону як окремої адміністративної одиниці [8;12].

Сучасна система управління Києва та приміської зони не витримує жодної критики і має значні диспропорції. Перш за все, вони полягають у відсутності чітко виділених меж столичного регіону. Хоча території максимального соціально-економічного впливу Києва існують об'єктивно, виділяються та підтверджуються дослідженнями багатьох вчених, однак досі немає чіткого проекту створення єдиної концепції управління цими територіями, яка б поєднала інтереси міста та локальних адміністративних районів. З іншого боку, господарство Києва та приміської зони має дуже низький рівень зв'язаності та узгодженості. Вони розвиваються без чіткої координації своїх зусиль, часто заважаючи одне одному, не знаходячи вигод і перспектив сумісного вирішення актуальних питань. В результаті столичне місто та периферійні території розірвані між собою в управлінському аспекті, що ускладнює їх комплексний розвиток, господарські, соціальні та екологічні зв'язки.

У світовій практиці управління столичними містами склалось уявлення про необхідність формування такого столичного регіону, що поєднає центральне місто із периферійними районами в цілісну взаємоузгоджену систему, на основі єдності управлінської структури, спільності розвитку розселення, господарства та інфраструктури [12]. Цей досвід, на нашу думку, слід застосувати і в нашій столиці. Формування та адміністративне закріплення такого регіону в чітко визначених межах сприятиме не лише вдосконаленню системи управління, посилюючи цілісність та гармонійність господарського розвитку й інтенсивність зв'язків, але й призведе до зменшення соціальних диспропорцій між центром і периферією, підвищення рівень життя людей та економічної ефективності господарської діяльності [4].

У сучасній системі управління містом Києвом вже помітні тенденції посилення адміністративних та організаційних зв'язків із периферійною зоною, про що зазначено у законі України “Про столицю України – місто-герой Київ” (від 15 січня 1999 р., №401–XIV). У статті 25 цього закону, зокрема, говориться, що органи місцевого самоврядування та виконавчої влади міста Києва і міст Київської області „будують свої взаємовідносини на договірних та компенсаційних засадах”. Цей закон визначив шляхи ефективної співпраці Києва та його околиць, давши початок розвитку їх тісних управлінських зв'язків та взаємній вигідній співпраці.

Органи місцевого самоврядування та виконавчої влади міста Києва в межах своєї компетенції забезпечують: участь органів виконавчої влади та місцевого самоврядування області в розробленні та реалізації спільних проектів, цільових програм розвитку, заходів з охорони довкілля, планів використання трудових ресурсів, будівництва автомобільних шляхів, систем зв'язку, об'єктів інженерно-комунального призначення тощо.

Органи місцевого самоврядування та виконавчої влади Київської області сприяють здійсненню містом Києвом функцій столиці України шляхом участі у розробці і реалізації цільових програм розвитку міста Києва, будівництві, реконструкції і утриманні на території області об'єктів, необхідних для здійснення містом Києвом столичних функцій, систем зв'язку, автошляхів загального користування та інших транспортних систем, вирішенні питань щодо розширення меж міста Києва, розвитку об'єктів соціально-культурного та комунального призначення; забезпеченні міста продовольством та ін.

Це дуже важливий крок уперед. Закон не лише розмежовує повноваження та обов'язки органів влади Києва та області, але також сприяє комплексному використанню ресурсів території, створенню єдиної концепції розвитку господарства, яка влаштовує і столицю, і навколишні території та сприяє формуванню прибутковості і економічної ефективності виробництва.

Проте, цього недостатньо. Спільна розробка окремих часткових проектів не носить цілісного регіонального характеру та виявляється неефективною для розв'язання всього кола складних, суперечливих, взаємопов'язаних проблем, що постають перед столицею. До того ж, території столичного регіону залишаються невизначеними та законодавчо не закріпленими. А таким районам Київської області, як Тетіївський, Ставищанський, Згурівський, Сквирський, Таращанський та ін. взагалі важко налагодити тісну співпрацю зі столицею в межах діючого закону, оскільки вони пов'язані з нею дуже слабкими зв'язками.

Для вирішення всіх цих питань потрібно створити об'єднуючу управлінську систему влади, у вигляді столичної регіональної ради до якої б входили столичний міський голова, столична міська рада, ради міст обласного підпорядкування та адміністративних районів периферійних територій Київського регіону. Така структура повинна підкріплюватись тісною співпрацею органів виконавчої влади, що утворюватимуть столичну регіональну адміністрацію на основі об'єднання Київської міської

держадміністрації, адміністрацій міст обласного підпорядкування та районів периферійної зони. Це об'єднання стане першим кроком до створення столичного регіону в Україні. Його суб'єкти зберігатимуть свою організаційну та фінансову самостійність і будуть на початковому етапі займатися координацією своїх управлінських зусиль, спільною роботою над програмами, планами та проектами розвитку Столичного регіону [7; 8].

Наступним етапом такої співпраці стане чітке встановлення меж та адміністративне закріплення Столичного регіону, а також розробка механізмів його розвитку на взаємовигідних засадах. Ці механізми будуть сформовані під час роботи спільної столичної регіональної ради та інших органів управління. Пройшовши через певний час випробувань та вдосконалення, вони отримають свій законний статус та будуть діяти взаємовигідно та узгоджено, усунувши тим самим протиріччя сьогодення.

Але для того, щоб розпочався другий етап дуже важливо, щоб спільні органи управління не лише здійснювали узгодження та координацію окремих проектів і рішень, а підійшли до розробки спільної концепції і програми комплексного соціально-економічного розвитку території на основі прогнозно-індикативного планування, чіткого перерозподілу функцій і повноважень між центром і периферією, визначення регіональної спеціалізації підприємств всіх форм власності, оцінки природно-ресурсного потенціалу та контролю над його використанням, складання демографічного, працересурсного і екологічного балансу території тощо.

В межах Столичного регіону, органи управління Києва та периферійних територій зможуть спільно розробляти та затверджувати схеми і проекти районного планування, проекти розвитку різних форм територіальної організації господарства (в т. ч. технополісів, технопарків, агротехнополісів, соціополісів, курортполісів), визначати особливості формування та перерозподілу прибутків та економічної ефективності господарювання.

За органами Київської міської влади законом закріплюються повноваження підтримки і комплексного розвитку столичних галузей господарства, які мають міжнародне та загальнодержавне значення. Столиця має сприяти також своєму розвитку, поширенню урбанізації, підвищенню стандартів життя як у Києві так і на периферії, а також повсюдному створенню нових робочих місць. За столицею також мають бути закріплені функції організаційного сприяння та фінансового наповнення розвитку галузей виробництва і сфери послуг периферійної зони з метою зменшення соціально-економічних диспропорцій. Київська міська влада повинна сприяти розвитку тих галузей господарського комплексу периферійної зони, які характеризуються високими показниками економічної ефективності свого функціонування, мають столичний профіль та загальнодержавне значення (транспортний комплекс, інноваційні галузі промисловості, високотехнологічні переробні ланки АПК, науково-освітній, рекреаційний та лікувально-оздоровчий комплекс), а також розвитку та підвищенню рівня житлового господарства і якості житлово-комунальних умов [2;3;5;8].

Органи влади периферійних територій повинні забезпечувати підтримку столичних функцій Києва на основі розвитку і розміщення на своїх територіях різноманітних високоефективних та комерційно привабливих доповнюючих та обслуговуючих виробництв, що спрямовані на потреби столиці, об'єктів інфраструктури, підприємств приміського агропромислового комплексу, а також територій санітарно-захисного і природоохоронного призначення. В їх бюджеті повинна бути передбачена частка коштів, виділена Київськими органами влади на підтримку столичних функцій та на підвищення рівня соціального обслуговування населення. Для ефективнішої координації управлінських рішень в межах Столичного регіону в майбутньому доцільно запровадити додаткові комісії і комітети, які працюватимуть на засадах колегіальності, регіоналізму та зв'язків із громадськістю.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, створення єдиної системи Київського столичного регіону сприятиме розвитку високоефективних прогресивних господарських потужностей території, підвищенню рівня життя людей та збалансованому розвитку столиці. У столичному регіоні буде реалізовано ефективне використання ресурсів і можливостей території, розвиток високоприбуткового, комерційно ефективного господарства та високі стандарти якості життя людей.

Список літератури

1. *Аль-Хамарнех Ала Шафик Атия*. Территориальная организация зоны влияния крупного города (на примере Киевского столичного региона) : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. геогр. наук : спец. 11.00.02. „Экономическая и социальная география” / Ала Шафик Атия Аль-Хамарнех. – К., 1993. – 37 с.
2. *Гладкий О. В.* Агломерацийні кластери в регіональній економіці України як основа ефективного сталого розвитку / О.В. Гладкий // *Стійкий розвиток регіонів України на базі корпоратизації та кластеризації (теоретико-методологічний аспект) : колективна монографія* / [та ін.]; під заг. ред. К. Ф. Ковальчука. – Дніпропетровськ: ІМА-прес. 2012. – С. 97-110.
3. *Гладкий О. В.* Наукові основи суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій / О. В. Гладкий ; [наук ред. С. І. Іщук] ; КНУ ім. Т. Шевченка. – К. : ВГЛ „Обрії”, 2008. – 360 с.
4. *Глазычев В. Л.* Урбанистика / В. Л. Глазычев. – М. : Европа, 2008. – 220 с.
5. *Грицай О. В.* Центр и периферия в региональном развитии / Грицай О. В., Иоффе Г. В., Тревиш А. И. – М. : Наука, 1991. – 167 с.
6. *Денисенко О. О.* Процеси метрополізації: світогосподарський аспект / О. О. Денисенко. – К. : Ін-т географії НАНУ, 2012. – 193 с.
7. *Московский столичный регион на рубеже веков: новейшая история и пути развития* // [Бабуринов В. Л., Битюкова В. Р., Казьмин М. А., Махрова А. Г.] – Смоленськ : Ойкумена, 2003. – 184 с.
8. *Основы экономики столичного мегаполиса* / РАЕН, РМА, Ин-т регион. и эконом. иссл. ; [под ред. П. И. Бурака]. – М. : Экономика, 2006. – 575 с.
9. Пат. 41038 Україна, МПК (2009) G 06 F 17/00. Спосіб використання інформаційного середовища під час розроблення проектно-конструкторської документації для будівництва промислового підприємства в умовах промислової агломерації / Гладкий О. В. – № u2009 00579; заявл. 26.01.2009; опубл. 27.04.2009, Бюл. № 8.
10. *Руденко Л. Г.* Столична область і Київ у регіональному вимірі України / Л. Г. Руденко, Г. П. Підгрушний // *Укр. географ. журнал.* – 2001. – № 2. – С. 37-41.
11. *Салій І. М.* Урбанізація в Україні: соціальний та управлінський аспекти / І. М. Салій. – К. : Наук. думка, 2005. – 302 с.
12. *Слука Н. А.* Экономико-географический проблемы столичных городов стран Восточной Европы / Н. А. Слука. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 116 с.

Ищук С. І., Гладкий О. В. Київський столичний регіон: його межі, функції та напрями розвитку. Розкрито сутність столичного регіону як особливого територіального утворення в межах України. Проведено делімітацію Київського столичного регіону на основі оцінки соціально-економічного впливу столиці на прилеглі території. Визначено основні функції та напрями розвитку Київського столичного регіону та обґрунтовано необхідність його перетворення на самостійну адміністративну одиницю в Україні.

Ключові слова: Київський столичний регіон, вплив столиці, адміністративний устрій, економічна ефективність.

Ищук С. И., Гладкий А. В. Киевский столичный регион: его границы, функции и направления развития. Раскрыта сущность столичного региона как особого территориального образования в пределах Украины. Проведена делимитация Киевского столичного региона на основе оценки социально-экономического влияния столицы на прилегающие территории. Определены основные функции и направления развития Киевского столичного региона и обоснована необходимость его превращения в самостоятельную административную единицу в Украине.

Ключевые слова: Киевский столичный регион, влияние столицы, административное устройство, экономическая эффективность.

Ischuk S. I., Gladkey A. V. Kiev Metropolitan Region: its limits, functions and development directions. The essence of metropolitan region as specific territorial phenomena in Ukraine is disclosed. The delimitation of Kiev metropolitan region based on estimation of capital socio-economic influence on the suburbs is proposed. The general functions and directions of further development of Kiev metropolitan region as well as its transformation into separate administrative unit of Ukraine are substantiated.

Keywords: Kiev Capital Region, the impact of the capital, administrative structure, economic efficiency.

Надійшла до редколегії 07.02.2013

УДК 911.3

Мезенцев К.В., д.г.н., проф.
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ

Ключові слова: суспільна географія, метод дослідження, перцепційна географія, перцепційний портрет регіону, перцепційна привабливість території, нелінійне моделювання, нейромережа, карти самоорганізації, центрографічний метод

Постановка проблеми. Які методи доцільно використовувати в сучасних суспільно-географічних дослідженнях? Як повинні співвідноситися традиційні та новітні методи досліджень? Чи не втратили свою актуальність описові методи? Які методи є ефективнішими – кількісні чи якісні, фактографічного аналізу чи експертних оцінок? Такі та ряд інших методичних питань постають перед фахівцями із суспільної географії ХХІ століття. Методологія та методика суспільно-географічних досліджень не є незмінними, вони еволюціонують, збагачуючись новими підходами та методами та водночас зберігаючи надбання минулого. З одного боку, традиційних методів дослідження виявляється недостатньо, новітні методи

відкривають нові можливості отримання інформації. Але з іншого – використання лише новітніх методів обмежує дослідника. Інколи чіткий та змістовний опис території виявляється набагато інформативнішим за складні математичні моделі. Тому методичний потенціал суспільної-географії полягає у вмілому поєднанні традиційного і сучасного, кількісних і якісних методів, описових методів та методів моделювання.

Питанням застосування методів у суспільно-географічних дослідженнях присвячені численні праці А. Голікова, О. Топчієва, О. Шаблія, В. Грицевича, І. Пилипенка та багатьох інших вітчизняних вчених [1, 9, 11, 14, 15, 17, 19, 20]. Водночас у ювілейному збірнику «Економічної та соціальної географії» хотілося б акцентувати увагу на тих методах, що є новітніми для суспільної географії, або такими, що отримали «друге життя». Тому **мета даної статті** – показати еволюцію методів суспільно-географічних досліджень та розкрити потенціал методів нелінійного моделювання, перцепійно-географічних та центрографічних.

Виклад основного матеріалу.

Розширення методологічної бази суспільно-географічних досліджень. Фактично з початку 1960-х роках і донині найпоширенішим є системно-структурний підхід, що базується на загальній теорії систем і системному аналізі. В рамках системного підходу набули поширення різноманітні методи математичної статистики, математичного моделювання та прогнозування. З 1980-х років паралельно закріпився біхевіористичний підхід, що сприяв поширенню методів соціологічного опитування, експертних оцінок, аналізу сприйняття простору та просторової поведінки населення. Новим методологічним підходом є синергетичний, що спирається на надбання теорій самоорганізації, хаосу, нелінійної динаміки і передбачає застосування методів нелінійного моделювання.

З практичної точки зору, синергетика дає поки що окремі приклади, зразки прогнозування поведінки складних нелінійних систем. Вона пропонує базові моделі, нові поняття і методи, які можуть бути застосовані у кожній конкретній ситуації, а можуть і не бути застосовані; які можуть стати основою побудови нової нелінійної парадигми, а можуть і залишитися окремими знахідками [5, с. 66].

Еволюція методів чи «шлях революцій»? У 1930-х роках в економічній географії остаточно затвердився регіональний напрям досліджень з домінуючою орієнтацією на хорологічну концепцію. Домінували два основних погляди на предмет вивчення економічної географії: територіальна диференціація та розміщення явищ на поверхні Землі. Відповідно, основним залишався описовий метод дослідження. Головна мета дослідження – дати зображення кожного району в цілому. Але для дослідження району спочатку необхідне його виділення серед інших, тобто необхідний поділ території на складові за певними ознаками. Це зумовило необхідність широкого застосування методу районування.

Розкрити закономірності у поєднанні виробництв і дати конструктивні характеристики районів дозволив метод енерговиробничих циклів, введений у науковий обіг економічної географії у 1947 році Н. Колосовським.

У 1920-30 роках в Україні за ініціативи Є Святловського розгорнулися центрографічні дослідження, що беруть свій початок ще з другої половини XIX століття (зокрема, праць Дж. Гілгарда в США та Д. Менделєєва в Росії). На думку прибічників центрографії, головним методом економіко-географічних досліджень має бути знаходження «центрів» економічних явищ на території – центрів територіальних, демографічних, природних багатств, виробництва, споживання та збуту. Співставлення центрів явищ за різні роки, їх зміщення в часі було підставою для виявлення закономірностей розвитку цих явищ.

З 1960-х років географія поступово перетворюється з інтегратора знань на аналітичну дисципліну, переходячи від виконання переважно інформативних функцій до конструктивних – вирішення проблем раціонального розміщення, природокористування, регіонального прогнозування та планування. Відбулися зміни й у предметній області – від дослідження територіальної диференціації до вивчення закономірностей просторової організації. Відбулися так звані «кількісна революція» та «філософська революція» у географії. На перший план вийшли математизація, номотетизм, почалося поширення системного підходу, а 1970–80-ті роки характеризуються „експансією” системної термінології. Набули поширення нові для географії математичні методи дослідження – кореляційно-регресійного, факторного аналізу, гравітаційного моделювання, лінійного програмування, різноманітні методи екстраполяційного прогнозування, згодом – побудови статистичних поверхонь, кластерного аналізу, методи теорії графів тощо. Першість у застосуванні методів просторового аналізу належить англо-американським географам. В радянській географії

застосування подібних методів сприяло поширенню географо-математичного моделювання.

З 1970-х років спостерігалися як розчарування, так і критика «математикоемних» засад географічних досліджень. В рамках поведінкової, перцепційної географії почали застосовуватися методи аналізу сприйняття простору, побудови ментальних карт, просторово-часової призми поведінки населення тощо. Соціально-географічні дослідження були спрямовані передусім на картування добробуту та соціальних негараздів.

1980-90-і роки – час «комп'ютерної революції» в географії, що сприяла поширенню методів ГІС-аналізу та ГІС-моделювання. Суттєво скоротилися затрати часу на використання традиційних математичних методів. На 1990-2000-і роки припадає «синергетична революція» в географії, яка «відкрила дорогу» застосуванню методів нелінійного моделювання – нейромережевих, фрактальної геометрії, теорії нечітких множин тощо.

Методи перцепційно-географічних досліджень. Дослідження та наукове передбачення регіонального розвитку у більшості випадків ґрунтується на аналізі однотипної загальнодоступної статистичної інформації, яка є офіційно опублікованою, але не завжди достовірною. Фактично поза увагою залишаються суб'єктивні, чуттєві характеристики регіонів, які інколи відіграють вирішальну роль у прийнятті рішень щодо місця проживання, місця прикладання праці чи відпочинку. Тобто через механізм людської поведінки вони певною мірою впливають на майбутній розвиток регіонів, притягуючи чи відштовхуючи населення, капітал, інновації. Таким чином, не менш важливим, ніж статистичний аналіз, є аналіз образів, перцепційних стереотипів регіонів, що дозволяє забезпечити повноту інформаційної бази суспільно-географічних досліджень регіонального розвитку країни.

Різні регіони сприймаються людьми по-різному. Один і той самий регіон залежно від естетичних смаків, практичних потреб чи інформованості людей може сприйматися як притягальний і як відштовхуючий одночасно. Індивідуальні оцінки людей на перший погляд є випадковими, але їх агрегація, узагальнення дозволяють виявити певні територіальні особливості, закономірності, пріоритети. Таким чином, у результаті індуктивного дослідження можна виявити узагальнені характеристики сприйняття регіонів, що лежать в основі формування *регіональних перцепційних стереотипів*. Є регіони, що мають стійкі позитивні, або стійкі негативні перцепційні стереотипи. Але є і такі, перцепційні стереотипи яких взагалі відсутні. За різними критеріями можна формувати різні аспекти стереотипного сприйняття регіонів – створювати *перцепційні портрети регіонів*.

Такі «портрети» дозволяють визначити рівень перцепційної соціально-економічної привабливості регіонів. При співставленні рівнів соціально-економічного розвитку регіонів та їх перцепційної соціально-економічної привабливості можуть відслідковуватися суттєві розбіжності, коли загально визнані як „відсталі” території можуть виявитися перцепційно привабливими і, навпаки, економічно розвинені території – перцепційно

відштовхуючими. Це дозволяє формувати певні заходи регіональної політики (від поширення позитивної інформації про регіони до фінансової підтримки).

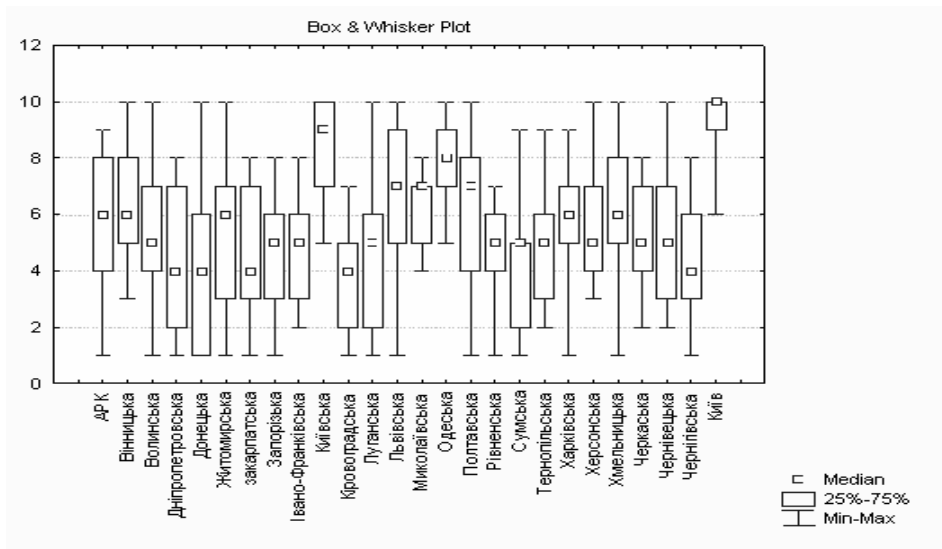
Перцепційні образи територій можуть використовуватися для цілей районування. Так, території з подібними перцепційними портретами, що формуються за обраними ознаками (т.зв. „регіональні бренди”), об’єднуються у вернакулярні регіони. Створення перцепційних портретів регіонів є підставою для визначення рівня їх сформованості з точки зору регіонального соціально-економічного розвитку. Так, наявність чіткого господарського профілю (що виражається через наявність у перцепційних портретах образів, які відображають продукцію галузей промисловості чи відомих торгових марок, об’єкти соціальної інфраструктури), вузлової проблеми (виражається через сучасні негативні явища) та чітко вираженого регіонального ядра (визначається за часткою об’єктів, що пов’язані в асоціативному портреті з тим чи іншим поселенням) свідчить про достатній рівень сформованості регіонів.

Кожна людина ідентифікує (лат. *identicus* – тотожний), тобто ототожнює, уподібнює себе з певними територіальними образами. Притягальну силу регіону, поселення, а, отже, і перспективи їх розвитку, можна визначити шляхом оцінки *самоідентичності* місцевих жителів з їх перцепційними образами. Виділяють кілька видів ідентифікації: біологічну (з місцем, регіоном народження), регіональну (з місцем, регіоном проживання), національну (з країною проживання) та глобальну (з планетою у цілому) [13].

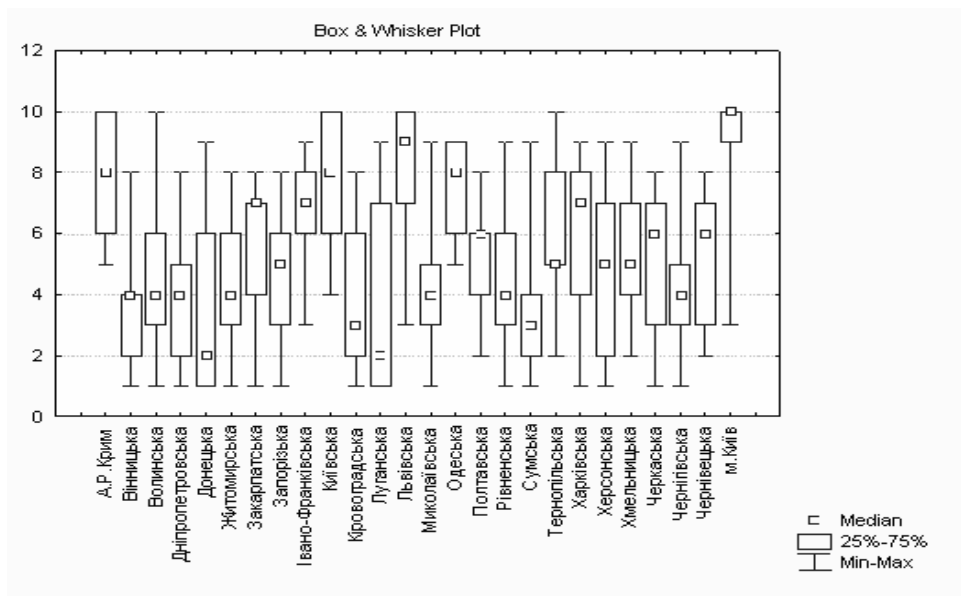
Грунтовні дослідження регіональної ідентичності проведені російськими вченими М. Криловим та А. Гриценком [4, 6].

Перцепційні портрети регіонів та оцінки регіональної ідентичності місцевих жителів можуть використовуватись для розробки перспектив розвитку регіонів, визначення їх притягальної сили і, як наслідок, виявлення ступеня необхідності державної підтримки (розробки відповідних заходів державної регіональної політики).

З метою апробації методів перцепційно-географічних досліджень визначення рівня перцепційної (чуттєвої) соціально-економічної привабливості регіонів України здійснено шляхом вибіркового опитування населення. Базовим обрано віковий сегмент 18–23 роки (студенти географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка) як такий, що у процесі формування життєвих орієнтирів найбільше цікавиться можливостями життєдіяльності у різних частинах країни. Оцінка перцепційної соціально-економічної привабливості регіонів України здійснювалася за 10-бальною шкалою (10 – “максимум”, 1 – “мінімум”) залежно від власного бачення рівня комфортності проживання у регіоні, можливості працевлаштування, відповідності очікуваних доходів стандартним запитам, загального „іміджу” регіону. Результати опитування наведено на рис. 1.

а

б

Рис. 1 – Результати перцепційної оцінки соціально-економічної привабливості регіонів України студентами географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (а – 2007 рік; б – 2011 рік)

Результати побудови перцепційних портретів регіонів України наведені у [8].

Методи нелінійного моделювання. Розвиток багатьох суспільно-просторових процесів характеризується нелінійністю, коли незначні за силою впливу чинники можуть викликати істотні наслідки, і, навпаки, система може не реагувати на значні впливи зовнішнього середовища. Нелінійність розвитку досягається і за рахунок механізму позитивних зворотних зв'язків. Особливу роль відіграють автокаталітичні процеси, коли наявність певного складника у системі зумовлює нелінійне зростання його кількості у майбутньому. Щодо регіонального розвитку, то можна прослідкувати таку залежність, коли концентрація одних соціальних негараздів у регіоні (наприклад, бідності, безробіття) призводить до концентрації інших (злочинність, інфекційні захворювання тощо). Інший приклад – концентрація капіталу у Швейцарії

„притягує” до країни нові капітали. Таким чином, просторові переміщення зумовлюються градієнтом концентрації автокаталітичної речовини (у даному випадку – соціальних негараздів чи капіталу). Намагання звести складні процеси регіонального розвитку до лінійних траєкторій є лише „грубим” і у багатьох випадках помилковим наближенням.

Для дослідження нелінійних залежностей у інших галузях знань використовуються *нейромережеві методи*. Їх адаптація для потреб суспільно-географічного дослідження регіонального розвитку ще не набула значного поширення. Принцип дії нейромережевих методів ґрунтується на аналогії з дією нейронів в людському організмі. За цим же принципом діють і штучні нейромережі, які дозволяють обрахувати вихідний сигнал за сукупністю вхідних з урахуванням вагових коефіцієнтів: $y = f(S) = f(\sum_{i=1}^n x_i w_i)$ (рис. 2).

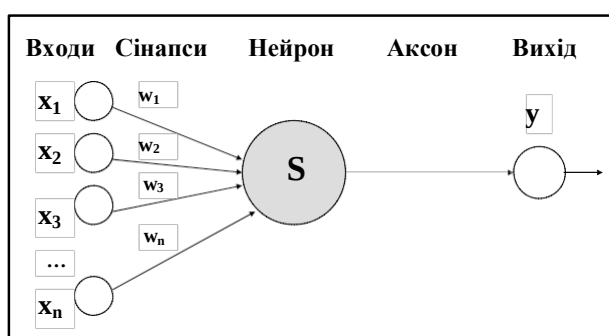

Рис. 2 – Схематична модель дії нейромережевих методів

Вхідні сигнали, проходячи через синапси змінюють свою силу пропорційно ваговим коефіцієнтам, сумуються і далі через нелінійний перетворювач (т. зв. функція активації) подаються на вихід. Вага – це фактично внесок кожного нейрона у кінцевий результат. Головна перевага нейромережевих методів – це відсутність потреби у строгій математичній специфікації моделі, що є особливо цінним при аналізі процесів, які піддаються формалізації лише частково (у тому числі й суспільно-просторові процеси). Базовою інформацією для побудови нейромереж служать приклади – певний набір показників у розрізі регіонів або часових відрізків (вхідні вектори).

У суспільно-географічних дослідженнях можна виділити два основних напрями використання нейромережевих методів:

¾ екстраполяційне прогнозування, тобто продовження на майбутнє виявлених нелінійних, циклічних закономірностей зміни у часі базових індикаторів регіонального розвитку (побудова одношарових перцептронів);

¾ класифікація, тобто об’єднання регіонів у кластери за подібністю базисних індикаторів розвитку (побудова карт самоорганізації Кохонена).

Карти самоорганізації (Self Organizing Maps – SOM) дозволяють здійснювати багатовимірну кластеризацію регіонів. Принципи кластеризації є подібними до методу *k*-середніх, з одного боку, та ґрунтуються на загальних засадах побудови нейромереж, з іншого. Карти самоорганізації мають такі особливості: дозволяють аналізувати нелінійні залежності; навчаються „без учителя” (на основі самоорганізації; аналізуються лише вхідні дані, немає

„правильних” прикладів); усі нейрони впорядковуються у двовимірну мережу, що складається із комірок. Щодо суспільно-географічної інтерпретації, то як входи може використовуватися певний набір індикаторів регіонального розвитку в розрізі територіальних одиниць, а як виходи – тип розвитку. Кількість прикладів відповідає кількості регіонів, що передбачається групувати.

Апробацію методики побудови карт самоорганізації було проведено у розрізі адміністративних районів п’яти макрорайонів України – північно-центрально- (Столичний, Центральний, Подільський) та західних (Карпатський, Волинський). В основу покладено два основних показники – концентрації населення і господарської діяльності (густота населення та частка середньорічної кількості працюючих у межах досліджуваної території) та один додатковий – природного руху населення (сальдо природного руху населення). Побудовані у результаті дослідження карти самоорганізації представлені на рис. 3. На їх основі ідентифіковано шість типів адміністративних районів (мікрорайонів) у межах досліджуваної території: регіональні ядра, внутрішньорегіональні ядра першого та другого порядку, локальні ядра першого та другого порядку, периферійні території [10].

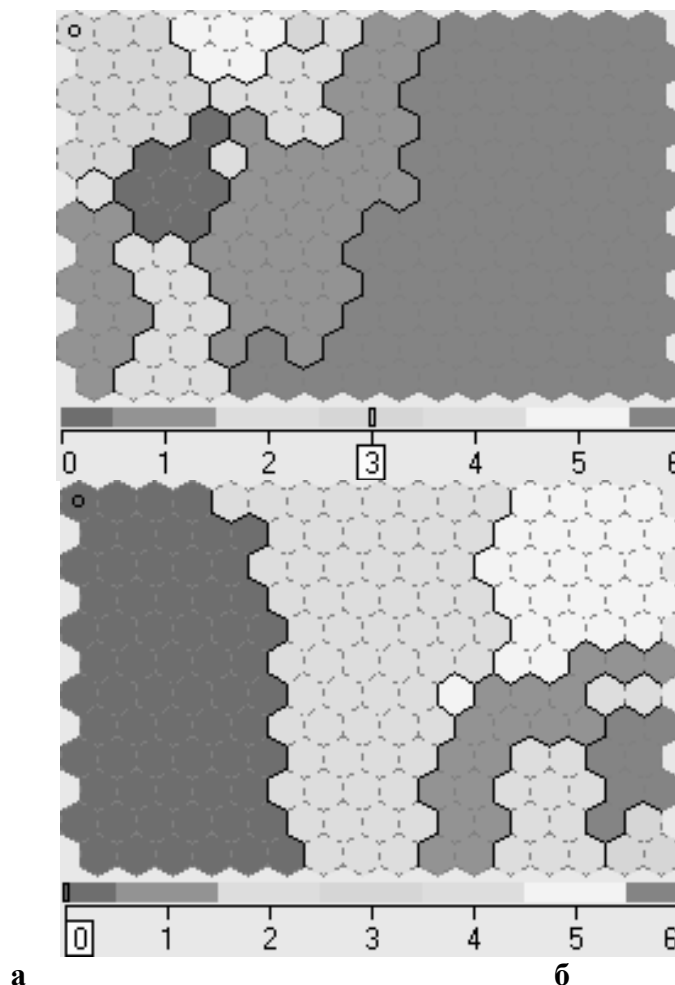

Рис. 3 – Нейронно-кластерна модель групування районів центрально-північних та західних регіонів України за показниками густоти населення та концентрації господарської діяльності з використанням карт самоорганізації Кохонена (а – центрально-північні регіони; б – західні регіони України)

«Нове – добре забуте старе»: центрографічний метод.

Центрографічний метод дає змогу визначати та картографувати широкий спектр змістовних центрів, починаючи від центру території і закінчуючи центрами окремих суспільних явищ [2]. В. Шевченко виділив пошуковий або концептуальний центризм, який пов'язаний із вивченням (або аналізом) окремих реально існуючих явищ (або об'єктів) з метою пояснення їх сутності на основі підсвідомого використання ідеї центризму. Це проявляється у пошуку, здавалось би об'єктивно неіснуючих центрів, необхідність яких визнається лише після їх ідентифікації [21].

Один із фундаторів центрографії Є. Святловський всі центри поділяв на явні (адміністративні, культурні, транспортні та ін.) та неявні (або штучні, тобто такі, які обчислюються на основі певних даних). Щодо останніх він зробив такі висновки: знайдені центри є лише показником певного розподілу, нанесеного на карту, але не самими явищами; для більшості досліджених елементів економіки, і перш за все населення, здобуті центри специфічні і змінюються з року в рік дуже поволі; при умові рівномірного розподілу окремого явища по території його центр неодмінно співпадає з центром території [16].

Як зазначає В. Грицевич, даний метод пов'язаний із визначенням «центра ваги» явища та його картографічним відображенням. За своєю суттю центрографічний аналіз полягає у визначенні зважених за обсягами явища середніх координат [3]. Найзручніше визначати центри за методом центрів «ваги». Розрахунок центру «ваги» потребує знання координат базових точок (x_i та y_i) та їх ваги (f_i):

$$x = \frac{\sum_{i=1}^n f_i x_i}{\sum_{i=1}^n f_i} \quad y = \frac{\sum_{i=1}^n f_i y_i}{\sum_{i=1}^n f_i} .$$

Для апробації методу як базові координати було взято географічні координати обласних центрів (столиці АР Крим), а вагові коефіцієнти відповідали кількості релігійних організацій за відповідний рік. Результати застосування центрографічного методу візуалізуються за допомогою центрограм – карти з позначеними «центрами ваги» різних релігійних течій, конфесій. При цьому слід зазначити, що такі центри мають властивість змінювати своє положення. Це дозволяє аналізувати процеси просторового поширення релігійної діяльності. Зокрема, В. Черв'яков відмічає, що відображення на одній карті декількох центрів одного й того ж показника на різні моменти чи періоди часу дає можливість виявити напрямок і швидкість просторово-часових зрушень, а за положенням центрів різних показників можна виявити взаємозв'язки і взаємозалежності між багатьма явищами [18].

Приклади центрограм релігійної діяльності наведено на рис. 4.

На основі вивчення просторового поширення в часі релігійних організацій можна зробити декілька висновків: центр «ваги» просторового поширення релігійних організацій в Україні має чітку тенденцію зрушення у східному

напрямі. Найподібнішу тенденцію має просторове поширення православних релігійних громад, що пояснюється їх домінуючою питомою вагою в країні; найвищі темпи руху на схід характерні для Української Православної Церкви Московського патріархату. Що стосується «нетрадиційних» для Східної України конфесій, то рух на схід Української Греко-Католицької Церкви практично зупинився, а Української Автокефальної Православної Церкви – триває; центр «ваги» мусульманських громад чітко локалізований у межах АР Крим; в цілому у другій половині 2000-х років спостерігається стабілізація релігійної ситуації в Україні [7; 12].

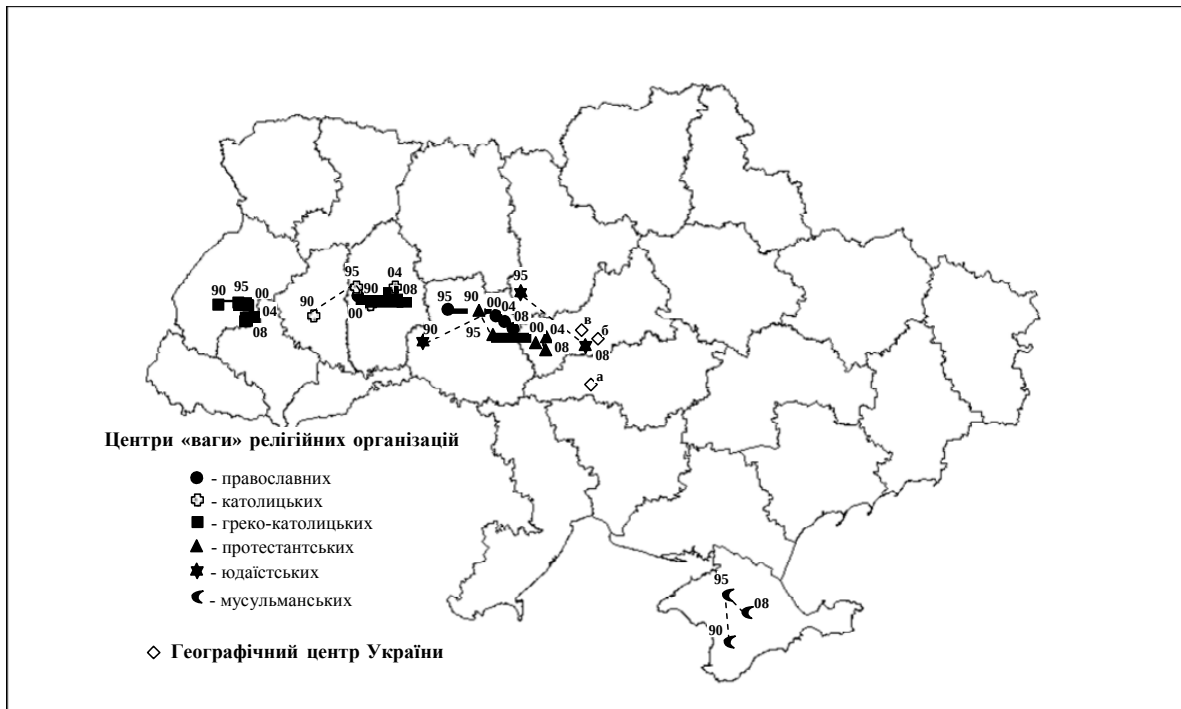

Рис. 4 – Центрограма просторового поширення релігійних організацій в Україні.
 Географічні центри України: а – Добровеличківка Кіровоградської області (В. Шевченко, 1990); б – Шпола Черкаської області (Ю. Карпінський, А. Лященко, А. Дьогтяр, 2002); в – Ватутіне Черкаської області (Я. Кудлик, В. Грицевич, 1994)

Важливим є співставлення центрів «ваги» релігійних організацій та географічних центрів України. При їх співпадині можна говорити про рівномірність розподілу релігійних громад відповідної конфесії територією держави, у протилежному випадку – про просторову поляризацію. Так, у межах України найрівномірніший просторовий розподіл релігійних громад характерний для баптизму та юдаїзму. Найбільш поляризованим є розподіл греко-католицьких громад.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Розвиток методів суспільно-географічних досліджень йшов еволюційним, а не революційним шляхом. В результаті «кількісної», «комп'ютерної», «синергетичної» революцій старі методи не втрачали своєї актуальності, а методика суспільно-географічних досліджень лише доповнювалася методами, що відкривали нові можливості отримання інформації.

Необхідність застосування новітніх методів дослідження залежить не тільки від прогресу в технологіях, а й від розширення предметної області

суспільно-географічних досліджень. Водночас традиційні об'єкти досліджуються переважно традиційними методами. Але актуальність їх вивчення не зменшується, оскільки вони зазнають змін, викликаних впливом різноманітних трансформаційних процесів, нових чинників.

Отже, сучасна методика суспільно-географічних досліджень повинна поєднувати як новітні, так і традиційні, кількісні та якісні методи дослідження. З одного боку, повинні використовуватися традиційні методи просторового аналізу, географо-математичного моделювання, ГІС-аналізу, з іншого – методи якісні, спрямовані на визначення перцепційних характеристик регіонів, виявлення регіональних стереотипів, регіональної ідентичності населення. Перспективним є використання новітніх нейромережових методів дослідження, але водночас й відродження методів центрографії.

Перспективи подальших досліджень в даному контексті пов'язані із розкриттям потенціалу методів теорії нечітких множин у суспільно-географічних дослідженнях та застосування методів теорії графів, які отримали «нове» життя в суспільній географії завдяки працям С. Тархова.

Список літератури

1. *Голіков А. П.* Економіко-математичне моделювання світо господарських процесів / А. П. Голіков. – К. : Знання, 2009. – 222 с.
2. *Грицевич В.* Центрографія України : історія і перспективи / В. Грицевич // Історія української географії. – 2003. – Вип. 2(8). – С. 115-119.
3. *Грицевич В. С.* Євген Святловський і центрографічний метод // Вісник Київського університету. Сер. Географія. – 1998. – Вип. 43. – С. 75-76.
4. *Гриценко А. А.* Изменчивость или устойчивое сохранение региональной идентичности в российско-украинско-белорусском порубежье / А. А. Гриценко, М. П. Крылов // Современные проблемы общественной географии. – М. : ИГ РАН, 2011. – С. 35-44.
5. *Капица С. П.* Синергетика и прогнозы будущего / Капица С. П., Курдюмов С. П., Малинецкий Г. Г. – М. : Наука, 1997. – 286 с.
6. *Крылов М. П.* Региональная идентичность в Европейской России / Отв. ред. Ю. О. Веденин, В. А. Колосов. – М. : Новый хронограф, 2010. – 240 с.
7. *Мезенцев К. В.* Методи дослідження географії релігії : доцільність використання, систематизація, потенціал картографічного та центрографічного методів / К. В. Мезенцев, Ю. Л. Когатько // Вісник Київського університету. Сер. Географія. – 2009. – Вип. 56. – С. 31-36.
8. *Мезенцев К. В.* Перцепційні портрети регіонів України / К. В. Мезенцев, Н. І. Мезенцева // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. – Херсон, 2005. – С. 208-213.
9. *Мезенцев К. В.* Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку / К. В. Мезенцев. – К. : ВПЦ „Київський університет”, 2004. – 82 с.
10. *Мезенцев К. В.* Суспільно-географічне дослідження регіонального розвитку з використанням карт самоорганізації / К. В. Мезенцев // Картографія та вища школа. – 2006. – Вип. 11. – С. 107-115.
11. *Мезенцев К. В.* Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку / К. В. Мезенцев. – К. : ВПЦ „Київський університет”, 2005. – 253 с.
12. *Мезенцев К. В.* Сучасні концепції та методи географії релігії / К. В. Мезенцев, Ю. Л. Когатько // Регіональні проблеми України : географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. – Херсон: ПП Вишемирський, 2009. – С. 308-315.
13. *Мезенцев К. В.* Роль території у самоідентифікації населення / К. В. Мезенцев, Н. І. Мезенцева // Економічна та соціальна географія. – 2007. – Вип. 57. – С. 67-71.
14. *Олійник Я. Б.* Систематизація методів суспільно-географічного прогнозування: сучасний підхід / Я. Б. Олійник, К. В. Мезенцев // Економічна та соціальна географія. – 2006. – Вип. 56. – С. 3-11.
15. *Пилипенко І. О.* Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області) / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон : ПП Вишемирський, 2007. – 112 с.
- 16.

Святловський Є. Географічні центри України (Центри сільського господарства УСРР в 1926 році) / Євген Святловський // Вісник статистики України. – 1929. – № 1. – С. 160-166. 17. *Топчієв О. Г.* Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с. 18. *Червяков В. А.* Количественные методы в географии / В. А. Червяков. – Барнаул : Изд-во Алтайского ун-та, 1998. – 259 с. 19. *Шаблій О. І.* Математичні методи в соціально-економічній географії / О. І. Шаблій. – Львів : Світ, 1994. – 304 с. 20. *Шаблій О. І.* Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с. 21. *Шевченко В. О.* Центризм та центричність в географії / В. О. Шевченко. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 160 с.

Мезенцев К. В. Методи дослідження в суспільній географії: традиції і новачі. Висвітлено особливості розширення методології суспільно-географічних досліджень. Проаналізовано еволюцію методів дослідження в суспільній географії. Розкрито сутність та результати апробації використання в суспільно-географічних студіях методів нелінійного моделювання та перцепційно-географічних досліджень. Показано можливості використання центрографічного методу.

Ключові слова: суспільна географія, метод дослідження, перцепційна географія, перцепційний портрет регіону, перцепційна привабливість території, нелінійне моделювання, нейромережа, карти самоорганізації, центрографічний метод.

Мезенцев К. В. Методы исследования в общественной географии: традиции и новации. Освещены особенности расширения географии общественно-географических исследований. Проанализирована эволюция методов исследования в общественной географии. Раскрыта сущность и результаты апробации использования в общественно-географических исследованиях методов нелинейного моделирования и перцепционно-географических исследований. Показаны возможности использования центрографического метода.

Ключевые слова: общественная география, метод исследования, перцепционная география, перцепционный портрет региона, перцепционная привлекательность территории, нелинейное моделирование, нейросеть, карты самоорганизации, центрографический метод.

Mezentsev K. Research Methods in Human Geography: Traditions and Innovations. Peculiarities of the methodology of human-geographical researches enlargement are highlighted. Evolution of research methods in human geography is analyzed. The essence and the results of implementation of methods of nonlinear modeling and perceptual-geographical research in human-geographical studies are revealed. The possibilities of centrigraphical method using are shown.

Keywords: human geography, research method, perceptual geography, perceptual portrait of the region, perceptual attractiveness of the territory, nonlinear modeling, neural networks, self-organizing maps, centrigraphical method.

Надійшла до редколегії 17.01.2013

ГЕНДЕРНІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Ключові слова: гендер, гендерна географія, гендерні співвідношення, регіон, типізація

Вступ. Постановка проблеми. Для сьогодення характерний процес гендерної інтеграції, тобто впровадження гендерної складової в усі сфери життєдіяльності населення. На Саміті Тисячоліття ООН в Нью-Йорку однією з восьми глобальних цілей розвитку третього тисячоліття названо досягнення гендерної рівності в суспільстві. Вирішення проблеми підвищення ролі жінки в українському суспільстві актуалізує дослідження представників різних наук, у тому числі і суспільної географії. Аналіз зарубіжних публікацій з гендерної географії, міжнародних документів щодо забезпечення гендерної рівності підтверджують необхідність суспільно-географічних досліджень спрямованих на виявлення регіональних особливостей гендерних диспропорцій на ринку праці, в державному управлінні, в демографічній сфері, поширенні соціальних негараздів та аналіз причин, що їх зумовлюють.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гендерна географія виникла в американській та англійській географічних школах в 70-х роках ХХ століття. Як складова суспільної географії вона почала розвиватись майже одночасно в США та Великій Британії. З 1970-х років гендерні ролі, відносини, їх регіональні відміни та взаємодія з місцем, просторовими процесами, ландшафтами та навколишнім середовищем стали інноваційними та широковідомими сферами географічних досліджень. На початковому етапі розвитку гендерної географії проводилися дослідження гендерних ролей, з середини 80-х до початку 90-х років ХХ ст. досліджувались гендерні співвідношення, на сучасному етапі основний акцент в зарубіжній гендерній географії зміщено на дослідження гендерної ідентифікації. В Міжнародному Географічному Союзі представлена постійно діюча комісія „Гендер і географія”.

Гендерні дослідження в Україні проводять філософи, соціологи, політологи, психологи, демографи, економісти. Вони включають, насамперед, психологічні, галузеві та вікові аспекти. Системні суспільно-географічні дослідження даної проблематики в Україні ще донедавна були відсутні. Виконане на кафедрі економічної і соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка дисертаційне дослідження гендерних співвідношень в різних суспільно-географічних процесах є першою цілісною науковою працею з гендерної географії в Україні.

Формування цілей, постановка завдання. Метою написання статті є визначення теоретичних основ суспільно-географічного дослідження

гендерних співвідношень, проведення кластеризації і типізації регіонів України за різними складовими гендерних співвідношень та визначення індикаторів для моніторингу регіональної гендерної політики.

Виклад основного матеріалу. Для означення відмін соціальної та економічної поведінки чоловіків і жінок, які виникли в результаті певних уявлень про роль чоловіків і жінок, використовують поняття „гендер”. *Гендер* (від грецького *Genus* – походження) – це соціальна стать, що визначає поведінку людини в суспільстві та сприйняття ним цієї поведінки.

Поняття “гендер” відноситься до соціальних відмін і відносин між чоловіками і жінками, які є набутими, здатними змінюватися з часом і відмінними в різних суспільствах та культурах. Поняття “гендер” відрізняється від поняття “стать”, оскільки воно відноситься не до фізичних відмінностей між чоловіками і жінками, а до соціально сформованих відносин і ролей чоловіків та жінок [1, с. 1].

Вважається, що однією з перших робіт, де були чітко визначені термінологічні відмінності між поняттями „стать” і „гендер”, була стаття антрополога Г. Рубін “Обмін жінками”, в якій гендер визначався як набір домовленостей, за допомогою яких суспільство трансформує поняття біологічної статі як предмету суспільної діяльності.

На нашу думку, *гендер* означає соціальну стать людини, соціально-рольовий її статус і поведінку. Цей статус визначає соціальні можливості чоловіків і жінок у доступі до владних політичних та управлінських структур, в професійній діяльності, освіті, сімейні ролі та репродуктивну поведінку.

Концепція гендеру вивчає гендерні відношення та ідентифікацію і ні в якому разі не фокусується лише на проблемах жінок.

Активні суспільні трансформації, що відбувалися в ХХ столітті призводили до суттєвих змін способу життя та суспільних норм. Внаслідок цього сформувались нові наукові напрямки у суспільній географії. Одним із таких напрямків стала *гендерна географія*. Гендерна географія як актуальний напрям наукових суспільно-географічних пошуків має чітко виражене об’єктно-предметне поле досліджень.

На думку Н. Зубаревич при дослідженні соціального розвитку регіонів найважливішою є оцінка гендерних відмін в економічній сфері (нерівних можливостей на ринку праці, різниці у добробуті), освіті та стані здоров’я і тривалості життя населення. Завданням такого дослідження є оцінка гендерної нерівності, її просторових проявів та динаміки. Важливим, на думку вченої, є знайти відповідь на питання про те, чи є зв’язок між двома типами нерівності – територіальною та гендерною, чи можуть вони, накладаючись один на одну, посилювати відмінності у соціальному розвитку регіонів [2, с. 240].

Я. Олійник та А. Степаненко вважають, що до предмету дослідження гендерної географії входять: теоретичні засади гендерних відносин у територіальному вимірі; виявлення регіональних особливостей андроцентризму всієї сучасної культури; вивчення в регіональному вимірі системи гендерних ролей; вивчення соціальних інститутів і структур (сім’я, школа, мас-медіа, громадська думка), що спонукають людей дотримуватися

належних їм соціостатевих ролей [8, с. 50]. На їх думку, гендерні дослідження охоплюють такі складові: влада, політика, гендер; гендер, злочинність і закон; гендер, комунікація та засоби масової інформації; гендер і здоров'я; гендер і вік; гендер і сім'я; гендер, робота, праця; гендер і сексуальність [8, с. 50]. А. Степаненко вважає гендерну географію складовою соціальної географії, що належить до блоку галузевих дисциплін поряд із політичною та електоральною географією, географією рівня і якості життя населення, медичною географією та рядом інших дисциплін.

Л. Немець вважає, що суспільна географія має всі необхідні теоретико-методологічні засади для дослідження гендерних проблем. Вона визначає наступні напрямки таких досліджень для України: гендерні аспекти соціального розвитку окремих територій та регіонів в цілому; визначення умов та факторів формування гендерних проблем; дослідження динаміки гендерної нерівності в територіальному аспекті [7, с. 160].

На нашу думку, **гендерна географія** є суспільно-географічною наукою, яка вивчає регіональні відміни гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах, регіональні особливості гендерної ідентифікації та сприйняття гендерних ролей в суспільстві. Ми вважаємо, що *об'єктом* вивчення гендерної географії є *гендерні співвідношення в різних суспільно-географічних процесах в регіонах та гендерна ідентифікація* в регіональному соціумі, а *предметом* – *територіальні відміни* гендерних співвідношень та гендерної ідентифікації.

Найчіткіше територіальні відміни гендерних співвідношень проявляються у працересурсних, соціально-демографічних, політичних, управлінських та освітньо-наукових процесах. Вони стосуються міжрегіональних диспропорцій та диспропорцій між містами і сільською місцевістю [3, с. 320].

Регіональний прояв гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах обумовлений такими *чинниками*:

- державною стратегією гендерної політики, законодавчим та інституціональним її забезпеченням;
- рівнем соціально-економічного розвитку території та якістю життя населення;
- рівнем урбанізації території та спеціалізацією господарства;
- способом життя та ментальністю населення;
- поширеними гендерними стереотипами в суспільстві.

Основними напрямками досліджень з гендерної географії в Україні є:

1. Дослідження **гендерних співвідношень в регіонах** України в політичних та управлінських процесах, на ринку праці, в освітній та науковій діяльності, в соціально-демографічних процесах.

В *політичних та управлінських процесах*:

- аналіз гендерних співвідношень у найвищих органах законодавчої та виконавчої влади в Україні (Верховній Раді, Кабінеті Міністрів України, органах судової влади);

- аналіз гендерних співвідношень серед керівників регіонального рівня та в органах місцевого самоврядування;
- аналіз гендерних співвідношень серед державних службовців;
- аналіз гендерних співвідношень в політичній сфері;
- аналіз електоральних гендерних співвідношень.

В *працересурсних* процесах:

- аналіз гендерних співвідношень зайнятості та безробіття населення;
- аналіз гендерних співвідношень заробітної плати та доходів населення;
- аналіз гендерних співвідношень в кар'єрних можливостях та досягненнях;
- аналіз гендерних можливостей бізнесової діяльності.

В *соціально-демографічних* процесах:

- аналіз співвідношень чоловіків і жінок та тривалості їх життя;
- аналіз гендерних співвідношень рівня смертності населення;
- аналіз поширення соціальних негараздів серед чоловіків і жінок (злочинності, алкоголізму, наркоманії, суїциду, зґвалтувань, торгівлі людьми та насильства в сім'ї).

В *освітньо-наукових* процесах:

- аналіз гендерних співвідношень в освітній галузі;
- аналіз гендерних співвідношень в науковій сфері.

2. Дослідження *динаміки та особливостей гендерних співвідношень* у регіонах України.

3. Дослідження *взаємовпливу гендерних індикаторів та індикаторів соціально-економічного розвитку* регіонів.

4. Дослідження *регіональних відмін гендерної ідентифікації, стереотипів та трансформацій гендерних ролей* в суспільстві [4, с.38].

Методика проведення дослідження з гендерної географії передбачає такі етапи: теоретико-методологічний, який включає формування концепції дослідження та визначення необхідної інформаційної і методичної бази для його проведення; аналітичний, сутність якого полягає в аналізі та оцінці гендерних аспектів різних суспільно-географічних процесів в регіонах, визначенні регіональних особливостей сприйняття гендерних стереотипів, визначенні тісноти зв'язку індикаторів гендерних співвідношень та соціально-економічних індикаторів, проведенні групувань та кластеризації регіонів за подібністю гендерних індикаторів; синтетичний, який передбачає проведення типізації регіонів за гендерними співвідношеннями, виявлення проблем та визначення напрямів гендерної політики.

Гендерна ідентичність є результатом ідентифікації людини (індивіда) чи групи людей за соціальною статтю, соціально-рольовим статусом і поведінкою. Вона є усвідомленням людиною своєї належності до певного гендеру.

Гендерні стереотипи є набором загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються суспільних ролей чоловіків і жінок та норм їх поведінки. Гендерні ролі і норми не мають універсального змісту і значно відрізняються в різних

суспільствах, регіонах і країнах. *Гендерні ролі* визначають як навички поведінки в даному суспільстві або соціальній групі, де люди традиційно сприймають якісь види діяльності, завдання і обов'язки як чоловічі або жіночі [1, с. 5]. Такі уявлення залежать від віку, кастової, расової, етнічної приналежності, культури, релігії, а також від географічних, економічних та політичних передумов.

Зміни гендерних стереотипів відбуваються під впливом економічних, природних або політичних змін, зокрема, інтеграції та глобалізації, проведення політичних, економічних та соціальних реформ тощо.

Гендерна рівність передбачає рівність перед законом і рівність можливостей щодо використання своїх інтересів та прийняття рішень незалежно від статі людини. Гендерна рівність передбачає дотримання рівних можливостей чоловіків і жінок щодо отримання освіти, роботи, посади, кар'єрного росту. Навпаки, *гендерна нерівність* зумовлює різні можливості самореалізації жінок та чоловіків в суспільстві при працевлаштуванні, доступі до державного управління, освіти, ресурсів тощо. Пряма дискримінація виникає тоді, коли різне ставлення до жінок та чоловіків впливає із законів та нормативних документів, а непряма – коли закони і норми є гендернонейтральними, але в реальному житті присутня дискримінація представників однієї статі, яка виникає, як правило, ненавмисно.

Метою гендерної політики є підтримка гендерної рівності для забезпечення сталого розвитку суспільства. Стратегічні гендерні інтереси включають законодавчо закріплені права, захист від домашнього насильства, рівну заробітну плату, рівні можливості участі у процесах державного управління та бізнесі, запобігання різним формам сексуальної експлуатації та домашнього насильства тощо.

Гендерна політика взаємозв'язана із соціальною та регіональною політикою і спрямована на підвищення рівня соціальної безпеки в державі та регіонах, під якою розуміють постійну доступність достатньої кількості соціальних гарантій і благ для нормальної життєдіяльності населення.

Проведений аналіз гендерних співвідношень в різних суспільно-географічних процесах в Україні дозволяє зробити висновки про те, що гендерну ситуацію характеризують ряд *закономірностей*: гендерні диспропорції зростають відповідно до підвищення рівня державного чи господарського управління; гендерні відміни зростають з підвищенням освітньо-кваліфікаційного рівня; гендерний розрив зростає із підвищенням рівня соціально-економічного розвитку території та рівня життя населення.

Для визначення ступеня впливу соціально-економічних показників на гендерні співвідношення в регіонах України було проведено кореляційний аналіз. В якості факторів було використано двадцять соціально-економічних показників: валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, прямі іноземні інвестиції та інвестиції в основний капітал на одну особу, обсяг реалізованих послуг на одну особу, наявні доходи та витрати населення на одну особу, середньомісячна заробітна плата, коефіцієнти народжуваності та смертності, частка міських і сільських жителів, рівень зайнятості, рівні

зареєстрованого безробіття та безробіття визначеного за методологією МОП, коефіцієнти шлюбності та розлучуваності, вікова структура населення.

Обрахунок коефіцієнтів кореляції показав, що індикатори гендерних співвідношень в соціально-демографічних процесах (кількість чоловіків на тисячу жінок, тривалість життя та середній вік чоловіків і жінок, коефіцієнти смертності та злочинності чоловіків і жінок) мають тісний зв'язок з такими соціально-економічними показниками, як коефіцієнти народжуваності і смертності, шлюбності та розлучуваності, вікова структура населення та частка міських і сільських жителів. Так, на співвідношення чоловіків і жінок, їх середній вік та тривалість життя найбільший вплив здійснюють індикатори частки пенсіонерів у віковій структурі (коефіцієнт кореляції $-0,8$, зв'язок обернений), коефіцієнти народжуваності ($0,8$), смертності ($-0,7$, зв'язок обернений) та розлучуваності ($-0,7$, зв'язок обернений). Рівень злочинності серед чоловіків найтісніше пов'язаний із коефіцієнтом розлучуваності та має тісний зв'язок із часткою дітей і підлітків у віковій структурі населення. Це підтверджує, що соціальні негаразди мають найбільший прояв в тих регіонах України, для яких одночасно характерні і значні демографічні проблеми. Вплив економічних індикаторів є дуже слабким, отримані коефіцієнти кореляції свідчать про відсутність або дуже слабку тісноту зв'язку.

Індикатори гендерних співвідношень, які відображають процеси на ринку праці, мають тісний зв'язок із економічними показниками розвитку регіонів, насамперед, обсягом інвестицій в основний капітал та прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу, валовим регіональним продуктом у розрахунку на одну особу (всі по $0,96$), обсягом реалізованих послуг на одну особу ($0,9$), витратами та доходами населення у розрахунку на одну особу ($0,98$ та $0,9$), середньомісячною заробітною платою ($0,96$).

Індикатори рівня безробіття жінок мають тісний зв'язок із показниками частки сільських ($0,9$) та міських ($-0,9$, зв'язок обернений) жителів, середньомісячною заробітною платою ($-0,8$, зв'язок обернений). Суттєвим є зв'язок показника із доходами та витратами населення на одну особу (по $-0,7$, зв'язок обернений), обсягом інвестицій в основний капітал на одну особу ($-0,7$, зв'язок обернений) та обсягом реалізованих послуг на одну особу ($-0,6$, зв'язок обернений). Це підтверджує обернений зв'язок рівня безробіття жінок із рівнем соціально-економічного розвитку регіонів.

Частка жінок серед голів сільських рад тісно пов'язана із рівнем смертності населення ($0,7$) та рівнем шлюбності ($-0,7$, зв'язок обернений). Тобто, вищий відсоток голів сільських рад є жінками в тих регіонах, для яких характерний суттєвий прояв демографічної кризи. Частка жінок державних службовців, які займають посади керівних працівників, має невисоку тісноту зв'язку із часткою міських та сільських жителів ($0,6$ та $-0,6$, зв'язок обернений).

Отже, значний вплив на гендерні співвідношення в різних сферах має статеві-вікова структура населення. Суттєвим є вплив розселення та рівня урбанізації території. В містах, за рахунок вищого рівня розвитку соціальної інфраструктури, жінки менше часу витрачають на ведення домашнього

господарства, тому вони можуть бути залучені до різних сфер зайнятості або активно реалізовувати себе у громадській діяльності. В сільській місцевості жінки мають менше шансів реалізувати себе професійно. Зазвичай вони більш задіяні в домашньому господарстві та неформальних сферах зайнятості (наприклад, особистому підсобному господарстві). Специфічним чинником гендерної нерівності в Україні є рівень життя населення. Склалася негативна закономірність: рівень гендерних можливостей є обернено пропорційним до рівня соціально-економічного розвитку регіону (за виключенням столиці) і, відповідно, прямо пропорційним рівню поширення соціальних негараздів.

Для виділення груп регіонів, що мають подібні тенденції та особливості гендерних співвідношень використано кластерний аналіз. В результаті аналізу дендрограми кластеризації регіонів України за проявом індикаторів гендерних співвідношень в соціально-демографічних процесах доцільно виділяти п'ять кластерів регіонів: 1 – регіони з найменшими негативними диспропорціями індикаторів (м. Київ, Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська та Тернопільська області); 2 – регіони з незначними диспропорціями індикаторів (Закарпатська, Рівненська та Волинська області); 3 – регіони з середнім рівнем диспропорцій у прояві індикаторів (Одеська, Харківська, Хмельницька, Вінницька області та АР Крим); 4 – регіони із значними диспропорціями індикаторів (Київська, Житомирська, Херсонська та Миколаївська області); 5 – регіони з найбільшим негативним проявом диспропорцій індикаторів (Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Сумська, Полтавська, Черкаська та Чернігівська області).

Кластеризація регіонів України за проявом індикаторів гендерних співвідношень на ринку праці виділяє такі кластери: 1 – регіони з найменшим негативним проявом співвідношення індикаторів (м. Київ); 2 – регіони з дуже низьким негативним проявом співвідношення індикаторів безробіття та найбільшим негативним проявом співвідношення індикаторів заробітної плати (Одеська, Київська, Харківська, Запорізька, Дніпропетровська, Донецька та Луганська області); 3 – регіони з дуже низьким негативним проявом співвідношення індикаторів заробітної плати та найбільшим негативним проявом співвідношення індикаторів безробіття (Чернігівська, Черкаська та Тернопільська області); 4 – регіони з незначним негативним проявом співвідношення індикаторів заробітної плати та значним негативним проявом співвідношення індикаторів безробіття (Херсонська, Хмельницька, Житомирська, Полтавська, Миколаївська, Івано-Франківська, Закарпатська та Вінницька області); 5 – регіони з низьким негативним проявом співвідношення індикаторів заробітної плати та середнім рівнем негативного прояву співвідношення індикаторів безробіття (Рівненська, Сумська, Львівська, Чернівецька, Волинська, Кіровоградська області та АР Крим).

Виділені кластери регіонів за проявом індикаторів гендерних співвідношень на ринку праці мають такі узагальнені регіональні характеристики. У регіонах із несприятливою віковою структурою населення, у слаборозвинених та аграрно-індустріальних регіонах із нижчим професійно-кваліфікаційним рівнем населення відмінності у заробітній платі чоловіків та

жінок згладжуються. У регіонах з переважанням галузей важкої промисловості вплив факторів галузевої структури зайнятості та вищих рівнів доходів населення збільшує гендерні диспропорції. В столиці високий рівень освіти та кваліфікації позитивно впливає на диспропорції у заробітній платі та рівень безробіття. Економічна нерівність чоловіків і жінок і незначна модернізованість гендерних ролей в регіонах (за виключенням столиці) зумовлюють незначне представництво жінок у найвищих органах законодавчої та виконавчої влади.

На основі кластеризацій регіонів України за індикаторами гендерних співвідношень в соціально-демографічних процесах та на ринку праці, типізацій регіонів за гендерними співвідношеннями тривалості життя та заробітної плати, групувань регіонів за гендерними співвідношеннями окремих складових ринку праці виділені 5 *типів регіонів України за гендерними співвідношеннями в суспільно-географічних процесах* (рис.):

Рис. – Типи регіонів України за гендерними співвідношеннями у суспільно-географічних процесах

Тип 1. Регіони з найменшим проявом диспропорцій індикаторів гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах – м. Київ.

Тип 2. Регіони з найбільшим негативним проявом диспропорцій гендерних індикаторів в соціально-демографічних процесах, з незначним негативним проявом диспропорцій гендерних індикаторів економічної активності і безробіття, найбільшим негативним проявом диспропорцій індикаторів співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок, проявом гендерної дискримінації в управлінських процесах, бізнесовому середовищі та рівні конкурентоздатності і кар'єрному зростанні на ринку праці – Донецька, Дніпропетровська, Запорізька та Луганська області.

Тип 3. Регіони із найменшим негативним проявом диспропорцій гендерних індикаторів в соціально-демографічних процесах, низьким негативним проявом гендерних диспропорцій індикаторів співвідношення заробітної плати та значним негативним проявом диспропорцій індикаторів безробіття, значним проявом гендерної дискримінації в управлінських процесах, бізнесовому середовищі та рівні конкурентоздатності і кар'єрному зростанні на ринку праці – Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська, Тернопільська, Рівненська та Волинська області.

Тип 4. Регіони з середнім рівнем негативного прояву диспропорцій гендерних індикаторів в соціально-демографічних процесах, незначним негативним проявом гендерних диспропорцій індикаторів рівня безробіття та негативним проявом диспропорцій індикаторів співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок, проявом гендерної дискримінації в управлінських процесах, бізнесовому середовищі та рівні конкурентоздатності і кар'єрному зростанні на ринку праці – Харківська, Київська, Одеська, Вінницька області та АР Крим.

Тип 5. Регіони з найбільшим негативним проявом диспропорцій гендерних індикаторів в соціально-демографічних процесах, з дуже низьким негативним проявом диспропорцій індикаторів співвідношення заробітної плати та найбільшим негативним проявом індикаторів безробіття чоловіків і жінок, проявом гендерної дискримінації в управлінських процесах, бізнесовому середовищі та рівні конкурентоздатності і кар'єрному зростанні на ринку праці – Херсонська, Миколаївська, Житомирська, Хмельницька, Сумська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська та Чернігівська області.

Для досягнення вищого рівня гендерної збалансованості в українському суспільстві в таблиці запропоновано перелік основних складових гендерних проблем в Україні, напрямків діяльності для зниження гостроти їх прояву та гендерні індикатори для моніторингу заходів гендерної політики. Визначені індикатори можуть використовуватись для ведення гендерної статистики та проведення гендерного аналізу на державному та регіональному рівнях.

Список літератури

1. Глосарій основних гендерних понять. – Женева : Міжнародне бюро праці, 2007. – 11 с.
2. *Зубаревич Н. В.* Социальное развитие регионов России: проблемы и тенденции переходного периода / Н. В. Зубаревич. – М. : Эдиториал-УРСС, 2007. – 264 с.
3. *Мезенцева Н. І.* Гендерна географія як новий напрям суспільно-географічних досліджень в Україні / Н. І. Мезенцева // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. – Херсон : ПП Вишемирський, 2009. – С. 315–321.
4. *Мезенцева Н. І.* Суспільно-географічні аспекти гендерних досліджень / Н. І. Мезенцева, О. О. Кривець // Економічна та соціальна географія. – 2010. – Вип. 60. – С. 37–42.
5. *Мезенцева Н. І.* Гендерная география в Украине / Н. И. Мезенцева // Географические науки в обеспечении стратегии устойчивого развития в условиях глобализации : Материалы Международ. научн.-практ. конф. – Минск : БГУ, 2012. – С. 154–156.
6. *Мезенцева Н. І.* Сутність та основні напрями гендерної географії / Н. І. Мезенцева. // Матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. – Харків, 2009. – С. 110–112.
7. *Немець Л. М.* Гендерні проблеми сучасної України: соціально-економічні аспекти / Л. Немець, О. Ткаченко // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – Вип. 5 (2). – С. 156–160.
8. *Олійник Я. Б.* Вступ до соціальної географії / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : Знання, 2000. – 204 с.

Таблиця – Напрями діяльності та індикатори забезпечення гендерної рівності в Україні

Проблеми	Напрями діяльності	Гендерні індикатори
1	2	3
<i>Забезпечення рівного доступу чоловіків та жінок до владних та політичних інституцій</i>		
Низький рівень представництва жінок в найвищих органах державної законодавчої та виконавчої влади. Відсутність дієвої державної стратегії досягнення гендерної рівності в суспільстві.	Розвиток та удосконалення правового забезпечення державної політики гендерного паритету з урахуванням національних особливостей та врахуванням міжнародного досвіду гендерної законотворчості. Вдосконалення державної стратегії досягнення гендерної рівності. Внесення змін та доповнень до виборчого законодавства та законодавства про державну службу, які б стимулювали розширення представництва жінок в законодавчих та виконавчих органах влади. Активізація діяльності уповноважених з питань забезпечення рівних прав чоловіків і жінок в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування.	1. Частка жінок в державних та регіональних органах законодавчої влади. 2. Частка жінок на найвищих керівних посадах у виконавчій владі. 3. Частка жінок, що призначені на керівні посади регіонального рівня та в органи місцевого самоврядування. 4. Частка жінок в найвищих органах законодавчої та виконавчої влади в Україні (Верховній Раді, Кабінеті Міністрів України, органах судової влади). 5. Частка жінок в складі політичних партій, рухів. 6. Гендерні відміни електоральних вподобань виборців.
<i>Ліквідація дискримінації жінок на ринку праці</i>		
Низький рівень доходів жінок. Витіснення жінок із робочих місць з високою заробітною платою. Обмежене працевлаштування жінок в сільській місцевості. Обмежений кар'єрний ріст жінок. Обмежений доступ жінок до посад, що передбачають значну відповідальність і високу заробітну плату. Труднощі поєднання сімейних обов'язків і професійної діяльності.	Підвищення оплати праці в соціальних галузях бюджетної сфери економіки з традиційно високою зайнятістю жінок (освіта, охорона здоров'я, культура тощо). Вдосконалення механізму контролю за здійсненням антидискримінаційних норм трудового законодавства. Стимулювання підприємницької діяльності жінок особливо в сільській місцевості. Вдосконалення системи соціальних гарантій одиноким жінкам з дітьми.	1. Співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок. 2. Співвідношення доходів жінок і прожиткового мінімуму. 3. Відсоток чоловіків і жінок, які живуть нижче рівня бідності. 4. Рівень безробіття чоловіків і жінок. 5. Тривалість безробіття чоловіків і жінок. 6. Частка жінок та чоловіків з вищою освітою. 7. Співвідношення чоловіків та жінок в керівництві підприємствами за галузями економіки та залежно від доходів підприємств. 8. Частка жінок в малому, середньому і великому бізнесі. 9. Використання гнучких форм зайнятості для жінок з нетрадиційним робочим часом та робочим місцем.

1	2	3
Протидія насильству над жінками		
Відсутність надійних гарантій і прав на особисту безпеку жінок, що постраждали від насильства. Недостатня підготовка різних структур (медичних, освітніх, правоохоронних) щодо вирішення проблеми насильства над жінками. Недостатня робота з профілактики та реабілітації жертв насильства. Розгляд насильства в побуті як приватного питання.	Вдосконалення законодавства щодо розробки механізмів ліквідації насильства по відношенню до жінок. Розвиток системи соціальної реабілітації жертв насильства. Забезпечення професійної підготовки та перепідготовки працівників різних структур з питань побутового та сексуального насильства щодо жінок. Запровадження інформаційно-просвітницької кампанії з питань гендерної рівності в суспільстві.	1. Кількість згвалтувань. 2. Кількість випадків викрадення та торгівлі жінками і чоловіками. 3. Кількість випадків насилля щодо жінок та чоловіків в родині. 4. Частка чоловіків засуджених за насильство над особою. 5. Частка жінок на керівних посадах в правоохоронних органах.
Зниження негативного впливу соціально-економічних факторів на здоров'я, рівень смертності та тривалість життя чоловіків		
Відсутність в суспільстві розуміння необхідності кризової підтримки чоловіків. Відсутність комплексної державної програми спрямованої на боротьбу з соціальними негараздами. Недостатня робота з профілактики безпеки на робочому місці.	Розробка програми спрямованої на скорочення робочих місць з шкідливими та небезпечними умовами праці. Реалізація програм боротьби з туберкульозом, алкоголізмом, наркоманією. Розвиток кризових центрів для чоловіків.	1. Очікувана тривалість життя чоловіків і жінок. 2. Рівень смертності чоловіків і жінок. 3. Рівень смертності чоловіків і жінок в працездатному віці. 4. Суїцидальна смертність чоловіків і жінок. 5. Частка чоловіків і жінок, що постраждали від нещасних випадків на робочому місці.

Мезенцева Н. І., Кривець О. О. Гендерні суспільно-географічні дослідження в Україні. Розкрито сутність гендерної географії. Визначено чинники впливу на гендерні співвідношення в регіонах України. Здійснено кластеризацію та типізацію регіонів України за різними складовими гендерних співвідношень. Визначено індикатори для моніторингу заходів гендерної політики.

Ключові слова: гендер, гендерна географія, гендерні співвідношення, регіон, типізація.

Мезенцева Н. И., Кривец О. О. Гендерные общественно-географические исследования в Украине. Раскрыта сущность гендерной географии. Определены факторы влияния на гендерные соотношения в регионах Украины. Осуществлена кластеризация и типизация регионов Украины по разным составляющим гендерных соотношений. Определены индикаторы для мониторинга мероприятий гендерной политики.

Ключевые слова: гендер, гендерная география, гендерные соотношения, регион, типизация.

Mezentseva N., Krivets O. Gender human-geography researches in Ukraine. The subject of gender geography is disclosed. Factors of gender ratios in the regions of Ukraine are revealed. Clustering and typification of Ukraine's regions by different components of gender ratios are done. Indicators for monitoring of gender policy measures are defined.

Keywords: gender, gender geography, gender ratios, region, typology.

Надійшла до редколегії 07.03.2013

Дорошенко В. І., к. г. н., доцент, **Осіпчук І. О.**, асп.
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: торговельна система, центри торговельного обслуговування, чинники, сільська місцевість

Вступ. Територіальна структура, пропорційність розвитку та розміщення галузей соціальної сфери є одним з пріоритетних напрямків досліджень суспільної географії в умовах соціально орієнтованої політики розвитку держави. Роздрібна торгівля, як складова соціальної сфери, є однією з найбільш динамічних галузей, що забезпечує процес кругообігу грошової маси. Тому для ефективного функціонування економіки регіону дуже важливим є раціональне і науково обґрунтоване розміщення закладів торговельного обслуговування населення різних форм власності як традиційних, так і сучасних видів, спрямування потоків внутрішнього товарообороту з урахуванням всіх факторів, що спричиняють вплив на їх ефективне функціонування. Територіальні диспропорції між розвитком галузей матеріального виробництва і сферою обслуговування населення, недостатньо ефективне функціонування галузей сфери обслуговування негативно впливають на соціально-економічні умови життєдіяльності основної продуктивної сили – населення, а також на темпи росту суспільного виробництва, ефективність функціонування економіки регіону і країни в цілому.

Постановка проблеми. Між окремими країнами, областями і навіть місцевостями існують нерівності у життєвих умовах, які можна звести до мінімуму. Метою суспільно-географічного вивчення торгівлі є дослідження відмінностей у рівнях розвитку торгівлі в регіонах, у тому числі в міських та сільських поселеннях, створення передумов високорозвиненої сфери торговельного обслуговування. Для цього необхідно дослідити структуру системи торговельного обслуговування населення адміністративної області та середовище, в якому вона формується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні положення територіальної організації внутрішньої торгівлі закладені І. Тюненом, В. Кристалером, Р. Девісом, А. Льюшом та іншими вченими ще на початку ХХ століття. Значний внесок в дослідження систем просторової організації внутрішньої торгівлі зробили вітчизняні вчені такі як Д. Нікольський, В. Юрківський, І. Дудник, А. Мазаракі, Є. Воронова та інші.

Формулювання цілей статті. Головна ціль даної статті – виділити основні напрямки суспільно-географічних досліджень торговельного обслуговування населення адміністративної області.

Постановка завдання. Проаналізувати результати суспільно-географічного дослідження торговельного обслуговування населення Рівненської області, порівняти результати дослідження з теоретичними моделями торговельного обслуговування населення, зробити відповідні висновки.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, суспільно-географічне дослідження системи торговельного обслуговування населення вимагає комплексного підходу. В розрізі адміністративної області воно включає вивчення на базі основних закономірностей та принципів територіальної організації внутрішньої торгівлі: *чинників розміщення; територіальних особливостей розвитку і територіальної організації торгівлі у міських поселеннях та сільській місцевості; формування територіальної торговельної системи області і елементів територіальної структури торгівлі*, центрів торговельного обслуговування населення різних рангів і зон торговельного тяжіння [1, с.35 – 36].

Існує тісний взаємозв'язок у географічному дослідженні населення, торгівлі і споживання. Теоретичні основи цієї динамічної системи заклали В.Кристалер та А.Льош у 30-х рр. ХХ ст. Географія центральних місць В.Кристалера стала основою моделей територіального (просторового) функціонування обслуговування населення (і, насамперед, торговельного). Було встановлено сім рангів центральних місць. Центр кожного рангу формує свою зону обслуговування, а центри нижніх рангів потрапляють у зони впливу центрів торгівлі більш високих рангів. Формується ієрархічно багаторівнева чітко структурована система центральних місць з відповідною системою ієрархічно підпорядкованих їй взаємодіючих зон впливу [5, с.95].

Здавалося б, яке конструктивне значення має чи може мати теорія центральних місць для сучасної регіональної економіки, тим більше в умовах переходу до нових форм господарювання? Серед першочергових завдань соціально-економічного розвитку України - формування сучасної сфери послуг. Традиційний нормативний підхід, за яким кожний регіон знає свою "норму" на кожний вид послуг, аж ніяк не вичерпує проблему. Якою має бути система сфери послуг у регіоні, зокрема, якою повинна бути її раціональна й ефективна територіальна організація торгівлі? Теорія центральних місць повною мірою відповідає на ці запитання. Вона фіксує реальне існування центрів обслуговування різних рангів, різних рівнів. І систематику таких різнопорядкових центрів обслуговування потрібно розробити для кожного регіону, виходячи з його конкретних соціально-економічних умов [1, с.21].

В. Юрківський зазначає, що догматичний підхід до теорії "центральных місць" супроводжувався спробами деяких географів відшукати точну копію теоретичної моделі територіальної організації сфери послуг в реальній дійсності. Дослідження проводили на території Південної Німеччини, «Кукурудзяний пояс» США та ін. Проте їх намагання виявилися марними, оскільки в залежності від конкретних умов "сітка Кристалера" модифікується в безлічі варіантів і щоб їх зрозуміти, необхідно проаналізувати три складові: середовище – постачальник послуг – споживач [4, с. 13 – 14].

Розглянемо особливості формування системи торговельного обслуговування населення в межах адміністративної області на прикладі Рівненщини та співставимо результати з теоретичними моделями.

Для того щоб зрозуміти природу процесів, що відбуваються в сфері функціонування роздрібної торгівлі та торговельного обслуговування населення регіону, необхідно провести оцінку середовища, в якому вони формуються. Головними визначальними проявами такого середовища є чинники, які розрізняються за природою впливу, інтенсивністю, напрямом дії та іншими характеристиками.

Виділяють наступні групи чинників розвитку та розміщення торгівлі: виробничо-економічні, соціально-демографічні, транспортні, природно-кліматичні [3, с.22].

Нами було проаналізовано за допомогою кореляційного аналізу силу впливу більше ста показників, що спричиняють різний вплив на територіальну організацію торговельного обслуговування населення Рівненської області. Результати проведеної роботи наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Групи чинників територіальної організації торговельного обслуговування населення Рівненської області за результатами кореляційного аналізу

Соціально-демографічні	1. Щільність населення, осіб на 1 км.кв; 2. Міжрегіональна міграція, число вибулих; 3. Міжрегіональна міграція, число прибулих; 4. Кількість населення, тис. Осіб; 5. Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць, осіб; 6. Міждержавна міграція, число вибулих; 7. Кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю, тис.; 8. Рівень урбанізації, %; 9. Частка населення у працездатному віці, %
Виробничо-економічні	1. Обсяги послуг, наданих населенню, тис.грн; 2. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ; 3. Середньорічна кількість найманих працівників, тис.; 4. Обсяги реалізованої продукції промисловості (у діючих цінах), тис.грн; 5. Кількість сімей, яким призначено субсидії на оплату житлово-комунальних послуг; 6. Обсяги реалізованої продукції промисловості та сільського господарства (у діючих цінах), тис.грн;
Транспортні	1. Вантажооборот автомобільного транспорту, млн. ткм; 2. Перевезено пасажирів автомобільним транспортом, тис.; 3. Пасажирооборот автомобільного транспорту, млн. пас.км;

Територіальні особливості розвитку і територіальної організації торгівлі у міських поселеннях та сільській місцевості. Історично так склалося, що в сільській місцевості рівень розвитку торгівлі завжди суттєво був нижчим, ніж у містах. Загальні закономірності просторового розміщення торгівлі в сільській місцевості часто проявляються рельєфніше, ніж у містах. Це пов'язано з тим, що центрами торговельного обслуговування в сільських районах виступають окремі населені пункти. Одночасно територіальна організація торговельного обслуговування, яка базується на існуючих формах сільського розселення, неминуче має пристосовуватись до їх особливостей: незначної людності поселень порівняно з містами, існуючими тенденціями демографічного розвитку (старіння населення, депопуляція поселень), низької

щільності населення в поєднанні з дисперсним розселенням, значно більших зон та радіусів обслуговування торговельними точками, недостатнього економічного і виробничого потенціалу, слабкого, а інколи і зовсім відсутнього, транспортного сполучення з сусідніми містами, в цілому нижчу купівельну спроможність сільських жителів, відсутність економічної мотивації з боку власників з розміщення більшості сучасних торговельних закладів на селі тощо.

Для того щоб проаналізувати рівень торговельного обслуговування сільського населення необхідно вивчити ряд показників, що якомога повніше характеризують ситуацію. На нашу думку, це можуть бути такі показники:

- рівень навантаження населення на один магазин, оскільки даний показник найбільш повно характеризує рівень доступності закладів торгівлі для населення;
- частка населення в селах області, де відсутні заклади роздрібної торгівлі, оскільки існує ряд сільських населених пунктів, де заклади роздрібної торгівлі відсутні взагалі і людність таких населених пунктів може складати до 600 осіб;
- частка населення в селах області з низьким навантаженням на заклади роздрібної торгівлі, тому що на противагу попередньому показнику, існують села з гарним забезпеченням населення торговельними послугами і тут на один магазин може припадати від 20 осіб;
- забезпеченість сільського населення торговельними площами – це загальноприйнятий показник в дослідженнях роздрібної торгівлі, що вказує на якість торговельного забезпечення населення.

Так, в Рівненській області в середньому на один заклад роздрібної торгівлі в припадає 155 жителів: 187 жителів у сільській місцевості та 130 жителів у міських поселеннях (зокрема, у Рівному – 170 осіб, а для решти міських поселень цей показник складає 105 осіб). У сільській місцевості найвище навантаження на один заклад спостерігається в Здолбунівському районі (понад 300 осіб), а найнижче – у Демидівському (до 140 осіб).

Більше відрізняється структураторговельної мережі в сільській місцевості та міських поселеннях. В Рівненській області за основною спеціалізацією магазини розподіляються досить рівномірно – 31% припадає на продовольчі, 36 % - на непродовольчі та 33% - на магазини змішаного асортименту. Проте, по території області спостерігаються інші пропорції – так, в сільській місцевості близько 60 % припадає на магазини змішаного асортименту, 30% на продовольчі та близько 10% на непродовольчі. В міських населених пунктах в структурі переважають непродовольчі магазини (біля 60%), 30% - продовольчі та біля 10% - змішані. Існує залежність: чим вища людність поселення, тим більше закладів роздрібної торгівлі в ньому, а чим більше в селі закладів роздрібної торгівлі, тим вища частка непродовольчих магазинів в їх структурі. Адже переважну більшість закладів торгівлі в селах представляють заклади роздрібної торгівлі товарами повсякденного попиту, що часто поєднують риси закладів громадського харчування. Така ситуація є типовою для низових ієрархічних ланок мережі закладів обслуговування.

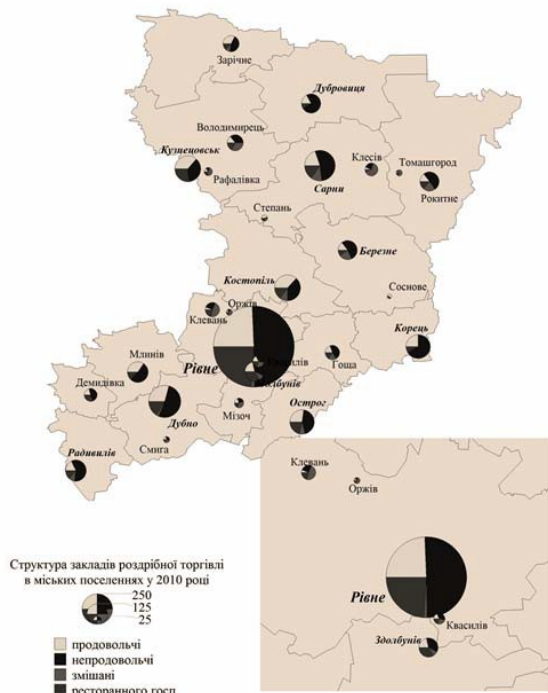

Рис.1 – Торговельна мережа в міських поселеннях Рівненської області

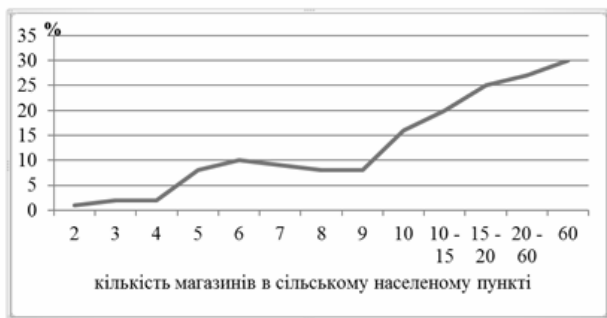

Рис.2 – Взаємозалежність частки непродовольчих магазинів та кількості роздрібних торговельних закладів в Рівненській області

Протягом останніх років в Україні швидко розвиваються мережі великих магазинів самообслуговування – маркетів, супермаркетів, гіпермаркетів. Як правило місце їх дислокації тяжіє до місць високої концентрації населення чи значних потоків споживачів. Особливістю таких магазинів є високі показники товарообороту, тому їх власники є юридичні особи – великі підприємства, часто з іноземним капіталом. Невеликі магазини самообслуговування (маркети, міні-маркети) відкривають споживчі спілки та приватні підприємці, як правило, в районних центрах чи великих селах.

Територіальна торговельна система області і елементи територіальної структури торгівлі. На теоретичному рівні в межах області можна говорити про формування обласної торговельної системи з такими елементами функціонально-територіальної структури: 1) торговельні пункти (первинного, внутрішньогосподарського, міжгосподарського обслуговування); 2) торговельні центри (внутрішньогосподарського, міжгосподарського (кущового) і районного обслуговування); 3) торговельні вузли (міжрайонного та обласного обслуговування). У міру ускладнення (від елементарних торговельних пунктів у найменших селах і хуторах з часто відсутніми стаціонарними закладами торгівлі до обласних центрів з повним набором підприємств торгівлі всіх типів і частоти попиту) кількість їх відповідно

зменшується. Так, скажімо, в Рівненській області існує біля 1000 торговельних пунктів та лише 3 торговельних вузли; в Хмельницькій області відповідно 1417 торговельних пунктів та 4 торговельні вузли. Таким чином, можна простежити певні закономірності щодо кількості центрів обслуговування населення певного рангу.

Таблиця 2 – Структура торговельної системи області

Елементи територіальної структури	Зона впливу, (тис осіб)	Площа території зони впливу, (тис км.кв)	Середній радіус впливу центру, (км)
I. Торговельні пункти			
первинні	0,1 – 0,3	0,05 – 0,10	1 – 2
внутрішньогосподарські	0,3 – 1,0	0,10 – 0,15	2 – 3
міжгосподарські (кушові)	1,0 – 3,0	0,15 – 0,20	3 – 5
II. Торговельні центри			
внутрішньогосподарські	0,3 – 3,0	0,15 – 0,30	2 – 5
міжгосподарські (кушові)	3,0 – 15,0	0,30 – 0,50	5 – 10
районні	15,0 – 50,0	0,50 – 1,00	10 – 25
III. Торговельні вузли			
міжрайонні	50 – 500	1,00 – 5,00	25 – 50
обласні	500 – 1500	5,0 – 20,0	50 – 100

В процесі дослідження на території Рівненської області можна виділити:

- три вузли торговельного обслуговування населення – **обласний** (місто Рівне) та два **міжрайонних** (м.Дубно та м.Сарни);
- двадцять шість центрів, куди увійшло п'ятнадцять **районних** (потужні (2), середні (9), малопотужні (4)), що в основному представлені районними центрами, три **кушових** та вісім **внутрішньогосподарських**, що в основному складають смт та села, частина з яких раніше були райцентрами (зокрема, с.Деражне, с.Тучин, с.В.Межиричі);
- торговельні пункти різних рівнів, що формують територіальну структуру торговельних систем адміністративних районів.

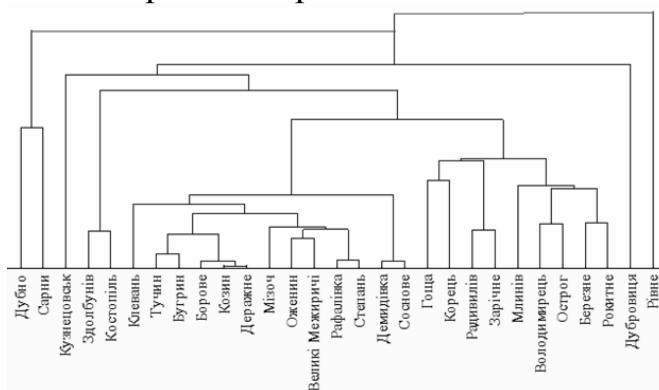

Рис. 3 – Результати кластерного аналізу центрів торговельного обслуговування населення Рівненської області

Результати аналізу структури системи торговельного обслуговування населення Рівненської області – типізація та ієрархія центрів торговельного обслуговування населення, що були отримані на основі 7 показників (середнього та максимального радіусу дії, площі зони впливу, кількості населених пунктів в її межах, загальної кількості населення та сільського

населення, потужності роздрібної торговельної мережі) підтвердили достовірність даної теоретичної моделі.

Для більшої впевненості ми вирішили перевірити об'єктивність нашої типізації шляхом проведення кластерного аналізу на основі тих же 7 показників.

Проаналізувавши структуру торговельної системи в розрізі адміністративних районів Рівненської області ми дійшли висновків, що побудова ієрархії торговельних центрів відбувається за певними закономірностями. Тобто в кожному адміністративному районі між кількістю торговельних вузлів, торговельних центрів, кущових та інших торговельних пунктів існує взаємозалежність. Проте, варіація цих пропорцій залежить від особливостей системи розселення – зокрема, від густоти поселенської мережі.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, система торговельного обслуговування населення Рівненської області розвивається відповідно до основних закономірностей територіальної організації сфери послуг. Результати дослідження підтвердили дієвість теоретичних моделей територіальної організації торговельного обслуговування населення і практичних результатів у вигляді ієрархічної структури центрів торговельного обслуговування населення Рівненської області (рис. 4).

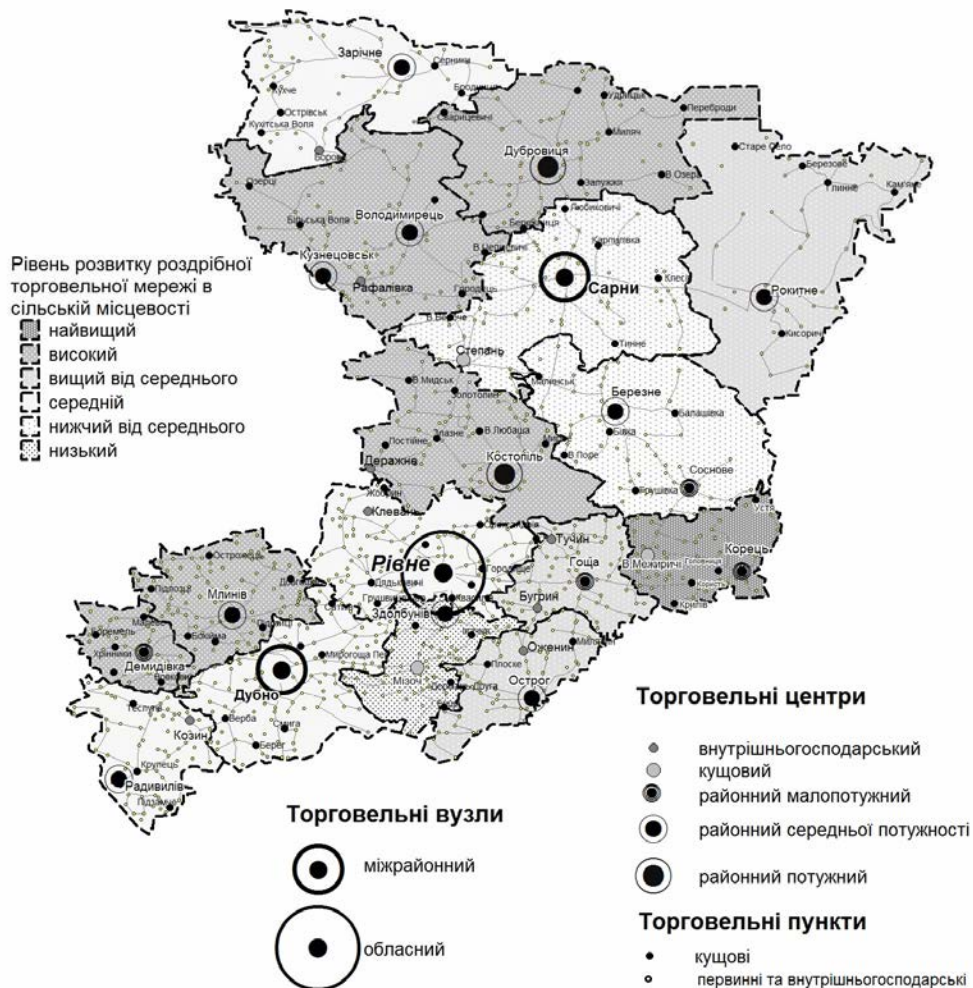

Рис. 4 – Територіальна структура системи торговельного обслуговування населення Рівненської області

Список літератури

1. *Дорошенко В. І.* Географія внутрішньої торгівлі / В. І. Дорошенко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2005. – 101 с.; 2. *Дудник І. М.* Територіальна організація послуг. Курс лекцій / І. М. Дудник. – Полтава : ПІБ МНТУ, 2002. – 100 с. 3. *Мазаракі А. А.* Сучасні проблеми регіонального розвитку торгівлі / А. А. Мазаракі. – К., 1994. – 214 с. 4. *Юрковский В. М.* География сферы обслуживания / В. М. Юрковский. – К.: УМК ВО, 1989. – 92 с; 5. *Dawson J. A.* Retail geography / J.A.Dowson. – Taylor & Francis, 1980. – 248 p.

Дорошенко В. І., Осипчук І. О. Суспільно-географічні аспекти вивчення торговельного обслуговування населення адміністративної області. Розглянуто основні підходи суспільної географії щодо дослідження торговельного обслуговування населення в розрізі адміністративної області та особливості формування системи торговельного обслуговування населення Рівненської області.

Ключові слова: торговельна система, центри торговельного обслуговування, чинники, сільська місцевість.

Дорошенко В. И., Осипчук И. О. Общественно-географические аспекты изучения торгового обслуживания населения административной области. Рассмотрены основные подходы общественной географии по исследованию торгового обслуживания населения в разрезе административной области и особенности формирования системы торгового обслуживания населения Ровенской области.

Ключевые слова: торговая система, центры торгового обслуживания, факторы, сельская местность.

Doroshenko V. I., Osipchuk I. O. Social Geographycal Approaches to the Study of Trade Services for Population of an Administrative Region. The main approaches of social geography studies on trade services for population in the context of an administrative region and especially the formation of system of trade services for Population in Rivne region.

Keywords: trading system, trade service centers, factors, countryside.

Надійшла до редколегії 12.02.2013

УДК 330.15 : 404.062

Хвесик Ю. М., д.е.н., доц.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ МОДЕЛІ «РІО»

Ключові слова: сталий розвиток, управління, природокористування, екологія, використання

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На початку ХХІ століття світ постав перед новими викликами і загрозами, які не можливо вирішити, використовуючи консервативні методи і підходи. У контексті пошуку нової моделі подальшого розвитку однією з найбільш пріоритетних вважається концепція сталого розвитку, за якого подальше зростання відбувається на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь. Основою сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді людина – господарство – природа. Сталий розвиток узагальнює в собі процес

виживання і відтворення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, збереження навколишнього природного середовища, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище й гармонізацію розвитку людини в природі.

Базуючись на основних ідеях і принципах, декларованих на конференціях ООН з питань навколишнього середовища і розвитку /Ріо-де-Жанейро, 1992, 2002, 2012/, Україна вважає доцільним перехід до сталого розвитку, при якому забезпечується збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого стану навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь. У цьому контексті відзначимо, що Україна може забезпечити перехід до сталого розвитку виключно шляхом ефективного використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічної модернізації виробництва, використання творчого потенціалу суспільства для розбудови і процвітання держави.

Одним з пріоритетних шляхів вирішення подібних проблем є створення умов по активній імплементації нових підходів до політики регіонального розвитку, заснованих на принципі сталості у контексті моделі «Ріо», що має передбачати угоджений синергетичний зв'язок між різними просторовими складовими, кінцевий ефект від впровадження яких сформує імпульс для стимулюючої інтенсифікації відносин як на рівні конкретної території, так і держави у цілому. Реалізація цього завдання не можливе без визначення системи управлінських дій, здатних спрямовувати і коригувати основні параметри функціонування регіонів.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано вирішення проблем. Дослідження питань забезпечення сталого регіонального розвитку, а також управлінських підходів до його реалізації зустрічається у значній кількості наукових праць, які формують фундаментальне підґрунтя до розуміння основних засад, принципів та підходів цього процесу. Зокрема, до числа таких досліджень належать роботи [1-5], в яких сформовано основні підходи щодо вивчення кількісних і якісних характеристик національного і регіонального розвитку, приведено стратегічні пріоритети їх подальшого розвитку в умовах трансформаційних процесів. Дослідження [6-7] розкривають основні проблеми і перспективи у сфері раціонального природокористування, зважаючи на їх пріоритетне значення у системі регіональної політики та сталого розвитку у цілому.

Метою статті є визначення системи управління регіональним розвитком в контексті моделі сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження, з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток виробництва і зростання масштабів господарської діяльності, в ході яких людина використовує дедалі більшу кількість природних ресурсів, зумовлюють тотальне посилення антропогенного тиску на довкілля та порушення рівноваги в

навколишньому природному середовищі. А це, в свою чергу, призводить до загострення соціально-економічних проблем.

Погіршення стану, деградація і виснаження ресурсів довкілля зумовлені передусім такими чинниками, як недостатньо екологічно обґрунтоване використання природно-ресурсного потенціалу, відсутність комплексності у веденні господарської діяльності, в освоєнні та експлуатації територій і корисних копалин тощо. У процесі господарської діяльності порушується генетична цілісність ландшафтів. До цього призводять екологічна незбалансованість структури сільськогосподарських угідь, ігнорування екологічної ємності та ерозійної стійкості ландшафтів під час їх використання, надмірна у багатьох регіонах розораність території, нераціональне ведення лісового господарства без урахування екологічних функцій лісів тощо.

Надзвичайно загострилася проблема забезпечення високоякісними та чистими водними ресурсами потреб комунального і сільського господарства, промисловості та інших галузей людської діяльності. Подібні явища відбуваються на фоні низької забезпеченості населення держави місцевими водними ресурсами. Внутрішні регіональні відмінності характеризуються тим, що за міжнародною класифікацією лише Закарпатська область належить до середньозабезпечених місцевим стоком. Низька водозабезпеченість має місце в переважній більшості регіонів держави. Особливо загрозливою подібна ситуація має місце в умовах глобального потепління, коли з року в рік фіксується зростання температурного фону, що може призвести до поширення явищ опустелення та посилення дефіциту води.

Вкрай негативна ситуація склалася із кількістю забруднюючих речовин, які надходять в атмосферне повітря від стаціонарних джерел. Головними причинами забруднення довкілля, насамперед атмосферного повітря, слід вважати ресурсо- та енергоємне, морально і фізично застаріле технологічне і природоохоронне обладнання, а в окремих випадках — відсутність очисних споруд та ефективного контролю за діяльністю екологонебезпечних підприємств, низьку технологічну дисципліну, гострий дефіцит коштів для забезпечення нормальної експлуатації очисного устаткування і споруд. Вкрай негативно позначається на реалізації природоохоронних заходів в Україні й те, що досі належним чином не діють економічні інструменти та важелі, покликані спонукати підприємства, об'єднання й фірми до впровадження екологобезпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, очисного обладнання нових поколінь, налагодження нормального функціонування очисних споруд тощо.

Як наслідок впливу наведених факторів, в Україні наявні значні ризики і загрози у сфері техногенної безпеки.

У контексті сказаного принципове і фундаментальне значення мала Конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку. Саме на ній було одностайно проголошено, що основою розв'язання гострих соціально-економічних і ресурсо-екологічних проблем є перехід до моделі сталого розвитку. Концепція сталого розвитку економіки визнана світовою спільнотою народів домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації у

XXI ст., стратегічним напрямом забезпечення матеріального, соціального і духовного прогресу суспільства. Необхідність переходу на модель сталого розвитку всіх країн світу об'єктивно зумовлена демографічним «вибухом», сучасною науково-технічною революцією, а також нинішнім кризовим станом земної біосфери, істотним зниженням її відновлювальних, відтворювальних і асиміляційних можливостей внаслідок надмірних антропогенних навантажень на природу.

У процесі поступового розгортання концепту сталого розвитку визначаються нові орієнтири, які пов'язані з питаннями участі у вирішенні проблем бізнесу, створення так званої “зеленої” економіки.

У цілому необхідно відзначити, що структурні ознаки сталого еколого-орієнтованого розвитку господарських систем формуються в полі квадриги – духовність: культура: політика: економіка.

Сталий розвиток — одна з основних парадигм сучасного розвитку суспільства. Важливими і поки що достатньою мірою не розробленими є задачі створення систем оцінювання показників сталого розвитку, адаптованих до національних природоохоронних пріоритетів, національної та регіональної екологічної, економічної та соціальної політик; оцінювання екологічності продукції, впливу продукційних систем протягом життєвого циклу на людину та оточуюче її середовище; застосування метрик сталого розвитку до обмеженої, локальної області (підприємства, міста, регіону тощо). Нині вже стало очевидним, що система управління на загальнодержавному та місцевому рівнях має передбачати використання цілого комплексу показників, що охоплювали б усі виміри сталого розвитку регіонів: соціальний, економічний та екологічний.

Економічний підхід полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, який би забезпечував принаймні збереження (не зменшення) сукупного капіталу (фізичного природного, або людського), з використанням якого цей сукупний дохід створюється.

З погляду екології, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери.

Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві.

Важливою проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірювання (метрики) для кількісного та якісного оцінювання цього надзвичайно складного процесу. Головні вимоги до зазначеної системи – її інформаційна повнота й адекватність подання взаємопов'язаної тріади вимірів сталого розвитку (екологічного, економічного, соціально-інституціонального). У цьому напрямі працюють як відомі міжнародні організації, так і численні наукові колективи, але їх однозначного узгодження поки ще не досягнуто.

Підводячи підсумок, слід зауважити, що сьогодні не припиняються пошуки відповіді на питання про те, яким повинне бути оптимальне державне управління, якими детермінантами воно обумовлене і який воно має соціально-економічний ефект (в сенсі того, як позначиться на суспільному розвитку таке управління). Концепція сталого розвитку, напевно, могла б стати однією з основних парадигм сучасного управління суспільним розвитком.

Варто констатувати, що сучасна ситуація в Україні характеризується тим, що незважаючи на визнання актуальності та важливості ідей сталого розвитку, їх подальша практична розробка поки не отримує відповідної політичної, фінансової і ресурсної підтримки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як показало проведене дослідження, регіональний розвиток України визначається існуванням значної кількості проблем, локалізованих у економічній, соціальній, екологічній площинах. Нераціональне використання природних ресурсів, надмірний антропогенний пресинг на оточуюче середовище, незадовільні демографічні показники, - ці та інші фактори напряму впливають на розвиток держави, регіонів, кожного громадянина. Актуальність вирішення цих проблем зумовлює необхідність пошуку інших векторів розвитку, здатних забезпечити гармонійний взаємодоповнюючий розвиток усіх складових середовища існування.

Список літератури

1. Економіка України : національна стратегія розвитку / [Гринів Л. С., Стефанишин О. В., Гончар Ю. М. та ін.]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 444 с. 2. Экономика региона / [Борисевич В. И., Гейзлер П. С., Фатеев В. С. и др.]. – Мн. : БГЭУ, 2002. – 432 с. 3. Регіональна економіка / [Олійник Я. Б., Запотоцький С. П., Кононенко О. Ю. та ін.]. – К. : КНТ ; Вид. Фурса С.Я., 2008. – 440 с. 4. *Сторонянська І.* Регіони України : пошук моделі конвергентного розвитку / І. Сторонянська. – Львів : Арал, 2008. – 143 с. 5. *Хвесик М. А.* Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка / Хвесик М. А., Горбач Л. М., Пастушенко П. П. – К. : Кондор, 2005. – 344 с. 6. *Сотник І.* Економічне стимулювання ресурсозбереження у контексті сталого розвитку України / І. Сотник // Економіст. – 2010. – № 12. – С. 72–75. 7. *Хвесик М. А.* Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів / М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К. : Кондор, 2007. – 480 с.

Хвесик Ю. М. Управління розвитком регіону в контексті моделі «РІО». Визначено підходи до управління розвитком регіону у площині моделі "РІО", обґрунтовано основи забезпечення просторового функціонування на базі концепції сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, управління, природокористування, екологія, використання.

Хвесик Ю. М. Управление развитием региона в контексте модели «РИО». Определены подходы в управлении развития региона в кология модели «РИО», обоснованы основы обеспечения пространственного функционирования на базе концепции устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, управление, природопользование, кология, использование.

Khvesik Yu. M. Management of regional development in the context of «RIO» model. Approaches to regional development management are determined in the context of «RIO» model. Ensuring the spatial development on base of sustainable development concepts are stated.

Keywords: sustainable development, management, natural resources, environment, use.

Надійшла до редколегії 18.03.2013

Е. Дронова, к.г.н.

*Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко*

А. Аль-Хамарнех, д.г.н.

Институт географии Майнского университета

НЕОЛИБЕРАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ГОРОДСКОМУ УПРАВЛЕНИЮ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ПРОЯВЛЕНИЯ В ПРОСТРАНСТВЕННОМ РАЗВИТИИ КИЕВА

Ключові слова: неоліберальна урбанізація, глобалізація, міська політика, фрагментація, міський простір, соціальна поляризація, просторова ідентичність

Введение. Постановка проблемы.

Неолиберальная идеологическая доктрина глобализованного мира

На протяжении последних 30-40 лет в развитии регионов мира превалирует неолиберализм, как ведущая политическая и экономическая доктрина, в рамках которой предполагается, что благосостояние общества наилучшим образом достигается посредством освобождения индивидуальных предпринимательских свобод и навыков в институциональных рамках, для которых характерны высокие права частной собственности, свободного рынка и свободной торговли. Роль государства заключается в создании и сохранении институциональных механизмов, которые будут обеспечивать функционирование такой практики. Государство должно гарантировать, например, качество и целостность денежных средств. Оно также должно установить такие законодательные, правоохранные, оборонные и прочие структуры и функции, которые необходимы для обеспечения права на частную собственность и гарантировать надлежащее функционирование рынков. Более того, если рыночные отношения не существуют в каких-либо сферах, например, в отношении использования природных ресурсов, функционировании образования, здравоохранения, социального обеспечения, или загрязнения окружающей среды, то они должны быть созданы в этих сферах посредством государственного вмешательства. Но помимо этих задач государство не должно вмешиваться. Государственное вмешательство в рынки после их создания должно быть сведено к минимуму, поскольку, согласно теории неолиберализма, государство не может обладать достаточной информацией для предвидения рыночных изменений, так как могущественные заинтересованные группы будут неизбежно влиять на подобные государственные интервенции, особенно в демократических странах, и искажать их результаты для своей собственной выгоды.

Начиная с 1970-х годов XX века, по всему миру произошел поворот в отношении политико-экономической практики и общественного мышления в сторону неолиберализма. Корни неолиберальной модели экономического и политического развития были впервые реализованы с приходом к власти в Великобритании правительства Маргарет Тэтчер (1979) и в США Рональда

Рейгана (1980), которые приложили максимум усилий для выхода стран из инфляционной стагнации. Их политика была направлена на снижение полномочий профсоюзов, ограничение роли государственных структур и сокращение субсидий, а также увеличение индивидуальной «ответственности» в социальной сфере, особенно в сфере занятости и социальных услуг. В этот период активизировались процессы приватизации государственных форм собственности во всех сферах человеческой деятельности. Дерегулирование рынка, снижение налогов, изменение трудового кодекса, аутсорсинг сопровождались увеличением полномочий капитала как внутри стран, так и на мировой арене. Это привело к значительному расслоению общества, увеличению численности представителей наименее обеспеченных слоев на фоне общего увеличения состояния капитала.

С тех пор дерегуляция, децентрализация, приватизация и либерализация стали общепринятыми явлениями во всем мире как основа современной неолиберальной глобализации. Почти все государства, от новосозданных в результате распада Советского Союза до социальных демократий старого стиля и обеспеченных государств, таких как Новая Зеландия и Швеция, избрали, иногда добровольно, а в некоторых случаях, по принуждению, определенные направления неолиберального развития. Южная Африка после апартеида немедленно избрала неолиберализм и даже современный Китай, как известно, движется в этом направлении [1]. Такой же путь избрали страны Восточной Европы. Последние 20 лет движется по нему и Украина.

Сторонники неолиберального пути развития, в настоящее время, имеют значительное влияние на национальном уровне в сфере образования, в средствах массовой информации, в корпоративных и финансовых учреждениях, в ключевых государственных институтах (казначействах, центральных банках). Более того, представители неолиберальной доктрины занимают руководящие посты в международных организациях регулирующих мировые финансы и торговлю, таких как Международный Валютный Фонд, Всемирный Банк, Всемирная Организация Торговли, а также в международных благотворительных организациях. Одним словом, неолиберализм стал доминирующей политэкономической практикой современного общества и имеет постоянно усиливающееся воздействие на образ мышления каждого человека как всеобщая идеология, согласно которой мы живем и воспринимаем мир.

Определения неолиберальной доктрины могут отличаться, но в общем можно сказать, что *неолиберализм* - это теория, согласно которой система капиталистических рыночных отношений и рыночного обмена применяется к любым сферам человеческой деятельности и является основой этических норм для регулирования поведения человека в любых обстоятельствах [1]. Нынешний глобальный экономический и социальный кризис, как признают ведущие эксперты, возник вследствие именно неолиберальной политики и неолиберального восприятия мира.

Формулирование целей статьи. Постановка задания. Проявление неолиберальной глобализации отображается во всех сферах человеческой деятельности, таких как производство предметов потребления, международная торговля, развитие городов и систем расселения, телекоммуникации и распространение информации, вопросы природопользования и охраны природы, формирование системы ценностей и пр. В этом аспекте особого внимания требуют вопросы планирования и развития городов в связи с глобальным масштабом этого явления. В 2009 г. человечество перешло определенный рубеж: впервые за всю историю численность городского населения сравнялась с численностью сельского населения. Города становятся основным местом жительства человека по всей планете. Целью данной публикации является оценка существующих взглядов в общественной географии и социологии относительно неолиберального пути развития городов, а также фрагментарный обзор трансформаций городской среды в Киеве, которые происходят под влиянием неолиберальных подходов в системе управления.

Анализ последних исследований и публикаций. Начиная с 1960-х годов исследования в критической географии и в геOURбанистике, имели дело с неолиберальной теорией развития в разных направлениях, в зависимости от различных аспектов восприятия пространства. Критические социологи из Франции, и прежде всего Х.Лефевр [2–4] и М.Фуко [5], были первыми, кто рассмотрел пространство как общественный продукт и результат действия экономической системы. В то же время, отчасти опираясь на их идеи, первые критические географы, такие как Дж.Джакобс, Д.Харви и М. Касстелс опубликовали свои труды, в которых пространство рассматривается также как социальная конструкция. Они подвергли критике господство капиталистических интересов в процессе его формирования. Дж. Джакобс [6, 7] отметила, что в области городского планирования преимущество часто предоставляется экономическим интересам, а потребности местного населения не учитываются, особенно при реализации крупных городских проектов. Д. Харви [8] в 1973 г. отметил, что воспроизведение капитализма может вызвать негативное воздействие на социальную конфигурацию пространства. М. Касстелс [9] также видел в пространственной структуре города результат функционального взаимодействия и считал процессы производства и потребления движущими факторами развития городов и неотъемлемой частью общественных движений.

В своей публикации на тему постмодернистской урбанизации Э.Соджа [10] также рассматривает пространство, как социальный продукт, раскрывает его политическое значение. С помощью *концепции пространственного капитала* и *пространственной справедливости* он пытается подчеркнуть, что пространство города порождает инновации, творчество и экономическое развитие, и, в то же время, создает дополнительные иерархии, неравенства, социальную поляризацию, а также несправедливость [11].

В результате процессов глобализации, города вовлекаются в процессы мировой конкуренции. Это влияет на экономические, а также культурные

функции и задачи города и, таким образом, меняет концепцию городского планирования. Кроме работ критических географов существуют специальные исследования в области обоснования концепции глобальных городов, которые доказывают, что в современных условиях городское планирование все активнее становится основным инструментом для экономического развития и накопления капитала. В этом контексте применение неолиберальной концепции развития рассматривается как наивысшая возможность выжить в условиях международной конкуренции. Основные понятия теории «глобального города» выдвинуты П. Холлом в 1966 году [12], Дж.Фридманом и Г.Вольфом в 1982 г.[13], а также С.Сассен в 1991 г. [14]. Последние исследования в этом направлении были проведены «Группой по исследованиям вопросов глобализации и мировых городов» («*Globalization and World Cities Research Network*») во главе с Питером Тейлором. Согласно их исследованиям, градостроительство, в первую очередь, направлено на создание благоприятного делового климата и реструктуризации городского пространства и его проявлений в области архитектуры, образа и восприятия с целью соответствия определенным стандартам, которые позволяют городу привлекать международный капитал. Как следствие, экономическая, социальная и экологическая структуры города изменяются. Международные консалтинговые агентства, инвесторы и архитектурные фирмы доминируют в принятии решений относительно городского планирования и дизайна. Функциональная организация городов также изменяется. Модифицированная экономическая деятельность города создает новые социально-пространственные структуры. Некоторые модели влияют на образ и организацию города ("городской дизайн") и город разделяется на определенные зоны, площадки, некоторые из которых выполняют неолиберальные функции [15, 16]. Наслоение последствий либерализации рынка, международной миграции, глобализации культуры, городского предпринимательства в сочетании с изменениями в архитектуре и городском планировании приводят к процессу *всемирной гомогенизации* с точки зрения визуальной и функциональной организации городов, особенно крупных городских районов [17].

Д. Харви [18, 19], уже обращал внимание на негативное влияние не последовательной и несогласованной планировки города на социальную картину и справедливость в городах. Однако не только географы, но и городские социологи признают опасность увеличения фрагментации и разделения города в рамках политики развития городов, которая ориентируется, в основном, на флагманские проекты и «фестивализацию» [20, 21]. В своей работе о мерах по приоритетной реконструкции городов как средства неолиберального городского планирования в Европе Х. Хауссерман и К.Симонс показывают, как, с одной стороны, крупные городские проекты направляются на раскрытие новых экономических потенциалов, а с другой стороны, доподлинно известно, что большая часть населения в это же время является исключенной из процесса планирования и управления, что, как следствие, приводит к *социально-пространственной поляризации* [22, 23].

Также большое значение для исследования данного феномена имеют результаты работы исследовательской группы Э.Свингдоу, Ф.Молаерта и А.Родригеса. Они изучили последние тенденции городского развития в нескольких европейских городах, и смоделировали новую теоретическую концепцию *современных неолиберальных процессов урбанизации* [24]. Авторы идентифицировали три явления, которые несут ответственность за неолиберальную урбанизацию (рис.1).

Рис. 1 – Составляющие неолиберальной урбанизации и их взаимодействие.

Изложение основного материала.

Основы неолиберальной городской политики

Возникнув в Европе и «отшлифовавшись» в США, неолиберальные подходы к городскому управлению и планированию распространились и на страны с новой рыночной экономикой. Результаты и особенности взаимодействия неолиберальной экономической политики, управленческих подходов новой городской политики и проектов городского строительства существенно повлияли на изменение курса развития многих городов.

Основной целью такого городского развития сегодня является создание *ренты* от объектов недвижимости и отделение городского планирования от социального развития города. Вместо планирования сбалансированного социально-пространственного развития, развитие городов все чаще рассматривается как средство максимизации прибыли. Городское пространство само по себе определяется источником добавочной стоимости, «встроенной» в мировую экономику.

Новая неолиберальная городская политика базируется на существовании семи взаимосвязанных *категорий*:

1. Новые городские коалиции: возникают между политическими лидерами и инвесторами недвижимости. Местное население и общины, которые раньше принимали участие в переговорах относительно городского развития, ныне исключаются из состава новых городских коалиций. Местные и международные девелоперы¹ проектов по недвижимости, в основном, международные консалтинговые и архитектурные компании и агентства, местные инвесторы и небольшой круг должностных лиц принимают окончательные решения в процессе нетранспарентного управления.

2. Переход от социальных к экономическим приоритетам: структура новой городской коалиции обусловлена новыми целями достижения неолиберальной городской модели. Эта концепция проста: развитие города «встраивается» в глобальную конкурентоспособность городов и адресуется в сторону получения ренты посредством городского планирования. В этом контексте социальная сфера приобретает второстепенное значение, а экономическая становится приоритетной. Развитие городских систем, как целостный, комплексный и всеохватывающий процесс, направленный на повышение уровня жизни населения, перестает быть главной целью. Новой целью является, скорее всего, с одной стороны, *обеспечение соответствующего уровня современной инфраструктуры*, необходимой для привлечения больших объемов инвестиций и, с другой стороны, - *сведение к минимуму социальных расходов*.

3. Новый вид государственного предпринимательства: в классическом понимании «неолиберализм» предусматривает незначительное вовлечение государства в процессы экономического и политического управления. Но на практике получается по-другому. Реальность демонстрирует высокий уровень государственных прямых инвестиций в инфраструктурные проекты. Огромные государственные расходы на «престижные» и знаковые проекты свидетельствуют о *высоком уровне прямого участия государства*, который существует в реальности. Политика государственных инвестиций играет роль последних «открытых ворот» на пути к глобальному частному накоплению капитала за счет городского планирования.

4. Селективная дерегуляция городского пространства является наиболее реализованным инструментом неолиберального городского планирования. Бум «особых экономических зон» в городе с соответствующими проектными правилами для каждой зоны исключает существования пространственной непрерывности городов. Городское пространство *фрагментируется* «техническим зонированием» и проектируется в соответствии с требованиями глобальных неолиберальных инвестирующих организаций или отдельных

¹ Предприниматели, которые в обмен на прибыль обеспечивают организацию и финансирование, необходимые для создания качественно нового объекта, отвечающего ожидаемым требованиям рынка. Источник: *Управління сучасним містом: підручник / за ред. В.М.Вакуленка, М.К.Орлатого. – К.: НАДУ, 2008. – 632 с. (с.231)*

инвесторов. Пространственная фрагментация игнорирует потребности местных общин и исключает их из процесса планирования на всех уровнях.

5. Маркетинг города и брендинг города является важнейшим элементом концепции неолиберального городского планирования. Глобальное рейтинговое место города, которое разрабатывается на основе дорогих и сложных маркетинговых кампаний, заключается в измерении глобального успеха. Городской маркетинг использует традиционную и знаковую архитектуру, крупномасштабные городские разработки, выдающиеся события, которые произошли в городе в разные времена и знаменитостей, некогда проживавших здесь, для разработки *символического капитала*.

6. Создание городской ренты является конечной целью этой модели городского планирования и реструктуризации городского пространства. Производство городской ренты является доминирующим дискурсом такого городского квази-развития, которое игнорирует социальные и экологические проблемы, а также потребности местных жителей.

Основной принцип теории неолиберализма: *максимальная прибыль возможна на основе максимально возможного роста*. В результате возникает больше нагрузки на городское пространство, больше городской фрагментации и зонирования, больше работников и больше образов города. Принципы устойчивого развития полностью игнорируются. Основная цель - увеличение прибыли. Обездоленные слои населения проводят акции протеста за пределами корпоративной жизни города или попадают в ловушку сегрегированных анклавов.

7. Территориально адресованная социальная политика осуществляется для предотвращения социальных взрывов и обеспечения социально-политического спокойствия и безопасности. Кварталы и общины, которые имеют различные потребности, пространственно изолированы, вопросы пространственной сегрегации и наблюдения за поведением населения в них являются неотъемлемыми элементами новой городской политики.

Под влиянием глобализационных процессов, в условиях неолиберальной экономики, *стираются признаки территориальной идентичности и уникальности городов*. В процессе осуществления новых крупномасштабных городских проектов, капиталу, приумножающему свои доходы, нет дела до сохранения индивидуальности образа того или иного города, района, исторического центра и т.п. Унифицированные здания возводятся, модифицируя пространство и изменяя пропорции города, закрывая собой исторические фасады, памятные места, сакральные заведения. Образ города, который существовал веками, меняется, новые районы разных городов мира, как правило, похожи друг на друга, как братья-близнецы. При изменении облика города, нередко, происходит грубое вторжение в те основы, которые формируют идентичность не только жителей города, но и целой нации. Нередко потеря уникальности сопряжена с потерей единственной черты, которая может «приподнять» город в мировом рейтинге.

Процессы трансформации городского пространства в Киеве, угрожающие его сбалансированному развитию.

Несмотря на свою «периферийность» по отношению к другим столицам европейских стран, Киев претендует на приобретение статуса «глобального города». Сосредоточив в себе, помимо главенствующей роли в сфере государственного управления, важнейшие социальные, финансовые, образовательные функции, город оторвался в своем развитии от остальных городов страны на значительную дистанцию. В Киеве сосредоточены все высшие административно-управленческие структуры государства, посольства и представительства иностранных государств, филиалы ведущих ТНК, центры основных религиозных конфессий, ведущие учреждения науки, образования и культуры, финансовых и телекоммуникационных услуг [25]. Пространственный образ столицы Украины постоянно модифицируется посредством проведения крупномасштабных строительных проектов, целью которых является привлечение международного капитала и увеличение прибыли существующих правительственно-коммерческих коалиций.

Киев является единственным городом в Украине с переходным к постиндустриальному/постмодернистскому типу экономики. Практически 68 % валовой добавочной стоимости города создается в сфере услуг, уровень концентрации торговли в Киеве – 16,6% от ее объемов по стране. В городе сосредоточено самое большое в стране количество банков (97 из 163), в которых состоянием на 2005 г. было размещено 32,2% всех вкладов населения [26]. Современное развитие Киева определяется механизмами неолиберальной экономики и направляется на создание оптимальных *инфраструктурных условий* для привлечения международных консалтинговых и финансовых компаний.

С распадом Советского Союза и приобретением Украиной независимости в 1991 г. Киев получил статус столицы независимого государства. Переход города на рельсы либеральной, а затем неолиберальной экономической политики сопряжен с глубокой отраслевой и территориальной модификацией городского хозяйствования. Внедрение рыночных механизмов в систему управления, резкий отказ от согласованного планирования развития городских систем, привел к возникновению *фрагментации городского пространства*. Реализация флагманских проектов, например создание крупных торговых моллов, развлекательных и бизнес центров в историческом сердце столицы превратила «город-герой» в «город-базар». Принятие решений относительно такого пути развития отстаивает, в основном, интересы инвесторов.

Центры деловой активности (бизнес-центры, представительства ТНК, банки) и административно-управленческой активности (учреждения государственного и муниципального уровней управления) сосредоточены, в основном в центральной части столицы. Это влечет за собой увеличение традиционно существующей значительной *функциональной дифференциации* между районами города. Существенные диспропорции проявляются между правобережными и левобережными районами. Почти 80% рабочих мест сосредоточено на правом берегу реки Днепр, более 40% жилья – на левом [25]. В следствии возникают активные суточные внутригородские перемещения населения. Преодолевая расстояния с места жительства до места

работы, люди иногда теряют до 1,5-2 часов, принимая во внимание постоянные заторы на дорогах. В час пик особенно возрастает транспортная нагрузка на мосты через Днепр.

Большинство населения в Киеве составляют украинцы (83%). За последние годы население Киева постоянно увеличивается. Прирост населения происходит за счет миграционных процессов - ежегодно в столицу переезжает 20–22 тыс. человек. С начала XXI века город растет только за счет внутренних мигрантов - украинцев, переезжающих из других населенных пунктов. Однако естественный прирост населения отрицательный, поскольку смертность в столице долгий период превышает рождаемость на 5 тыс. человек в год. Сейчас зарегистрированное население Киева составляет 2,814 млн. человек (по оценкам Главного управления статистики в г.Киеве, состоянием на июль 2012). За данными Института демографии и социальных исследований им. Птухи НАН Украины (2009 г.), совокупное население Киева, вместе с незарегистрированными гражданами, составляет 3,144 млн. человек. Вместе с окружающими пригородами Киев образует Киевскую агломерацию с совокупным населением 5,2 млн. жителей.

Условия жизни жителей Киева разительно отличаются по своему качеству от условий проживания жителей в периферийных регионах Украины. Безусловно, такой разрыв провоцирует рост социальной напряженности в обществе. При ограниченности национальных ресурсов роста и запаздывании реформ, вымывание трудовых, интеллектуальных и инвестиционных ресурсов с различных территорий (особенно из сел и малых городов) создает опасность их социально-экономической деградации и массового оттока населения в Киев, что практически лишит город главного ресурса своего развития – *уникальности* [27].

Возникновение *альянсов* между инвесторами и существующими государственными структурами высшего эшелона власти приводит к реализации новых проектов городского строительства. В результате исключительно активными темпами растет плотность застройки в центральной исторической части города, отдельные здания, в том числе и имеющие историческую ценность, разрушаются, коренные киевляне, ранее проживающие в снесенных постройках, принудительно переселяются в спальные районы Троещины и Харьковского массива. В нововозведенных небоскребах приобрести квартиры имеют возможность представители руководящих политических партий, а также новой «бизнес-элиты», которые, в большинстве случаев, являются выходцами из других регионов страны. Отдельные дворы города превращаются в эксклюзивные кварталы (*gated communities*) с пропускной системой охраны, собственной инфраструктурой и уникальным имиджем, что усиливает общую *фрагментацию города в социальном аспекте*. Представители среднего класса испытывают определенный ментальный дискомфорт при посещении кварталов подобного рода.

Процессы активной застройки города, особенно центральной ее части многоэтажными жилыми домами и торгово-офисными центрами происходят

без вовлечения общественности в процессы принятия решений. Нарушение пространственной структуры и архитектурных ансамблей отдельных районов, уничтожение зеленых насаждений, возникновение проблем с инсоляцией в соседних домах в результате создания новых сооружений, несанкционированная надстройка верхних этажей жилых домов - эти и другие проблемы стали типичными для столицы Украины в последнее время и, нередко, влекут за собой *акции протестов местных жителей.*

Едва ли не единственным социальным градообразующим фактором, который определяет современное место Киева среди прочих столиц Европы, является его историко-культурное наследие [28]. Историческая застройка Киева занимает свыше 6 тыс. га, общий фонд наследия составляет 10 тыс. объектов. Всего на территории города зарегистрировано 2569 памятников культуры и архитектуры. На базе комплексов исторического наследия создано 6 заповедников и 2 историко-архитектурных музея. В центральной исторической части города сосредоточено три заповедника: Государственный историко-архитектурный заповедник "Древний Киев", Национальный заповедник "София Киевская", Национальный Киево-Печерский историко-архитектурный заповедник. Два комплекса памятников – собор Святой Софии с монастырскими строениями и ансамбль Киево-Печерской Лавры включены ЮНЕСКО в Перечень объектов всемирного культурного наследия. Однако комплексная программа по охране архитектурного и культурного наследия города не выполняется, многие исторические памятники находятся под угрозой уничтожения. Около 50% памятников местного значения и недавно определенных объектов культурного наследия пребывают в неудовлетворительном техническом состоянии, а около 5% - в аварийном [29]. В результате хаотичной и неконтролируемой застройки земель, представляющих особую историческую ценность, в городе существует реальная *угроза потери пространственной идентичности* и единственной черты, которая определяет притягательность образа Киева на глобальном уровне.

Выводы.

Мировое сообщество исследователей, а еще более население отдельных регионов мира озабочены негативными последствиями внедрения неолиберальной экономики в процессы городского управления, что способствовало отстранению государственных структур от планирования сбалансированного социально-пространственного развития, и, в конечном счете, привело к еще большей социальной поляризации населения, потере территориальной идентичности городов и фрагментации городского пространства. Представители критической географии и социологии обращают внимание на неоправданность надежд относительно успешности неолиберального курса развития городов. Об этом четко изложил свою позицию Дэвид Харви в своей лекции о неолиберальной урбанизации, прочитанной в Москве в 2007 году [30]: *«Неолиберализм вовсе не ликвидировал государственное вмешательство. Государственное вмешательство просто было переориентировано на помощь интересам*

финансовых учреждений. Если происходит столкновение между благосостоянием финансистов и благосостоянием населения, выбирается благосостояние финансистов, им надо платить в первую очередь, и оставлять населению то, что останется.

...В Нью-Йорке стало практически невозможно жить среднему классу. Произошел захват городского правления, и оно используется, исключительно, для создания хорошего бизнес-климата. Государственная власть используется для того, чтобы создать государство благосостояния для не просто капитала, а для очень крупного капитала. И вот это и есть то, что называется неолиберализмом в грубой, простой, бытовой реальности.

Любой неолиберальной город - это четко разделенный город. Это город, у которого есть полюс Благосостояния и полюс Нищеты. И, между прочим, даже формально эти полюса разделены. В очень многих городах Латинской Америки трущобы вообще не управляются государством. Вместо государства там работают банды. Банды наркоторговцев, местная мафия, какие-то ассоциации местных крепких парней, которые устанавливают свои законы. Мне кажется, это очень печальный результат. Город мог бы быть гораздо лучшим местом.»

Тщательный анализ последствий неолиберальной городской политики для развития Киева еще впереди. Но уже сейчас ощущается ошибочность ее «насаждения», что проявляется, в частности, в следующем:

- применение модели не прозрачного процесса принятия решений в вопросах городского планирования и развития;
- присутствие случаев высокого уровня государственного предпринимательства по отношению к городскому землеустройству;
- наличие социально-пространственной фрагментации территории города, способствующей повышению уровня конфликтогенности и социального напряжения;
- доминирование стратегии культового развития и глобальной конкуренции в вопросах городской политики;
- игнорирование принципов устойчивого развития города, постановка цели на получение максимальной прибыли при реализации крупномасштабных проектов городского строительства;
- потеря территориальной идентичности, повышение уровня гомогенизации визуальной и функциональной организации города.

Эти и другие признаки свидетельствуют о наличии современных неолиберальных урбанизационных процессов, происходящих в столице Украины. Эти процессы способствуют социально-пространственной поляризации и создают максимально комфортные условия для удовлетворения потребностей капитала, а не жителей города.

По мнению Д. Харви, которое разделяют авторы статьи, радикальная альтернатива должна заключаться в том, чтобы строить *обитаемые города*. Города, в которых удовлетворяются нужды разных классов общества, в которых есть место для среднего класса, которые не служат просто площадками для удовлетворения потребностей особо крупного капитала. Те

города, которые создают свободную среду для всех, а не только для самых богатых. Определение альтернативных путей развития городов, их научное обоснование является приоритетной задачей специалистов многих наук, в том числе и географов.

Список литературы

1. *Harvey, David* (2005): A Brief History of Neoliberalism. USA, Oxford University Press Inc. New York.
2. *Lefebvre, Henri* (1968): Le Droit à la Ville. Paris.
3. *Lefebvre, Henri* (1970): La Révolution Urbaine. Paris.
4. *Lefebvre, Henri* (1974): La Production de l'Espace, Paris.
5. *Foucault, Michel* [1967] (21991): "Andere Räume". In: Barck, Karlheinz (Hrsg.): Aisthesis: Wahrnehmung heute oder Perspektiven einer anderen Ästhetik. Leipzig: 34-46.
6. *Jacobs, Jane* (1961): The Death and Life of Great American Cities. NY.
7. *Jacobs, Jane* (1970): The Economy of Cities. London.
8. *Harvey, David* (1973): Social Justice and the City. London.
9. *Castells, Manuel* (1977): The Urban Question. A Marxist Approach. London.
10. *Soja, Edward, W.* (1996): Thirdspace. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places. Malden et al.
11. *Soja, Edward, W.* (2009): Vom „Zeitgeist“ zum „Raumgeist“. New Twist on the Spatial Turn. In: Döring, Jörg und Tristan Thielmann (Hrsg.): Spatial Turn. Das Raumparadigma in den Kultur- und Sozialwissenschaften. Bielefeld: 241-262.
12. *Hall, Peter* (1966): The World Cities. London.
13. *Friedmann, John and Goetz Wolff* (1982): World City Formation: An Agenda for Research and Action. International Journal of Urban and Regional Research 6 (3): 309-343.
14. *Sassen, Saskia* (1991): The Global City: NY, London, Tokyo. Princeton.
15. *Taylor, Peter J., Ben Derudder, Pieter Saey and Frank Witlox* (eds.) (2007): Cities in Globalization: Practices, Policies and Theories. London.
16. *Taylor, Peter J., Pengfei Ni, Ben Derudder, Michael Hoyler, Jin Huang and Frank Witlox* (eds.) (2010): Global Urban Analysis: a Survey of Cities in Globalization. London.
17. *Knox, Paul L. and Kathy Pain* (2010): Globalization, Neoliberalism and International Homogeneity in Architecture and Urban Development. Informationen zur Raumentwicklung 5/6: 417-428.
18. *Harvey, David* (1989): From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism. Geografiska Annaler 71 (1): 3-17.
19. *Harvey, David* (2001): Spaces of Capital: Towards a Critical Geography. New York.
20. *Häußermann, Hartmut, Dieter Läßle und Walter Siebel* (2008): Stadtpolitik. Frankfurt.
21. *Häußermann, Hartmut und Walter Siebel* (Hrsg.) (1993): Festivalisierung der Stadtpolitik. Stadtentwicklung durch große Projekte. Opladen. Leviathan Sonderhefte 13/1993.
22. *Häußermann, Hartmut und Katja Simons* (2000): Die Politik der großen Projekte – eine Politik der großen Risiken? Zu neuen Formen der Stadtentwicklungspolitik am Beispiel des Entwicklungsgebietes Berlin-Adlershof. Archiv für Kommunalwissenschaften 39 (1): 56-71.
23. *Simons, Katja* (2003): Politische Steuerung großer Projekte. Berlin Adlershof, Neue Mitte Oberhausen und Euralille im Vergleich. Opladen.
24. *Moulaert, Frank, Erik Swyngedouw and Arantxa Rodriguez* (2001): Social Polarization in Metropolitan Areas: The Role of New Urban Policy. European Urban and Regional Studies 8 (2): 99-102.
25. *Мезенцев К. В.* Пространственные социально-экономические изменения в Киеве и агломерации / К. В. Мезенцев, Н. И. Мезенцева // Социально-экономическая география. – 2012. – №1. – С. 109-123.
26. *Гукалова І. В.* Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація / І. В. Гукалова ; Ін-т географії НАНУ. – К. : МВС України, 2009. – 347 с.
27. *Нудельман В. И.* Город и бизнес (Окончание) / В.И. Нудельман. – Top Club Journal. Философия и практика управления. – 2012. – № 1 (19). – С. 10-15.
28. *Гладкий А. В.* Новейшие структурные сдвиги в экономике Киева / А. В. Гладкий // Город в контексте глобальных процессов ; [под ред. И.И.Абылгазиева, И.В.Ильина, Н.А.Слуки]. – М. : Изд-во МГУ, 2011. – 448 с.
29. Генеральный план міста Києва / КО «Інститут генерального плану Києва». – 2011. – [Електронний ресурс], - <http://kievgenplan.grad.gov.ua/ru/generalni-plan.html>.
30. *Харви Д.* Неолиберальная урбанизация : Лекция в рамках проекта «Русские дебаты», Москва 2007 г. [Электронный ресурс], - Режим доступа: http://redflora2017.blogspot.com/2012/07/blog-post_06.html.

Дронова О. Л., Аль-Хамарнех А. Неоліберальні підходи до міського управління та особливості їх прояву в просторовому розвитку Києва. Дерегуляція, децентралізація, приватизація і лібералізація є загальноприйнятими явищами сьогодення як основа сучасної неоліберальної глобалізації. У статті викладені деякі сучасні теоретичні дослідження процесів неоліберального міського планування і розвитку. Виникнення нових міських альянсів між владою та бізнесом, домінування економічних інтересів над соціальними, а також непрозоре управління при здійсненні великомасштабних будівельних проєктів у містах призводять до значної соціально-просторової фрагментації території міста. Приклад Києва демонструє різні аспекти міського планування і розвитку в умовах неоліберальної глобалізації.

Ключові слова: неоліберальна урбанізація, глобалізація, міська політика, фрагментація, міський простір, соціальна поляризація, просторова ідентичність.

Дронова Е. Л., Аль-Хамарнех А. Неолиберальные подходы к городскому управлению и особенности их проявления в пространственном развитии Киева. Дерегуляция, децентрализация, приватизация и либерализация являются общепринятыми явлениями современности как основа современной неолиберальной глобализации. Изложены некоторые современные теоретические исследования процессов неолиберального городского планирования и развития. Возникновения новых городских альянсов между правительством и бизнесом, доминирование экономических интересов над социальными, а также непрозрачное управление при осуществлении крупномасштабных строительных проектов в городах приводят к значительной социально-пространственной фрагментации территории города. Пример Киева демонстрирует разные аспекты городского планирования и развития в условиях неолиберальной глобализации.

Ключевые слова: неолиберальная урбанизация, глобализация, городская политика, фрагментация, городское пространство, социальная поляризация, пространственная идентичность.

Dronova E.L., Al-Hamarneh A. The neoliberal approaches to urban management and their realisation in the spatial development of Kyiv. Deregulation, decentralization, privatization and liberalization are common phenomena of current neoliberal globalization. Some theoretical and methodological approaches addressing neoliberal post-modern urban development are outlined in the article. The arising of new public-private alliances, the dominance of economic interests over social concerns and nontransparent management regarding the implementation of large scale urban development projects results in socio-spatial fragmentation of the city space. The case study of Kyiv demonstrates various aspects of city planning and development in neoliberal globalized world.

Keywords: neoliberal urbanization, globalization, urban policy, fragmentation, urban space, social polarization, spatial identity.

Надійшла до редколегії 23.01.2013

Запотоцький С. П., к.г.н., доцент
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

РЕГІОНАЛЬНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ СУЧАСНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Ключові слова: регіональна конкурентоспроможність, регіональний розвиток, регіональна політика, диспропорції регіонального розвитку

Вступ. Розвиток господарства в ринкових умовах закономірно ставить питання конкурентних відносин як в межах окремих територій, так і між територіями одного чи різних рівнів. Конкуренція між територіями має ряд позитивів, серед яких головними можна виділити: самоаналіз стану регіону і виділення найбільш перспективних варіантів його розвитку, ефективне використання ресурсів, налагодження взаємозв'язків з партнерами і конкурентами, оптимізація структури господарства, і в перспективі покращення добробуту мешканців території.

Постановка проблеми. Саме конкурентоспроможність територіальних утворень ставить на перший план ефективність їх господарювання, а за умов дієвого механізму вмотивованості регіональної влади спроможна забезпечувати конкурентоздатний регіональний розвиток. За таких умов варто розуміти, що конкурентоспроможність слід розглядати не лише як ознаку регіону, його особливість, а головне – процес конкурентоспроможного регіонального розвитку. Опрацювання регіональної політики підвищення конкурентоспроможності регіону має підтримувати підвищення ефективності використання конкурентних переваг регіону, збільшувати потенціал міжрегіональної конкуренції та забезпечувати комфортні умови проживання мешканцям території.

Аналіз попередніх досліджень. Теоретико-методологічні засади формування стратегій конкуренції загалом та регіонів зокрема викладені у роботах західних науковців-економістів: М. Портер, М. Енрайт, Б. Йонсон, Б.-О. Лундваль, Е. Райнерт, Дж. Сакс, А. Харт, Дж. Гареллі, П. Ромер, К. Фріуї, Т. Мен, Дж. Бекаттіні, Е. Бергман, Е. Маркусен, Д. Мейя, Е. Фезер, Дж. Даннінг, Р. Каплінський, П. Кругман, С. Меджі, Х. Шмітц та ін), економіко-географів: Б. Асхайм, А. Ізаксен, Р. Мартін, П. Санлі, М. Сторпер, Дж. Хамфрі та ін. Серед пострадянських вчених питання конкурентоспроможності найбільш глибоко дослідили М. Багров, М. Бандман, П. Беленький, В. Безугла, А. Градов, Б. Зімін, Л. Ковальська, Н. Калюжнова, Ю. Ліпец, В. Мале, Н. Мироненко, І. Пилипенко, Р. Фатхутдінов, Ю. Юданов.

Окремі аспекти регіональної політики, визначення проблем та стратегічних пріоритетів розвитку регіонів розглядаються у працях З. С. Варналія, В. Є. Вороніна, Б. М. Данилишина, М. І. Долішного, С. М. Злупка, В. Ю. Керецмана, Ю. В. Макогона, А. А. Максюті, А. І. Мокія, Е. М.

Лібанової, Я. Б. Олійника, А. П. Павлюк, В. І. Пили, С.А. Романюка, Д. М. Стеченка, В. І. Чужикова та інших дослідників.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою статті є актуалізація питань підвищення конкурентоспроможності регіонів держави як важливої складової сучасної регіональної політики, завданням якої повинне стати подолання головних проблем розвитку регіонів України, основних причин й наслідків диспропорцій регіонального розвитку та визначення стратегічних пріоритетів на майбутнє.

Виклад основного матеріалу. Процеси конкурентоспроможного регіонального розвитку набувають особливої суспільно-географічної ваги, оскільки регіони держави, знаходячись у конкуренції між собою за ресурси та блага, формують конкурентне середовище всередині країни, що, в свою чергу, потребує виважених підходів до дослідження особливостей та закономірностей їх комплексно-пропорційного розвитку та забезпечення територіальної організації суспільства. Від розвитку конкурентних процесів абстрагуватися не можна, оскільки дві підстави конкуренції: обмеженість ресурсів та наявність перехресних інтересів з приводу цих же обмежених ресурсів - є матеріальною основою конкурентних процесів.

За розмірами території та населенням Україна є однією з великих держав Європи, її регіони мають широке різноманіття історичних, природно-кліматичних, ресурсних, демографічних, господарських тощо особливостей. Все це вимагає сильної та дієвої регіональної політики, що має бути важливою складовою загальнодержавної політики країни, забезпечувати ефективність господарювання та високий рівень життя своїх мешканців.

Аналіз процесів регіонального розвитку України свідчить про наявність негативних тенденцій, зокрема поглиблення міжрегіональних суперечностей, зростання диспропорцій та загострення економічних і соціальних проблем регіонів. На сучасному етапі науковці виділяють шість основних викликів регіонального розвитку України [6, 7]. По-перше, це небезпека загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення. По-друге, порушення ефективної взаємодії за напрямками «центр – регіони» та «регіон – регіони». Третє – намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів. Четверте – значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей (часом йдеться навіть не про відсоткову а про порядкову різницю в окремих показниках). П'яте – наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин. Зрештою це недосконалість менеджменту на регіональному та місцевому рівнях [6, 7].

Головною причиною розвитку цих тенденцій є відсутність цілісної дієвої системи реалізації державної регіональної політики, ефективного механізму взаємовідносин центру з регіонами та регіонів між собою. Дієвим засобом забезпечення ефективного регіонального розвитку має стати стратегія регіональної конкурентоспроможності, в основі якої повинна лежати необхідність формування таких конкурентних переваг регіону, котрі в перспективі забезпечуватимуть якісне покращення життєвого рівня населення.

Суспільно-географічне бачення процесу формування регіональної конкурентоспроможності, вбачається, як комплексний процес, що торкається усіх сфер економічного життя регіону. Такий підхід, на нашу думку має бути пріоритетним при формуванні основ регіональної політики й створювати на цій основі мотивацію для органів влади щодо ефективного господарювання, пошуку шляхів прискореного соціально-економічного розвитку, забезпечення комфортних умов проживання та високих стандартів якості життя його мешканців. Таке бачення обґрунтоване нами квадратом регіональної конкурентоспроможності. В основі такого квадрату звичайно знаходиться територія з усіма її компонентами (рис. 1.). Основними компонентами узагальнено є положення території, її ПРП, населення та система розселення, господарство регіону, управлінська ланка. Структуроформуючими елементами регіональної конкурентоспроможності є продуктивне середовище (розвиток підприємництва, інвестиції, інновації, фінансові ресурси, в т.ч. трансферти); людські ресурси (освіта, кваліфікація, досвід, інституції підготовки кадрів, підприємницький таланти, креативність); наука та дослідження (інституції, розробки, технології, ноу-хау, впровадження); конкурентні форми організації виробництва (кластери, технополіси технопарки, євро регіони, СЕЗ, ТПР). Сукупність усіх базових елементів території та структуроформуючих елементів регіональної конкурентоспроможності становлять конкурентні переваги території.

Ефект досягається через взаємодію всіх складових у межах конкурентного середовища через високу продуктивність людської діяльності, раціональне використання ресурсів, ефективну зайнятість, мотивацію праці, раціональні зв'язки, скоординованість дій та допомогу регіональної влади. Така взаємодія відбувається в процесі міжрегіональної конкуренції.

Результатом даної взаємодії є досягнутий рівень життя населення, добробут людей, здоров'я, культура, високі соціальні стандарти життя. Основним нормативно-законодавчим документом у регулюванні конкурентних відносин є Конституція України. Так, у статті 42 Конституції України зазначено, що держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускається зловживання монополією становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція [1, с.12].

У Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році» у контексті перебудови соціально-економічної сфери першочергового значення набувають подальша структурна трансформація національної економіки, підвищення її конкурентоспроможності та стійкості до спадів світової кон'юнктури. [2]. Забезпечення стабільності соціального й економічного поступу в післякризовий період вимагає реалізації стратегії соціально-економічних реформ, спрямованих на зміну економічних механізмів розвитку, системну модернізацію економіки країни, радикальне підвищення технологічного рівня вітчизняного виробництва, оволодіння сучасними чинниками забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Рис. 1 – Квадрат конкурентоспроможності регіону

* розроблено автором

У цілому стратегічні напрямки підвищення конкурентоспроможності регіонів України в загальних рисах окреслені в Концепції державної регіональної політики (ДРП) та Державній Стратегії регіонального розвитку України [4]. Державна Стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року ключовою проблемою, що потребує поетапного розв'язання, визначає збільшення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, низьку конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційну активність [3]. Основною метою Стратегії є створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення.

У програмі економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» зазначається, що в умовах, коли джерела швидкого зростання докризових років вичерпано, єдиний шлях виходу України на траєкторію сталого розвитку – це рішучі й всеосяжні реформи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки. Реформи мають бути спрямовані на побудову сучасної, стійкої, відкритої й

конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, формування професійної й ефективної системи державного управління, і зрештою – на підвищення добробуту українських громадян.

Важливою нормативно-правовою базою формування регіональної конкурентоспроможності є «Цілі Розвитку Тисячоліття для України», Європейська соціальна хартія (переглянута); Європейська хартія місцевого самоврядування, закони України «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про транскордонне співробітництво», «Про державні цільові програми», «Про планування та забудову територій», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України», «Про Генеральну схему планування території України» та ін.

Наведені вище документи засвідчують важливість формування політики підвищення конкурентоспроможності регіону, що вже є важливим пріоритетом державної регіональної політики та висуває на перший план проблеми конкурентоспроможності у регіональному вимірі.

У процесі формування стратегічних напрямів підвищення регіональної конкурентоспроможності слід спиратися на «золоті правила» національної конкурентоспроможності, що були сформульовані фахівцями міжнародного Інституту розвитку менеджменту в Лозанні (IMD-Lausanne), а саме: стабільне та передбачуване законодавство; гнучка структура економіки; стимулювання приватних заощаджень та внутрішніх інвестицій; агресивність експорту та привабливість внутрішнього ринку; якість, гнучкість та прозорість управління та адміністрування; взаємозалежність заробітної плати, продуктивності праці та податків; скорочення розриву між мінімальними та максимальним доходами, зміцнення середнього класу; інвестиції в освіту та підвищення кваліфікації; баланс переваг глобалізації та національних особливостей [5, с. 6].

Узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду забезпечення регіональної конкурентоспроможності дає підстави сформулювати такі **стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності регіонів:**

1. Формування високоякісного трудового потенціалу регіону. Цей напрям передбачає формування висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців з поєднанням креативного мислення та кваліфікації й досвіду. Дослідження Р. Флориди доводять, що технології, компанії і навіть венчурний капітал найчастіше переміщається в місця з більшою концентрацією талановитих і креативних працівників. Пояснюється це тим, що креативні професіонали – головний ресурс і фактор виробництва постіндустріальної економіки [8, с. 61]. Відтак найбільш високі шанси зайняти пристойні конкурентні позиції мають ті регіони, господарство яких базується на знаннях і передбачає інтенсивне використання інтелектуальних здібностей креативних працівників.

2. Пріоритетний розвиток інфраструктури. Високорозвинена інфраструктура має вагоме значення для ефективного функціонування економіки регіонів, оскільки впливає на пріоритети вибору місцеположення об'єктів господарської діяльності, знижуючи вплив транспортного чинника,

сприяючи інтеграції регіону в національний та наднаціональний простори.

3. Впровадження регіональної інноваційної системи. В умовах становлення економіки знань щораз більшої актуальності набувають такі моделі й інструменти підвищення конкурентоспроможності регіонів, які дозволяють поєднати в регіоні базові інновації у рамках регіональної інноваційної системи. Крім того, варто підкреслити необхідність створення ефективного механізму фінансування та подальшої комерціалізації досліджень і розробок, наприклад, через систему регіональних венчурних фондів. Венчурний капітал забезпечує практичну реалізацію кінцевої фази інноваційного циклу - комерціалізацію інновацій.

4. Підвищення інвестиційної привабливості регіонів. Підвищення регіональної конкурентоспроможності прямо залежить від реалізації інвестиційних проектів у регіоні та відповідно від створюваного інвестиційного клімату. Доведено, що підприємець, який збирається інвестувати у певну територію, всебічно розглядає її характеристики, оцінює її конкурентоспроможність.

5. Забезпечення ефективності регіональних ринків, бізнесового середовища. Кожен регіон має максимально використовувати свої фактори конкурентоспроможності, щоб створювати вигідні умови діяльності для безпосередніх суб'єктів ринку. При цьому здорова конкуренція на регіональних ринках (товарів і послуг, праці, капіталу) є важливою передумовою підвищення ефективності функціонування суб'єктів господарської діяльності регіонів. [9].

6. Формування «полюсів росту» та «центрів розвитку» конкурентоспроможності територій. «Полюси росту» та «центри розвитку» відіграють роль «локомотивів» зростання регіонів та підвищення їх конкурентоспроможності. Такими полюсами мають стати передусім великі мегаполіси, агломерації, урбанізовані території. Закономірно в них зосереджується переважна частка НДДКР та інноваційної діяльності; вони концентрують основні фінансові, інвестиційні, людські ресурси, також характеризуються високорозвиненою інформаційно-комунікаційною та транспортною інфраструктурою. Такі полюси виступають центрами тяжіння для підприємців, креативних працівників, іноземних інвесторів.

7. Пріоритетність ефективних територіальних форм організації виробництва. Такими формами є високотоварні малозатратні господарства на основі ефективної організації виробництва, раціонального використання ресурсів та використання новітніх технологій. На думку більшості дослідників регіональної конкурентоспроможності, саме кластери створюють критичну масу для підвищення конкурентоспроможності регіону. Тому важливим завданням дослідників і органів влади є виявлення і реалізація потенціалу кластеризації регіону.

8. Формування ефективного інституційного середовища та раціональної системи управління регіональною конкуренто-

спроможністю. Система управління, як і всі інституційні його складові, має орієнтуватися на забезпечення конкурентоспроможності регіону, створювати сприятливі умови господарюючим суб'єктам, всіляко сприяти їх ефективному функціонуванню та зростанню.

9. Маркетингова підтримка регіональної конкурентоспроможності. У сучасних умовах будь-яка територія (місто, країна, регіон), конкуруючи з іншими територіями, вимагає застосування маркетингових заходів, формування позитивного іміджу територій, формування власного бренду тощо.

10. Пріоритетність стратегії підвищення конкурентоспроможності регіонів. Стратегічний підхід є стрижневим елементом у системі підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Базовими стратегіями підвищення конкурентоспроможності регіонів можуть стати наступні:

- *наступальна стратегія*, яка передбачає якомога швидше підвищення конкурентоспроможності регіонів. Вона прийнятна для регіонів, у яких чітко окреслилися позитивні тенденції в розвитку їхньої економіки. Найвідомішими субстратегіями в її рамках є стратегія кластеризації економіки регіону та стратегія технологічного прориву, яка базується на концепції технологічних укладів і, звичайно, передбачає створення регіональної інноваційної системи;
- *стратегія стабільності*, яку інакше ще називають стратегією реального сценарію; її застосовують ті регіони, які задоволені своїм рівнем конкурентоспроможності та бажають зберегти існуючий стан;
- *стратегія відступу (трансформаційна) стратегія*, яка використовується в регіонах з найнижчим рівнем конкурентоспроможності, економіка яких потребує реструктуризації: перепрофілювання виробництва, удосконалення системи управління, фінансового оздоровлення тощо;
- *стабільно-трансформаційна стратегія*, яка застосовується в регіонах, що характеризуються тенденцією до зниження рівня конкурентоспроможності. Відповідно вона передбачає реформування структури економіки та системи управління нею, поліпшення економічного середовища, в якому функціонують суб'єкти господарювання, тощо [10].

Висновки: Таким чином в основі географічного підходу до процесів формування регіональної конкурентоспроможності лежить визнання унікальності кожної території й використання перш за все цих, унікальних переваг для досягнення поставленої мети. З іншого боку географічний підхід в умовах регіоналізації вимагає формування ефективної системи управління та мотивації всіх учасників реалізації конкурентних переваг в межах регіону, пріоритетний розвиток інфраструктури; інноваційно- інвестиційної складової; розробки механізмів ефективного господарювання.

Список літератури

1. Конституція України. – К.: Право, 2004. – 46 с.
2. Послання Президента України до Верховної Ради України. «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році». - [Електронний ресурс]. – <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/poslannya2012-993d0.pdf>.
3. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року». - від 21 липня 2006 р. N 1001. – Київ. - [Електронний ресурс]. – http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP061001.html.
4. Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» № 341/2001 від 25 травня 2001 року – [Електронний ресурс]. - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>.
5. Алимов А. Н. Конкурентоспроможність національної економіки / А. Н. Алимов, В. Н. Ємченко ; НАН України. Інститут економіки. – К., 2001. – 52 с.
6. Долишній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долишній. – К. : Наук. думка, 2006. – 512 с.
7. Варналій З. С. Регіональна політика України: нові умови, нові вимоги [Електронний ресурс] http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2007_1/4-1-Varnaliy.pdf.
8. Бутирська І. В. Інфраструктурне забезпечення регіонального розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення / І. В. Бутирська. – Чернівці : Книги ХХІ, 2006. – 238 с.
9. Захарченко С. В. Стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності регіонів країни. - Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_3/3.pdf
10. Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону / [наук. ред. П. Ю. Бельський]. – Львів : Ін-т регіон. досліджень НАНУ, 2005. – 145 с.

Запотоцький С. Регіональна конкурентоспроможність як стратегічний напрям сучасної регіональної політики. Визначено основні виклики регіонального розвитку та місце регіональної конкурентоспроможності в їх вирішенні. Проведено оцінку місця конкурентоспроможності серед основних нормативно-законодавчих документів регіонального розвитку. Обґрунтовано стратегічні напрями регіональної політики підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Ключові слова: регіональна конкурентоспроможність, регіональний розвиток, регіональна політика, диспропорції регіонального розвитку.

Запотоцкий С. Региональная конкурентоспособность как стратегическое направление современной региональной политики. Определены основные вызовы регионального развития и значения региональной конкурентоспособности в их решении. Проведена оценка места конкурентоспособности среди основных законодательных документов регионального развития. Обоснованы стратегические направления региональной политики повышения конкурентоспособности регионов.

Ключевые слова: региональная конкурентоспособность, региональное развитие, региональная политика, диспропорции регионального развития.

Zapototskiy S. Regional competitiveness as a strategic tendency of modern regional policy. The main challenges of regional development and the importance of regional competitiveness were determined in their solution. An assessment of the place of competitiveness among the main legislative instruments of regional development was conducted. The strategic trends of regional policy of regions competitiveness improvement were proved.

Keywords: regional competitiveness, regional development, regional policy, disproportions of regional development.

Надійшла до редколегії 20.01.2013

РОЗВИТОК МІСТА КИЄВА НА ОСНОВНИХ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗРІЗАХ

Ключові слова: історико-географічні зрізи, Київ, просторові трансформаційні процеси, місто

Сутність історико-географічного дослідження полягає в необхідності вивчення змін в природі та в суспільстві на певній території в наскрізній часовій перспективі. Пізнання особливостей функціонування географічних об'єктів з позицій історичної географії базується на виявленні генетичних рядів розвитку основних компонентів території. Для всебічного аналізу природи, населення, господарства, їх взаємодії на конкретній території впродовж певного періоду часу застосовують, зокрема, метод історико-географічних зрізів.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Виявлення загальних закономірностей формування систем природокористування, територіальної організації суспільства, екологічних ситуацій потребує, зокрема, розкриття особливостей їх становлення та трансформації на різних етапах розвитку. Виявлення історико-географічних зрізів суспільного розвитку столиці України дозволить обґрунтувати стратегію її розвитку у майбутньому.

Аналіз основних досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Дослідження особливостей розвитку міста Києва у історичні перспективи представлені в працях відомих істориків, києвознавців М. Берлінського, митрополита Є. Болховітінова В. Іконникова, М. Максимовича, В. Антоновича, О. Ставровського, М. Грушевського, М. Каргера, П. Толочка та ін. Ці дослідники здійснили розшук, реалізували заходи із збереження старожитностей, упорядкували джерела та здійснили реконструкції історичного розвитку міста на основних його етапах. У працях Ю. Білоконя, О. Гладкого О. Драпиковського, І. Іванової, В. Нудельмана та ін. розкрито ряд питань щодо використання міських територій, їх функціонального зонування на прикладі м. Києва. Нереалізованим залишається виділення історико-географічних зрізів суспільного розвитку столиці України із визначенням основних трансформацій суспільного розвитку в їх межах.

Дослідження формування та розвитку столиці України у розрізі основних історико-географічних зрізів має на меті здійснити аналіз його трансформації з позицій діахронічного підходу.

Було поставлено та вирішено наступні **завдання**: визначити основні історико-географічні зрізи суспільного розвитку міста Києва та дати характеристику визначальних особливостей трансформацій у їх розрізі.

Основна частина. Ми під історичною географією розуміємо розділ наукового знання про загальні закономірності та особливості формування, розміщення та розвитку географічних об'єктів у їх взаємодії на визначених історичних зрізах [4, с. 60].

Визначення історико-географічного зрізу передбачає: врахування усього комплексу взаємозв'язків компонентів природи та суспільства на даній території з акцентом на провідних зв'язках; територіальну цілісність досліджуваного регіону та чітке встановлення часових меж [3, с. 80].

Основною відмінною рисою одного зрізу від іншого, на нашу думку, є суттєва перебудова системи взаємозв'язків у структурі досліджуваного об'єкту, а отже способу життєдіяльності. Провідними чинниками кардинальних трансформацій системи зв'язків міста виступають особливості перетворення простору, технологічний та науково-технічний прогрес, етнокультурні особливості побудови систем життєдіяльності, та, як наслідок, зміна основних функцій як міста у цілому так і його складових частин.

За критерії виділення істотко-географічного зрізу ми прийняли суттєві перетворення людиною території міста, його меж та територіальної структури; зміни у системі природокористування та антропогенного перетворення навколишнього природного середовища; демографічні переходи від одного типу відтворення населення до іншого; трансформації господарської структури, які ведуть до перебудови усієї системи просторових зв'язків територіальних комплексів; зміни політично-адміністративного статусу; просторові трансформації культурного середовища міста.

Найбільш загальними історико-географічними зрізами становлення та розвитку міста Києва, які корелюються із виділеними відповідними зрізами становлення та розвиток суспільно-географічного комплексу України та доповнюють відповідну схему [9, с. 91 – 92], ми вважаємо:

- 1. Розвитку як столиці однієї з найбільш значимих європейських держав середньовіччя (VIII – XIII ст.).**
- 2. Відродження як регіонального центру (XIII - XV ст.)**
- 3. Розвитку як вагомого центру національного ринку (XV - XVIII ст.).**
- 4. Утвердження індустріального виробництва як провідного чинника розвитку (XVIII – поч. XX ст.).**
- 5. Розвитку як ядра агломерації (50-ті – 90-ті рр. XX ст.).**

Передісторія міста Києва є досить багатою та значимою в історії нашої держави. Вона започаткована з часу заселення території в межах сучасної України представниками виду *Homo Sapiens*. Територія в межах якої сформувалось місто має надзвичайно сприятливе положення щодо просторової доступності через комунікативний канал долини Дніпра та його приток, який відігравав виняткове значення у ранній історії міста та наявності природних можливостей організації дієвої системи захисту від посягань агресивних сусідів. Археологічні дослідження зафіксували на території, яка належить сучасному Києву поселення представників суспільства мисливців на мамонта (близько 20 тис. р. тому), мисливців мезолітичних культур (10 – 8 тис. р. тому), серед чисельних поселень поселення на високих берегах річок та

підвищених ділянках в межах Києва часів неоліту та енеоліту найбільш значимі сформовані представниками Дніпрово-Донецької, Трипільської, Ямної археологічних культур [1, с. 142 – 148].

За цей час сформувались та ускладнились просторові суспільні зв'язки. Спочатку мисливські, а згодом і землеробські та скотарські культури цього часу опанували територію в межах міста. Активно зводився ліс, природна рослинність змінювалась сільськогосподарськими культурами, ландшафт перетворювався та ускладнювався внаслідок формування мережі поселень основним у контексті перетворення простору у цей час стало започаткування аграрного господарства, яке визначило трансформацію інших складових суспільного розвитку, насамперед культури та духовної сфери. Закріплюється спеціалізація окремих галузей господарства (насамперед, промислів – рибальство, мисливство, бортництво тощо). Зрештою передумовами створення міста стало набуття у господарському розвитку важливого місця ремеслом та регіоналізація системи життєдіяльності. Ці процеси хронологічно були пов'язані із слав'яногенезом. Із ним найчастіше пов'язують розвиток зарубинецької та черняхівської археологічних культур, які, зокрема, за виявленим матеріальними пам'ятками археології займали територію Києва у кінці I тис. до н. е. – середині I тис. н. е. На значній території, яка увійшла у меж давньоруського Києва та прилеглої до неї у цей час було сформовано більше десяти слов'янських поселень – найбільш важливі в районі Старокиївської та Замкової гори, на початку вул. Володимирської. На їх основі до V ст. із утворенням та зміцненням Полянського князівства утворилось та швидко зростало його ядро місто Київ (Старокиївська гора, Дитинець) [5, с. 22]. У загальному суспільному розвитку території теперішньої України це історико-географічний зріз політико-географічної організації суспільства [9, с. 93]. Найважливішим з позицій сьогодення у цей час є інтенсифікація природокористування та господарської діяльності, зростання чисельності населення в межах майбутнього міста, формування розвиненої системи розселення зорієнтованої на торговельні шляхи на прилеглі території, підключення до інтенсивної міжнародної торгівлі.

1. Розвиток Києва як столиці однієї з найбільш значимих європейських держав середньовіччя (VIII – XIII ст.). Давньоруська держава – найбільша у Європі – об'єднувала більше 20 народів. Система розселення мала чіткі риси річкової цивілізації. На великих річках – основних транспортних артеріях – виникали основні міста: торговельні, а пізніше і ремісничі центри. Навколо них виникали менші поселення – містечка (городища) – як центри землеробства, мисливства, рибальства, які у свою чергу були пов'язані із хуторами у два-три двори. Основним центром системи розселення, найбільшим містом був Київ. Розквіту місто набуває як столиця держави Руська земля. З VIII ст. зростає кількість жителів міста за рахунок переселенців. Він перетворюється на основний економічний (ядро поліремісничого вузла), торговельний (Грецький, Соляний, Залозний торговельний шляхи) та політичний, релігійний та культурний (архітектура, живопис, література, ювелірне мистецтво та ін.) центр держави [10, с. 432 -

451]. До XIII ст. площа одного з найбільших у середньовічній Європі міста зросла до 400 га, а чисельність жителів досягала 50 [11, с. 171 - 175]. Ядром території міста були Верхнє місто та Поділ. Органічною складовою міста крім центрального ядра стають чисельні слободи, села, княжі та боярські двори, монастирі, які його оточували. Якщо град Володимира сягав 10 га, то Ярослава вже – 70 га. Він та його околиці були забудовані житловою забудовою знаті та її челяді й монументальними будовами – насамперед церквами. Основна маса населення – ремісники, дрібні торговці – жили на Подолі. Він мав суцільну зрубну забудову, окремі обійстя власників переважно двоповерхових зрубів формували вулиці та провулки та були огороженні високими дерев'яними парканами. Поділ був центром ремісничої та торговельної діяльності у місті. Тут функціонувало більше 50 майстерень 60 спеціальностей ремесла. Важливими для становлення Києва як центра великої держави були інтенсивні зв'язки із найближчими містами – Вишгород, Білгород, Василів [5, с. 30].

На цьому історичному зрізі Київ зазнав зростання та розвитку як наднаціонального центру суспільного розвитку у Європі. Використання багатих ресурсів давньоруської держави призвело до формування тих матеріальних цінностей культурного розвитку, які є репрезентативною спадщиною – об'єктом охорони (у тому числі і як всесвітньої спадщини) та використання як найбільш значимих для залучення туристичних потоків – сучасного міста. Це час інтенсивного перетворення міського простору. Основними трансформуючими суспільний розвиток особливостями стали розвиток його внутрішньої структури у відповідності до загальноєвропейського контексту.

2. Відродження як регіонального центру (XIII - XV ст.). Падіння давньоруської держави внаслідок нападу монголів призвело до втрати політичної гегемонії у Східній Європі колишній столиці Русі, значним демографічним, культурним та матеріальним втратам. Київ досить швидко відроджувався як центр історичної Київщини. Він зберігає значимими свої ремісничу, релігійну, торговельну, комунікативну та адміністративну (центр князівства, воєводства) функції.

Ускладнилась географія міста. Воно тепер складалось із трьох досить ізольованих частин – Верхнього міста, Подолу та Печерську [4, с. 196 – 197]. Із 20 тис. мешканців міста більшість жила на Подолі з ремесла, торгівлі, промислів (рибальство, бджільництво, полювання, мірошництва), землеробства. Територію Поділу формували магістрат, реміснича частина, ринок та біскупщина. Техніка ремесла змінилась, зазнала навіть спрощення. Більшого поширення набуває ремісничє виробництво, яке задовольняло потреби простолюду. На київських торгах зростає частка продукції яка реалізовувалась на внутрішньому ринку – хліб, риба, збіжжя, горілка, пиво, сіль, товари повсякденного вжитку. Дуже значимою залишалась роль Києва у міжнародній торгівлі. Розвивалась митна діяльність.

На даному історико-географічному зрізі в умовах агресивної політики сусідніх держав та поступової втрати власної Києву вдається зберегти своє

значення як ядра етнічної території. Київ зберіг також своє положення як регіонального центру – ядра історичної Київщини. Основними трансформуючими суспільний розвиток особливостями стали розвиток його внутрішньої структури у відповідності до інтенсифікації внутрішніх зв'язків населення, консолідації нації.

3. Розвитку як вагомого центру національно ринку (XV - XVIII ст.). Внаслідок Визвольної війни 1648–1654 рр. склались передумови для ефективного суспільного розвитку України. На території Козацької держави утвердився прогресивніший із попереднім полковий адміністративно-територіальний устрій. Почався генезис індустріального суспільства, поширилась приватна козацька власність на землю, формуються господарства фермерського типу. До кінця XVII ст. сформувалась торговельна інфраструктура. Густа мережа базарів, торгів, ярмарків сприяли зміцненню торгових зв'язків між селом і містом, господарськими районами країни. Ярмарки мали загальноукраїнський характер, що обумовлювало зміцнення зв'язків між українськими землями. Київ посідав провідне місце у системі внутрішнього виробництва та торгівлі, був ядром Правобережного району, який належав до середньо розвинутих на теренах, які належать нині сучасній Україні. Провідними функціями міста залишались ремісниче виробництво та торгівля. Із 11 ремісничих цехів найбільш значними були цехи шевців, кравців, кушнірів та ковалів. Розвивались промисли – насамперед виробництво цегли, винокурний, борошномельний, воскобійний. Зростає роль Києва як центру внутрішньої торгівлі – діяли дві однотижневі ярмарки [5, с. 70 – 72]. Після війни місто швидко відбудовувалось, підвищувався рівень його благоустрою. Тут проживало близько 15 тис. мешканців. Він продовжував ділитись на три частини. На Подолі, який був центром торгівлі та ремесла, проживала основна частка населення, розміщувався магістрат. На Печерську розміщувались будівлі лаври, помешкання лаврських ремісників та слуг. Не зважаючи на те, що у XVIII ст. територія міста була оточена спільними оборонними укріпленнями, основні три райони оточені посадськими, магістратськими та монастирськими слободами, віддалялись один від одного пустищами та лісом, мали свою адміністрацію та управління [5, с. 77].

4. Утвердження індустріального виробництва як провідного чинника розвитку (XIX – поч. XX ст.). У кінці XIX – на початку XX ст. в Україні відбувається демографічний вибух. У кінці XIX ст. в Україні розпочалась індустріалізація. Їй передував промисловий переворот, який забезпечував розвиток промислового виробництва з мануфактурного.

Якщо на початок XIX ст. у Києві проживало до 30 тис., то у 1913 р. більше 600 тис. Посилення демографічного потенціалу у десятки разів стало передумовою просторового перетворення міста та зміни його функцій. Воно було наслідком швидкого зростання промислового виробництва. Якщо у XVIII ст. промисловість міста була представлена кількома, переважно казенним, підприємствами то у XIX ст. Київ перетворився на провідний на Правобережній Україні та один з головних у Європейській Росії центрів промисловості. Особливо помітним був у XIX ст. розвиток харчової та легкої

промисловості – рафінадний завод на Деміївці, борошномельні підприємства (парові млини) на Подолі, пивзавод на Дорогожичах тощо. Київ перетворився на центр машинобудування із великими та значимими підприємствами на Шулявці, Звірицю, Подолі [7, с. 234 – 236]. Київ швидко зростав – інтенсивно забудовувались привокзальний район, Шулявка, Деміївка, Лук'янівка. У місті набув розвитку міський транспорт, водогін, каналізація, телефонний зв'язок. Інтенсивними зв'язками було пов'язано основні частини міста. У кінці місто із стадії промислового перевороту перейшло до стадії індустріалізації до 1913 р. тут нараховувалось 177 промислових підприємств на яких працювало більше 15 тис. робітників, що на 50 % перевищувало відповідні показники 1900 р. на стільки ж зріс випуск промислової продукції у місті [5, с. 154]. Першість за значенням набули металообробка та машинобудування – “Арсенал”, Головні залізничні майстерні, Південноросійський машинобудівний завод та інші. Другими за значенням серед промислових підприємств були підприємства харчової промисловості – рафінадний завод, великі парові млини, ковбасна фабрика, тютюнові фабрики, фабрика з виробництва цукерок та інші. У 90-х рр. XIX ст. у Києві почала діяти одна з перших в Україні електростанцій. Менше великих добре механізованих підприємств було серед цегельних заводів, меблевих та швейних фабрик. Розвитку міста як транспортного вузла сприяло будівництво важливих залізничних ліній – до Ковеля та до Полтави – нової гавані на Дніпрі. Зростала міська інфраструктура – насамперед міський транспорт (13 ліній міського трамваю протяжністю 75 км). Поступаючись в Російській імперії за чисельністю населення лише Петербургу, Москві та Ризі, за розміром забудованої території він поступався лише двом першим. У нових заводських районах проживало бідніше населення, неподалік від центру доходні будинки забезпечували потребу у житлі для середнього класу, у центрі у багатопверхових будинках у квартирах із підвищеними вигодами, поруч банків, торгових контор, біржі, готелів проживало заможне населення. Київ зайняв площу у 170 км² і включав нові райони – Солом'янку, Протасів та Кучменів яри, Шулявку. Близькими передмістями були Деміївка, Святошино, Нікольська слобода та Дарниця [4, с. 628].

Незважаючи на істотне економічне зростання Києва в XIX – на початку XX століть, він істотно відставав від передових європейських міст. Галузева структура промисловості залишалась однобокою.

5. Розвитку як ядра агломерації (50-ті – 90-ті рр. XX ст.). Відродження промисловості на новому витку індустріалізації після II Світової війни викликало швидке зростання населення та площі міста, а з кінця 50-х рр. формування міських агломерацій. Міське населення найшвидшими темпами зростало у 1960-х роках – на 0,5 млн. осіб щорічно [12, с. 39]. На 1959 р. в Україні було п'ять міст із населенням більше 500 тис., в яких проживало понад 21% міських жителів республіки. Вони перетворюються на ядра міських агломерацій, що зазнають додаткового стимулу до зростання. Київ досяг позначки в один мільйон мешканців у 1957 р., два мільйони – у 1976 р. Київська агломерація вже у 1959 р. складалася з 16 міст, в яких проживало 1257 тис. осіб [6, с.71]. У наслідок підвищення інтенсивності зв'язків Києва як

ядра агломерацій із прилеглою територією зроста її господарська роль – побудовано великі електростанції (у Вишгороді та Трипільї), клінкерні і чавунопрокатні підприємства (Бровари), машинобудівні (Фастів, Ірпін, Васильків) заводи, меблеві комбінати і швейні фабрики [2, с. 107]. Командно-адміністративний підхід до планування та розвитку Київської агломерації не дозволив уникнути виникненню галузевих і територіальних диспропорцій її розвитку.

Таким чином, у радянський період існування маючи вигідне суспільно-географічне положення, значний природно-ресурсний та людський потенціал розвиток міста відповідав середньому по світу для великих міст. Провідне місце в господарському комплексі залишалось за матеріальним виробництвом, насамперед промисловим. Високий рівень його концентрації на території міста обумовив ускладнення екологічної ситуації, аварія на територіально близькій ЧАЕС 1986 р. стала однією з найбільш трагічних сторінок в історії української столиці.

Таблиця 1 – Рівень прояву в сучасній функціональній структурі суспільно-географічного комплексу м. Києва особливостей розвитку його основних складових на різних історико-географічних зрізах

	вид діяльності людини історико-географічний зріз	розселення населення	матеріальне виробництво	політична	культурна
1	Розвитку як столиці однієї з найбільш значимих європейських держав середньовіччя (VIII – XIII ст.).	*	—	**	**
2	Відродження як регіонального центру (XIII - XV ст.)	*	-	*	**
3	Розвитку як вагомого центру національного ринку (XV – XVIII ст.).	*	*	*	**
4	Утвердження індустріального виробництва як провідного чинника розвитку (XVIII – поч. XX ст.).	**	**	*	***
5	Розвитку як ядра агломерації (50-ті – 90-ті рр. XX ст.).	***	**	**	***

У таблиці однією зірочкою позначено помітний прояв у сьогоденні, двома значний, трьома беззаперечний та визначальний. Аналіз таблиці дає підстави зробити такі висновки: стовбуром суспільного розвитку столиці, як і країни загалом, на основних історико-географічних зрізах його вкладу до українського етно- та націогенезу є культурна сфера. Культурогенез вагомий для сучасного етапу розвитку країни а її столиці прослідковується на найбільш ранніх історико-географічних зрізах. Специфічною для столиці є виняткова роль у розвитку політичної та адміністративної функції міста. Іншими важливими складовими суспільного розвитку, трансформації та ускладнення яких дають підстави для виділення історико-географічних зрізів, стали системи розселення населення, господарський комплекс. Саме неузгодженість політичного значення та розвитку столиці із її соціально-економічним становищем та втрати на певному етапі значення політичної функції, на нашу думку є найбільш значимим проявом минулих негараздів розвитку м. Києва для сучасного його стану.

Флуктації просторового охоплення території, яка зазнавала помітного впливу розвитку Києва як державного полі функціонального ядра зрештою визначили не найбільш оптимальні межі території його притягання на регіональному та національному рівнях, не дозволили сформувати високу сучасну політичну організацію українського суспільства, що і визначило основні недоліки суспільного розвитку України та її столиці, не дозволило їй використати свій значний потенціал та посісти місце з-поміж провідних столиць Європи.

Отже, державна організація населення в межах сучасної України у середині I тис., призвела до розвитку її столиці – м. Києва. Регіоналізація української території, яка відображає в основних рисах етнографічні відміни українців, склалась в Давньоруській державі. В цей час Київ став ядром одного з найбільш значимих історичних земель України – Наддніпрянщини. Втрата власної державності призвела до неповної та викривленої індустріалізації міста, недостатнім розвитком видів діяльності притаманним містам із столичними функціями, рівнем забезпечення власним виробництвом безпосередніх потреб населення.. Низький рівень інтересу до розвитку національних держав у СРСР, невдала спроба створити радянську “націю” призвели для Києва до обмеженості політичної функції, надмірної міграції до міста, розвитку неадекватного у галузевому та просторовому плані господарського комплексу, однієї з найгірших з-поміж європейських столиць екологічної ситуації, низького рівня політичної свідомості та культури в країні.

Висновок. Проведене виділення історико-географічних зрізів та обґрунтування визначних для них трансформацій історико-географічних зрізів може бути основою для виділення відповідних історико-географічних зрізів в межах уже виділених та окремих регіонів країни, для проведення історико-географічного районування території України. Важливе його врахування також для розробки та впровадження стратегії суспільного розвитку в столиці, Україні загалом та регіональної політики держави.

Список літератури

1. Археологія Української РСР. У 3-х т. Т.3 : Ранньослов'янський та давньоруський періоди. – К. : Наукова думка, 1975. – 502 с.
2. *Гладкий О.* Історичні фактори формування і розвитку промислових агломерацій України / О. Гладкий // Історія української географії – 2007. – Вип. 15 – С. 104–112.
3. *Жекулин В. С.* Историческая география: предмет и методы / В. С. Жекулин. – Л. : Наука, 1982. – 224 с.
4. История городов и сел УРСР. Киев [зав. ред. В. М. Кулаковский]. – К. : Гл. редакция УСЭ, 1979. – 595 с.
5. История Киева : В 2 тт. [гл. ред. О. К. Касименко]. – К. : Изд-во АН УССР, 1963. – Т. 1. – 663 с.
6. *Лановик Б. Д.* Історія господарства: Україна і світ / Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М. – К. : Вища школа, 1995. – 480 с.
7. *Мельничук А. Л.* Історична суспільна географія як навчальна та наукова дисципліна / А. Л. Мельничук // Економічна і соціальна географія. – 2008. – Вип. 58. – С. 58–62.
8. *Мельничук А. Л.* Підходи до визначення історико-географічних зрізів формування та розвитку суспільно-географічного комплексу України / А. Л. Мельничук // Історія української географії. – 2008. – Вип. 18. – С. 90–96.
9. *Рыбаков Б. А.* Ремесло древней Руси / Б. А. Рыбаков. – М. : Изд-во АН СССР, 1948. – 803 с.
10. *Толочко П. П.* Історична топографія стародавнього Києва / П. П. Толочко. – К. : Наукова думка, 1970. – 320 с.
11. УРСР у цифрах в 1974 році. Короткий статистичний довідник. [Упорядники В. Савченко, Є. Пенто]. – К. : Техніка, 1975. – С. 175 с.

Мельничук А. Л. Розвиток міста Києва на основних історико-географічних зрізах. У статті запропоновано авторське бачення щодо виділення історико-географічних зрізів формування та розвитку міста Києва. Виявлено основні його трансформації на кожному з них. Зміни у розвитку міста передано крізь призму провідних суспільно-географічних процесів: природокористування, розселення населення, господарського, політичного та культурного розвитку. Визначено глибину прояву суспільних процесів минулих часів на сучасний суспільний розвиток столиці України.

Ключові слова: історико-географічні зрізи, Київ, просторові трансформаційні процеси, місто

Мельничук А. Л. Развитие города Киева на основных историко-географических срезах. В статье предложено авторское видение о выделении историко-географических срезов формирования и развития города Киева. Выявлены основные его трансформации на каждом из них. Изменения в развитии города переданы через призму ведущих общественно-географических процессов: природопользования, расселения населения, хозяйственного, политического и культурного развития. Определена глубина проявления общественных процессов прошлых времен на развитие столицы Украины в нынешнее время.

Ключевые слова: историко-географические срезы, Киев, пространственные трансформационные процессы, город.

Melnychuk A.L. development of Kyiv at the main historical-geographical cross-sections. The authors' view on the historical-geographical cross-sections, relevant to the formation and development of Kyiv, is proposed in the article. Basic transformational processes are revealed at the each cross-section. Changes in the city development are reviewed in terms of the leading social and geographical processes, namely natural resource management, population resettlement, economic, political and cultural development. The depth of past social processes' manifestation in the modern social development of Ukrainian capital is determined.

Keywords: historical-geographical cross-sections, Kyiv, spatial transformational processes, city.

Надійшла до редколегії 22.02.2013

АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ «РОЗМЕЖУВАННЯ» ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА РЕСУРСОСПОЖИВАННЯ РЕГІОНУ НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: ресурсоспоживання, ресурсоемність, природокористування, економічний розвиток, експлуатація природного середовища, ресурсоефективність

Постановка проблеми. Функціонування будь-якої економіки базується на використанні ресурсів – людських, фінансових, природних, а її ефективність визначається підходами до їх експлуатації. Не дивлячись на зростання ролі науки та високих технологій, природні ресурси та якість природного середовища посідають чільне місце серед факторів економічного розвитку, а також збереження і відтворення людського потенціалу. Більше того, підходи до використання природних ресурсів, рівень їх експлуатації самі є індикатором рівня соціально-економічного розвитку території. Адже модель ресурсоспоживання як така перебуває у тісному взаємозв'язку з параметрами економічного розвитку, відображаючи основні тренди розвитку економіки.

Тип і якість природокористування значною мірою впливають на збалансованість соціально-економічного розвитку. Адже, з одного боку, високі темпи використання природних ресурсів вичерпують запаси природних ресурсів, знижуючи ресурсозабезпеченість наступних поколінь та якість природно-ресурсного потенціалу. З іншого боку, параметри природокористування безпосередньо впливають на стан навколишнього середовища і можуть бути істотною загрозою для екосистем та якості життя суспільства.

Відповідно до сказаного, досягнення економічного росту при зниженні навантаження на природні ресурси є стратегічним завданням будь-якої економіки. Для економіки України це завдання є особливо актуальним, зважаючи на високі показники ресурсоемності продукції, невисокий ступінь її технологічної переробки, імпортозалежний характер споживання палива, що породжує дефіцит платіжного балансу держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відзначити, що тривалий час в українській економічній географії розвивалася і опрацьовувалася ідея взаємозв'язку між забезпеченістю природними ресурсами та економічним розвитком. Це знайшло відображення у дослідженнях локалізації запасів корисних копалин, їх різносторонньої оцінки та поєднання з іншими природними ресурсами, розробкою шляхів їх перспективної експлуатації. У теоретичному відношенні для радянської економічної географії дослідження природних ресурсів як базису розвитку виробництва стало передумовою формування концепції спеціалізованих та багатогалузевих територіально-виробничих комплексів.

Водночас з розвитком високих технологій у світі, зростанням інноваційності господарства та становленням тенденцій постіндустріалізації провідні економіки світу переорієнтувалися на зовсім інші фактори економічного розвитку. Відповідно, тепер значно актуальнішими є питання не взаємозв'язку між експлуатацією ресурсів та розвитком господарства, а розірвання зв'язку між економічним зростанням та ресурсоспоживанням, скорочення масштабів останнього та формування високих стандартів якості середовища. У науковій літературі ця тенденція розкривається у рамках концепції відмежування економічного росту від росту у споживанні ресурсів.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз концепції розмежування економічного росту та ресурсоспоживання, оцінка тенденцій у споживанні природних ресурсів та отриманому економічному ефекті, а також виявлення залежності між рівнем соціально-економічного розвитку та параметрами природокористування на прикладі одного з регіонів України – Київської області.

Виклад основного матеріалу. Загалом модель ресурсопоживання є похідною від стадії соціально-економічного розвитку території, що проявляється у масштабах споживання ресурсів, глибині їх переробки, створеній на їх основі доданої вартості, масштабах викидів шкідливих речовин, еколого-економічній політиці. Таким чином, можна говорити про тісноту зв'язку між економічним зростанням та експлуатацією природних ресурсів, що з підвищенням економічного розвитку, природно, має тенденцію до зменшення

Оскільки за співвідношенням рівня ВВП на д.н. та рівнем ресурсоспоживання на д.н. Україна посідає одне з найгірших місць серед європейських країн, та близька за цим співвідношенням до показників Узбекистану, Туркменістану, Китаю (рис. 1), питання збалансування економічних параметрів розвитку та об'ємів використання ресурсів і всієї системи природокористування є надзвичайно актуальним для України та її регіонів, як з точки зору формування місця в міжнародному поділі праці, організації більш технологічної економіки, так і забезпечення регіонального розвитку та покращення стану навколишнього середовища.

Особливо небезпечною тенденцією є те, що місце України в міжнародному поділі праці визначається як місце країни-експортера природних ресурсів. Так, відповідно до оцінок торгового балансу на 2005 р., Україна є чистим експортером природних ресурсів [1]. І хоча показники України значно поступаються таким країнам, як Росія, Казахстан, Саудівська Аравія, Канада, Бразилія, все ж ця тенденція є досить небезпечною, зважаючи на високі показники сировинності українського експорту. Основу експорту товарів складають сировинні види продукції із низькою доданою вартістю, частка яких за останні десять років коливалась в межах 48-56%[5].

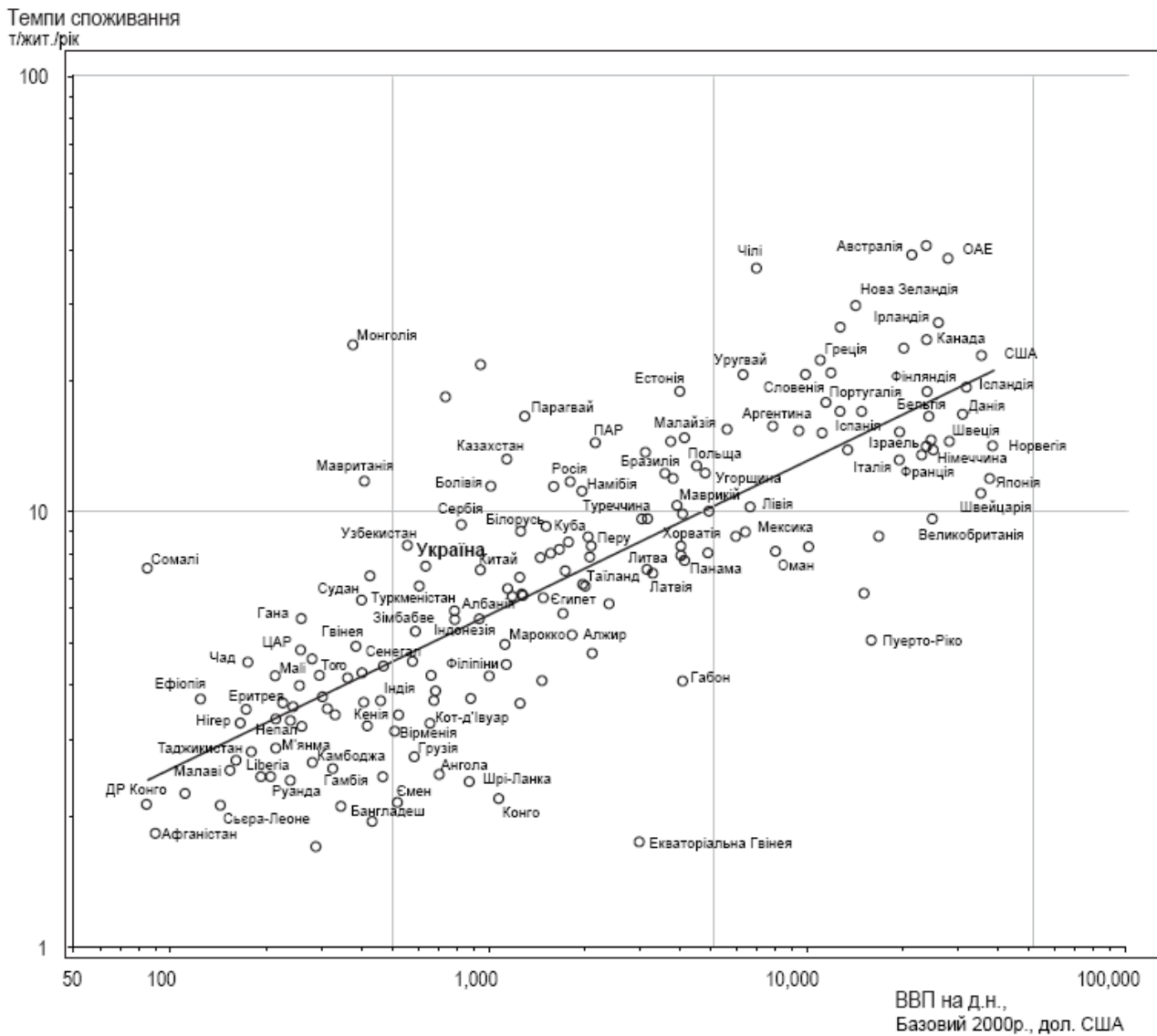

Рис. 1 – Взаємозв'язок між використанням ресурсів та доходом [1]

Вибір модельного регіону для аналізу тенденцій у розвитку ресурсопоживання української економіки зумовлений низкою факторів. Природно, що середньоукраїнські показники ресурсоспоживання ґрунтуються на значних регіональних відмінностях, викликаних як природно-ресурсним потенціалом, так і галузевою структурою господарства. А оскільки найбільш позитивні тенденції, що характеризують ресурсоспоживання (у контексті зниження об'ємів, підвищення якості, глибини переробки і таке інше), притаманні для країн постіндустріальної стадії, у якості модельного регіону обраний регіон, що має ознаки переходу до постіндустріального. Так, у відповідності з виявленими Г. П. Підгрушним стадіями еволюційного розвитку регіонів України [6], Київська та Харківська області мають найвище значення комплексного показника стадійно-еволюційного розвитку та перебувають на початковому етапі переходу до постіндустріальної стадії. А відповідно, виявлення тенденцій у ресурсопоживанні Київської області має базуватися на найбільш ефективних підходах до природокористування та виявляти позитивні тенденції в цьому напрямі.

Концепція ресурсоефективності в екологічній політиці є відносно новою, проте сильно пов'язана із загальною концепцією збалансованого розвитку. Питання «розмежування» ресурсоспоживання та економічного розвитку широко досліджується впродовж останніх десяти років низкою міжнародних організацій та є основою для багатьох стратегічних документів ООН, ЄС, інших міжнародних організацій та урядів багатьох країн. Вперше термін «розмежування ресурсоспоживання» (resource decoupling) з'явився у програмному документі «Екологічна стратегія для першого десятиліття XXI століття» Організації економічного співробітництва та розвитку, яка була прийнята у 2001 році. У 2005 році ЄС приймає Лісабонську стратегію, одним із пріоритетів якої було забезпечення збалансованого використання природних ресурсів. В продовження даної тематики була прийнята Тематична стратегія сталого використання природних ресурсів ЄС. Її основною метою було досягнення більш збалансованого використання природних ресурсів шляхом зменшення негативного впливу на навколишнього середовища при продовженні економічного зростання. Нині дана концепція або її елементи широко використовується в ряді програмних документів розвитку, як міжнародних організацій, так і окремих країн: ЄС – «План для ефективного використання ресурсів Європи» (Roadmap to a Resource Efficient Europe (2011)), Стратегія сталого розвитку Європейського Союзу «Європа 2020» (Europe 2020), «Оцінка показників ресурсоефективності» (Assessment of resource efficiency indicators and targets, Final report (2012)); Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) – Щорічний звіт ЮНЕП, «Відділення економічного росту від ресурсоспоживання та екологічних впливів» (Decoupling Natural Resource Use and Environmental Impacts from Economic Growth); Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) – «Підсумки Глобального форуму навколишнього середовища» (Global Forum on Environment, focusing on sustainable materials management (2011)); публікації Європейської агенції навколишнього середовища (European Environment Agency), а також ряд стратегій збалансованого розвитку окремих країн. Огляд цілей, пов'язаних із природокористуванням в ЄС, Австралії, Канаді, Китаї, Японії, Швейцарії і США, дозволяє стверджувати, що стратегічні завдання у сфері природокористування є досить подібними.

Сутність концепції розмежування (decoupling) полягає у розірванні зв'язку між декількома параметрами або принаймні – зниженні їхньої тісноти. У Тематичній стратегії сталого використання природних ресурсів ЄС визначаються два види розмежування: економічного росту від використання природних ресурсів, і економічного росту від впливу на навколишнє середовище [2]. Розмежування між використанням природних ресурсів та економічним ростом може проявлятися у двох випадках. По-перше, коли економіка зростає швидше, ніж темпи використання природних ресурсів, проте в абсолютних величинах ресурсів використовується більше. По-друге, економіка зростає, а ресурси використовуються в тих самих або менших обсягах. Зазвичай, ці різні ступені розмежування називають відносним та абсолютним розмежування. Так само відмежування впливу на навколишнє

середовище від економічного росту виникає за умови зростання економіки швидшими темпами, ніж вплив на навколишнє середовище (відносне відмежування) чи стабілізації або зменшення впливу на навколишнє середовище при забезпеченні економічного росту (абсолютне відмежування)[3].

Схематично концепція «розмежування» відображена на рис. 2. Основним показником економічного росту регіону є динаміка ВРП, відповідно, показником розмежування ресурсоспоживання є співвідношення ВРП до показників споживання природних ресурсів у натуральних величинах. З метою аналізу розмежування між експлуатацією ресурсів та екологічними наслідками цього процесу оцінюється співвідношення між натуральними показниками використання природних ресурсів та перспективний негативний вплив від їх експлуатації (наприклад, кількість викидів). В даному випадку природне середовище розглядається як джерело забезпечення для людини екосистемних послуг, якість надання яких може бути значно знижена внаслідок низької ефективності соціально-економічної діяльності [3, с.35].

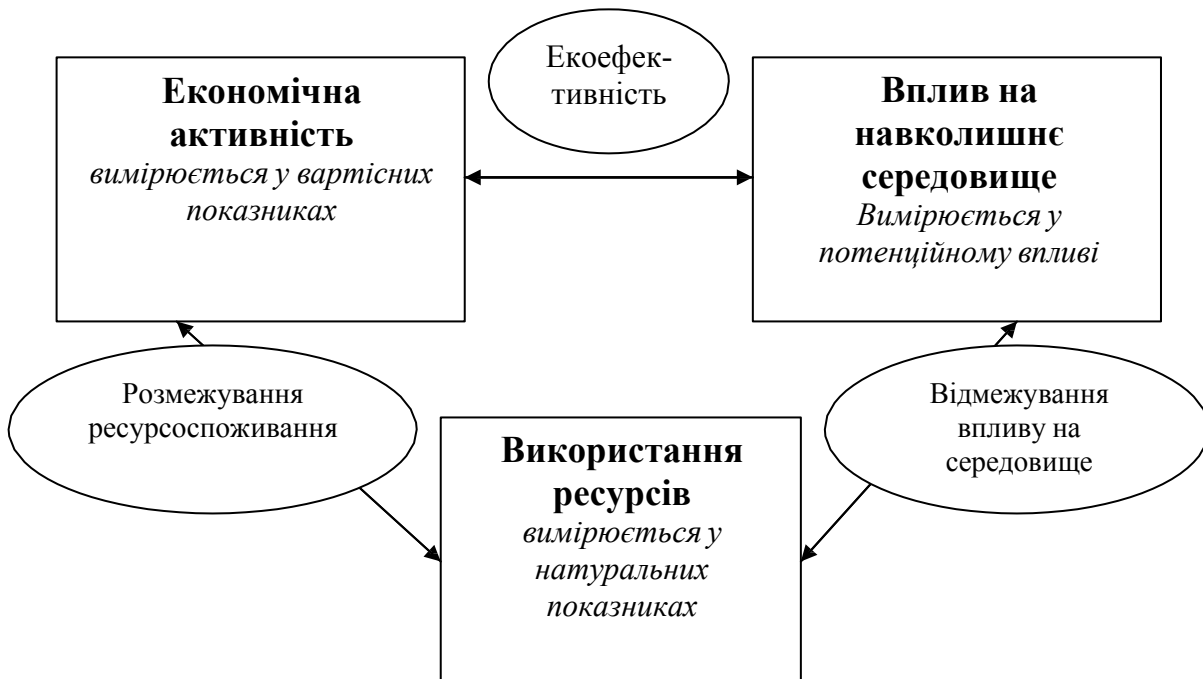

Рис. 2 – Три категорії індикаторів виміру ефективності використання природних ресурсів [3]

Таким чином, надзвичайно важливо проаналізувати роль природних ресурсів у забезпеченні економічного росту Київської області, динаміку ресурсоспоживання та основні тенденції, що відображають співвідношення між спожитими ресурсами та отриманим економічним ефектом, зокрема шляхом аналізу ресурсоемності продукції.

Одним із найважливіших критеріїв оцінки господарства Київської області є аналіз взаємозв'язку між темпами економічного зростання, темпами приросту населення та динамікою споживання палива. Така оцінка є важливою з точки зору відображення співвідношень між трьома групами

показників та аналізу навантаження на природно-ресурсну складову та середовище загалом відповідно до отриманого економічного ефекту.

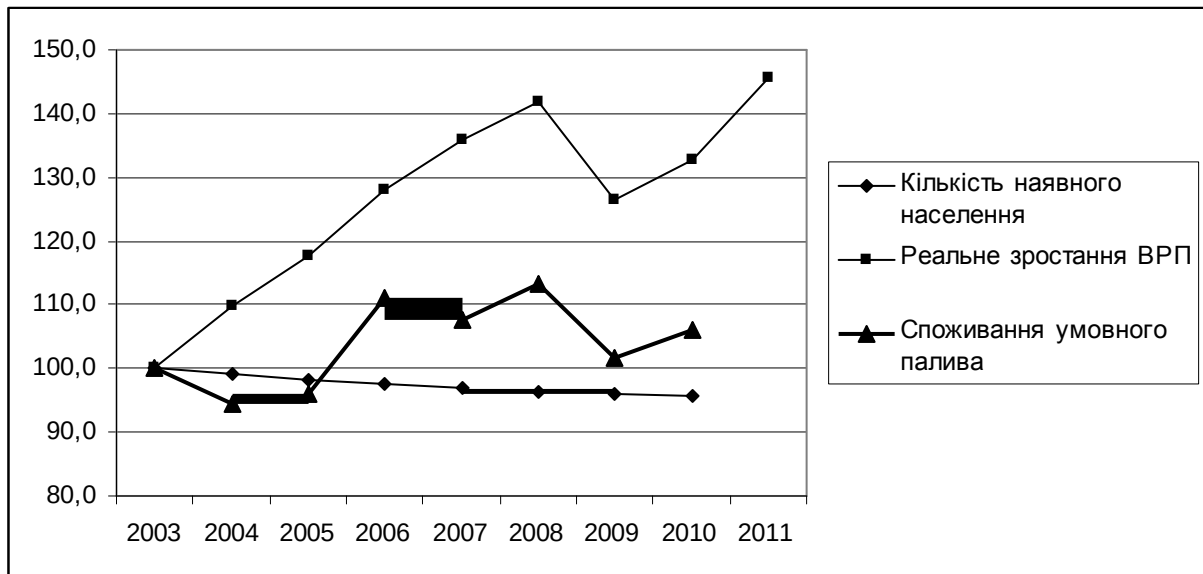

Рис. 3 – Динаміка споживання умовного палива

* Тут і надалі усі показники розраховані на основі офіційних даних Держкомстату.

На рис. 3 ілюструється відмежування економічного росту (ряд реальне зростання ВРП) від споживання умовного палива в Київській області. Дане відмежування можна віднести до умовного, оскільки спостерігається зростання не лише ВРП, але й темпів споживання умовного палива також, проте останнє відбувається повільнішими темпами.

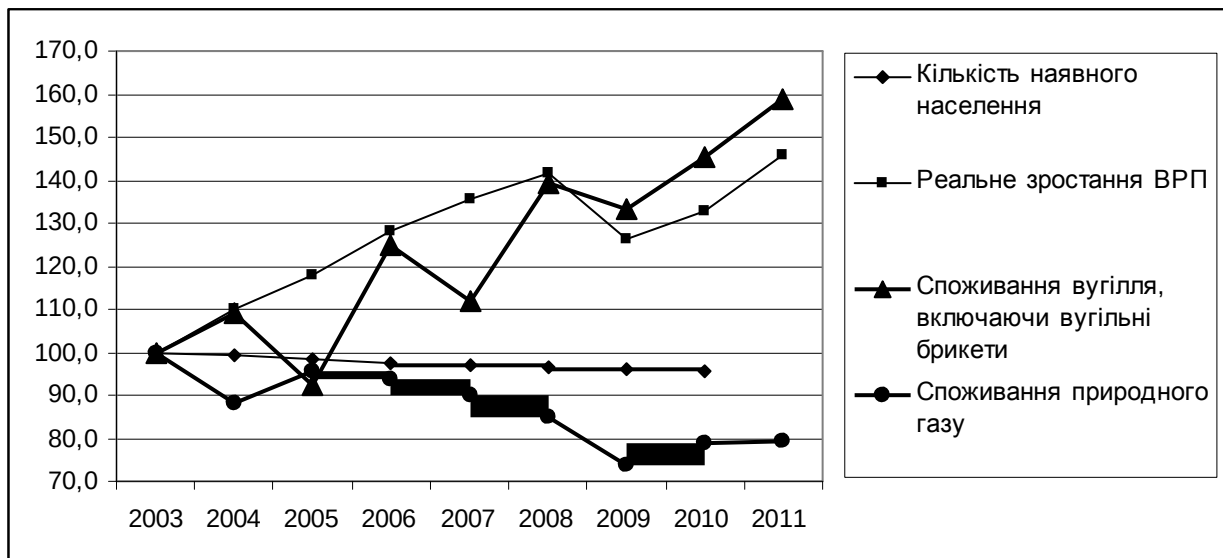

Рис. 4 – Динаміка споживання окремих видів енергетичних ресурсів

Аналізуючи структуру динаміки споживання енергетичних ресурсів (рис. 4), відразу можна помітити дві діаметрально протилежних тенденції: зростання споживання вугілля та поступове скорочення споживання природного газу. У 2011 році господарство Київської області спожило на 60% вугілля більше, ніж у базовому 2003 році та менше на 20% природного газу. З одного боку, це є відображення достатньо позитивної тенденції – заміщення споживання природного газу (значна частина якого імпортується) на дешевше

внутрішнє паливо – вугілля. З іншого боку, у такому випадку не можна говорити про впровадження принципово нових підходів, спрямованих на послідовне зниження ресурсоемності. Так, на рис. 4 зображено приклад абсолютного відмежування двох показників – споживання природного газу та реального зростання ВРП, де тенденції діаметрально протилежні, а ряди даних розходяться. Дана модель розходження двох індикаторів на графіку називається дивергенцією та є основою концепції абсолютного відмежування. З іншого боку, ряд даних, що відображає динаміку темпів споживання вугілля, навпаки, максимально наближений до тренду економічного росту, а в останні роки навіть випереджає його.

Одним із індикаторів, що відображає відмежування економічного зростання від впливу на навколишнє середовище є показник викидів шкідливих речовин у повітря. За період 2003-2010 рр. темпи зростання викидів шкідливих речовин у повітря значно випереджали темпи реального зростання ВВП, що яскраво проілюстровано на рис. 5. Таким чином, екологічне навантаження на навколишнє середовище зростає швидшими темпами, ніж відбувається фізичний ріст економіки. Коефіцієнт кореляції між показниками становить 0,86, що підтверджує високу тісноту зв'язку між ними. Дана тенденція є загрозливою для екологічної безпеки та розвитку регіону в цілому, оскільки економічне зростання тісно пов'язане із погіршенням стану навколишнього середовища. Так, лише за період 2003-2010 рр. викиди шкідливих речовин у повітря Київської області зросли на 60%. При цьому необхідно відзначити, що зросли, як викиди стаціонарних джерел забруднення (на 42% за період 2003-2010рр.), так і пересувних (75%). Це свідчить про те, що тиск на навколишнє середовище формується, як у процесі господарської діяльності безпосередньо (викиди стаціонарних джерел), так і за її результатами (пересувні джерела).

Зокрема, аналіз динаміки атмосферних викидів стаціонарними та пересувними джерелами засвідчує різке зростання викидів пересувних джерел у 2006-2008 році (рис. 6). Основними причинами надшвидкого зростання викидів пересувними джерелами є збільшення кількості транспортних засобів впродовж заданого періоду у результаті прискореного підвищення рівня платоспроможності населення, що, у свою чергу, було викликане іншими диспропорціями в економіці країни та регіону.

Таким чином, у результаті значного зростання викидів шкідливих речовин обсяг викидів у розрахунку на одиницю створеної продукції за період 2003-2010 рр. також зріс: з 15,5 у 2003 р. до 18,7 т на 1 млн. грн. у 2010 р. Попри це, такі значення є відчутно менші порівняно із загальноукраїнськими: 25,8 т викидів на 1 млн. грн. у 2010р.

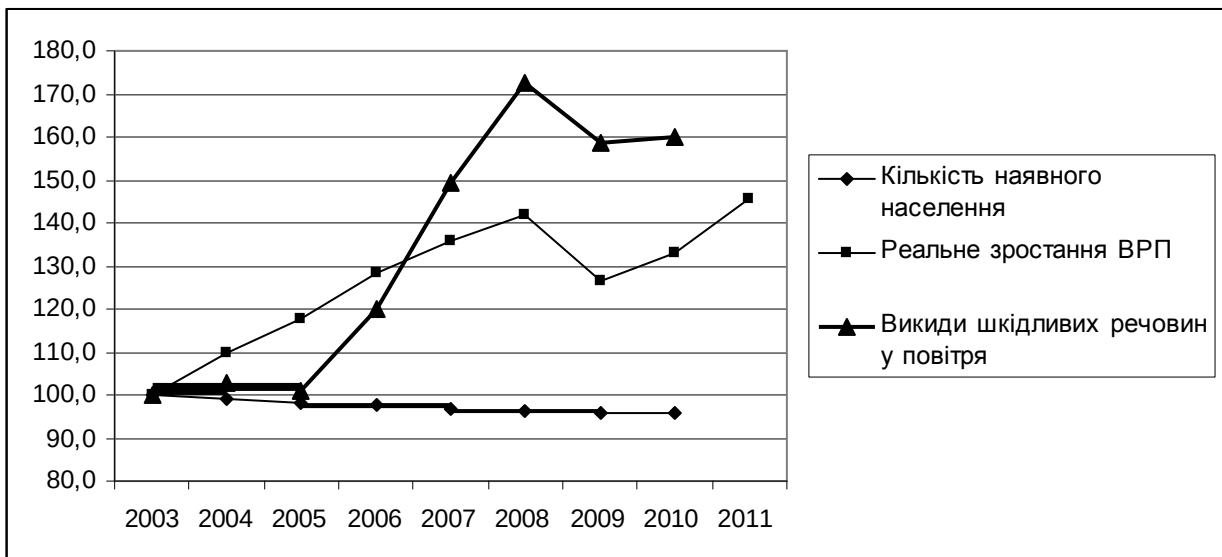

Рис. 5 – Динаміка викидів шкідливих речовин у повітря

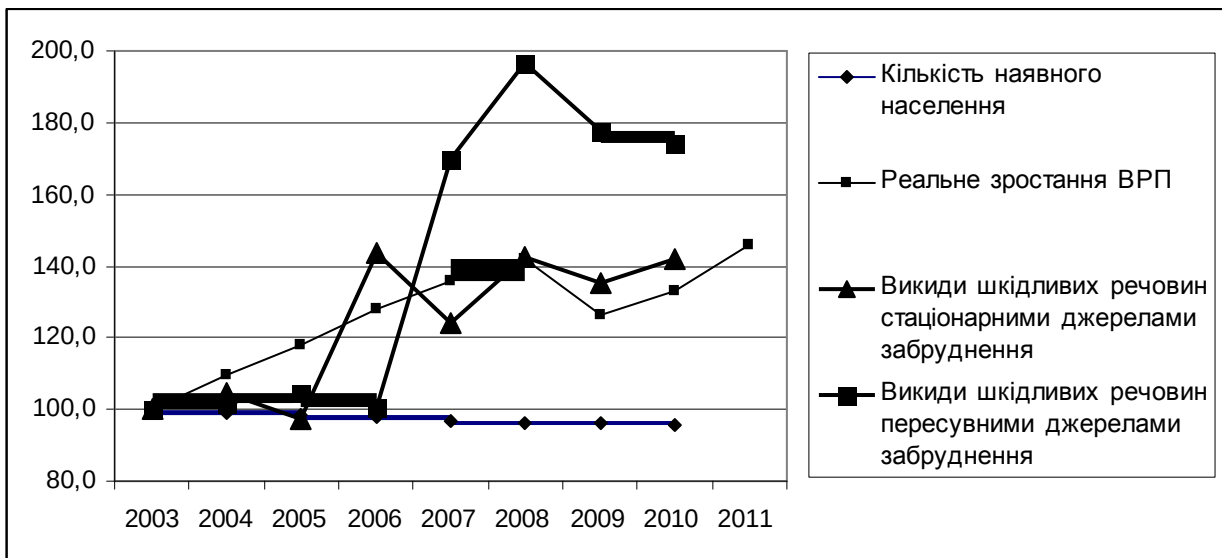

Рис. 6 – Динаміка викидів шкідливих речовин станіонарними та пересувними джерелами забруднення, %

Аналіз динаміки споживання свіжої води (рис. 7), що може розглядатися як один із найважливіших індикаторів ресурсоспоживання, свідчить про відсутність вираженого взаємозв'язку між споживанням свіжої води та економічним ростом. Хоч на перший погляд, відбувається абсолютне відмежування економічного росту від споживанням води, яке виражене у зменшенні обсягів споживання по відношенню до базового 2003 року, проте із 2004 року відбувається постійне збільшення споживання води, яке не чутливе навіть до економічного падіння 2009 року. Досить показовою є поведінка рядів, що характеризує споживання свіжої води та скидання зворотних вод. Як видно з рис. 7, динаміка скидання зворотних вод, фактично, повністю повторює динаміку споживання свіжої води. Це свідчить про низьку ефективність водокористування та низький ступінь використання оборотної води.

Коефіцієнт кореляції між показниками водоспоживання та валового регіонального продукту Київської області близький до нуля, що підтверджує,

з одного боку, низький рівень взаємозв'язку між ними, з іншого – відсутність оберненого зв'язку, або розмежування.

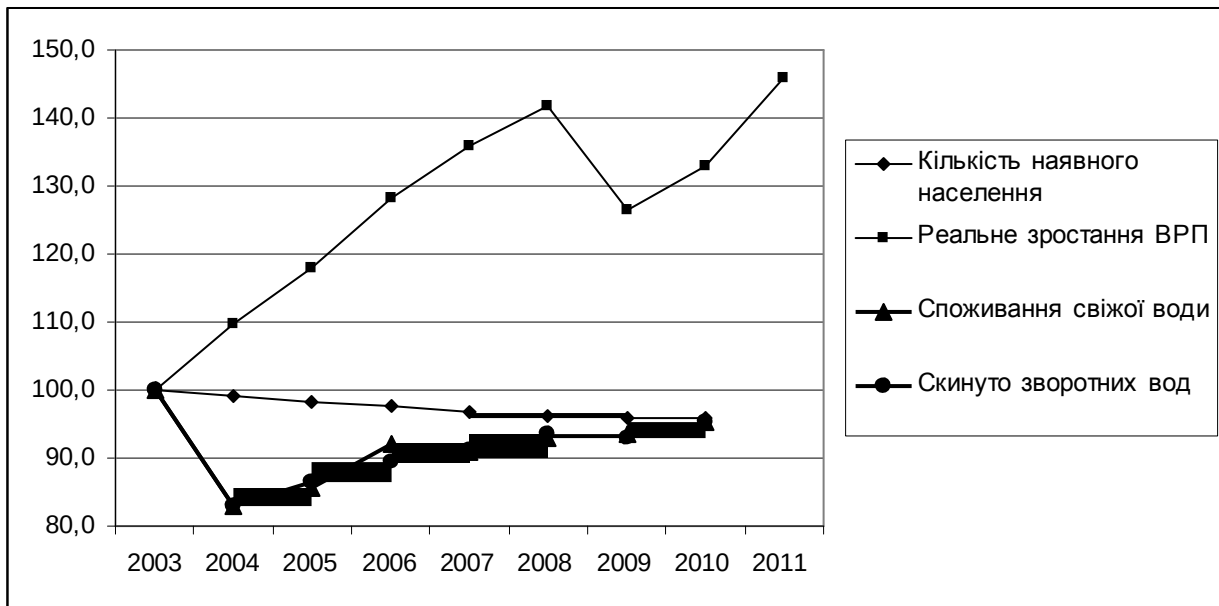

Рис. 7 – Динаміка споживання свіжої води та скидання зворотних вод, %

Загалом аналіз показників ресурсоспоживання Київської області свідчить про достатньо великі розрахункові значення у споживанні ресурсів, окремі з яких перевищують навіть середньоукраїнські. Водночас не можна не відзначити виражену тенденцію до зниження динаміки енергоємності продукції (Рис. 8) (з 497 т умовного палива на 1 млн. грн. у 2003 до 397 т у 2010). Хоча найбільш істотне зниження енергоємності продукції відбувалося за період 2003-2006 рр., а в період 2007-2010 спостерігається досить виражена стабілізація показників. Цей же тренд характеризує і динаміку водоемності продукції (Рис. 8). Її значення зменшилися з 88 тис. м³ на 1 млн. грн. у 2003 до 63 тис. м³ у 2010 р. Водночас ці показники значно перевищують середньоукраїнські, де водоемність в останні роки не досягає і 40 тис м³ на 1 млн. грн.

Якщо для енергоємності та водоемності продукції були виявлені тренди на зниження показників, то динаміка викидів шкідливих речовин у розрахунку на 1 млн грн. ВРП, навпаки, характеризується поступовим зростанням показників з 15,5 до 18,7 т у 2010 р. (Рис. 8). Водночас необхідно відзначити, що ці показники значно поступаються середньоукраїнським, що за цей же період коливалися в межах 29-25 т на 1 млн грн.

Висновки. Таким чином, модель економічного розвитку Київської області хоча загалом і не визначається експлуатацією природно-ресурсного потенціалу, все ж значною мірою націлена на інтенсивне та малоефективне використання природних ресурсів.

Дослідження засвідчило, що навіть у такому динамічному регіоні, як Київська область, що має окремі виражені ознаки формування постіндустріального регіону, не відбувається абсолютного розмежування між динамікою економічного росту та споживанням природних ресурсів. Так, для регіону характерні досить високі значення ресурсоемності продукції, хоча

впродовж останніх семи років і виявлена тенденція до зниження окремих показників, зокрема – енергоємності та водоємності.

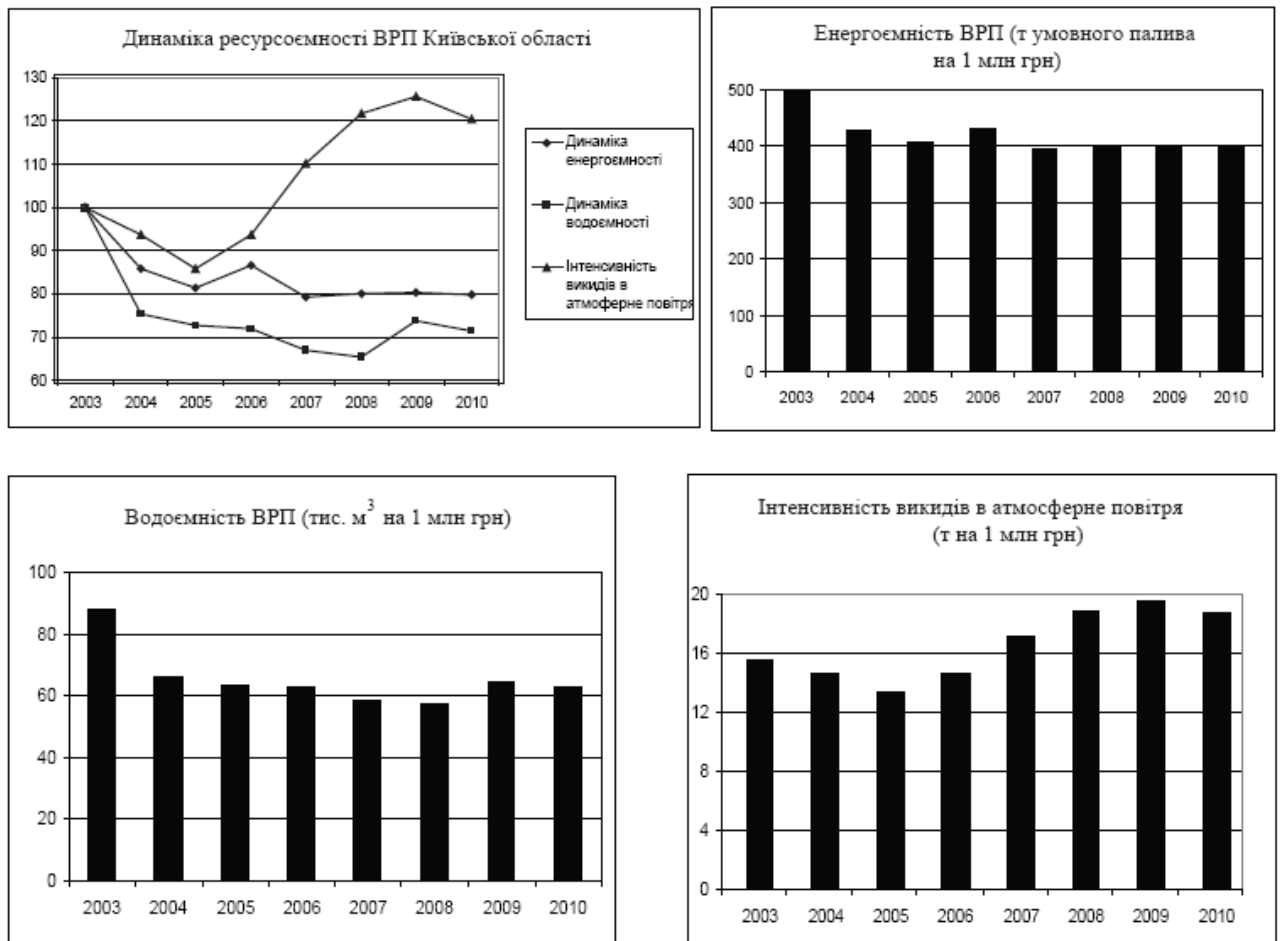

Рис. 8. Аналіз ресурсоємності ВРП Київської області

Таким чином, стратегічним завданням для регіону є подальше зниження ресурсоємності продукції та формування вираженої тенденції на відмежування показників споживання ресурсів від динаміки економічного розвитку. Це важливе завдання, як з точки зору підвищення загального рівня конкурентоспроможності, так і зниження екологічного навантаження на територію, забезпечення вищої збалансованості розвитку.

Список літератури

1. UNEP (2011) Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth, A Report of the Working Group on Decoupling to the International Resource / Fischer-Kowalski M., Swilling M., von Weizsacker E.U. etc. – 174 p.
2. Thematic Strategy on the sustainable use of natural resources. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament // <http://ec.europa.eu/environment/natres/index.htm>.
3. BIO Intelligence Service, Institute for SE and SERI (2012) Assessment of resource efficiency indicators and targets. Final report prepared for the European Commission, DG Environment // <http://blogs.ec.europa.eu/orep/assessment-of-resource-efficiency-indicators-and-targets/>
4. Communication from the commission to the European parliament, the Council, the European economic and social Committee and the Committee of the regions // http://ec.europa.eu/environment/resource_efficiency/pdf/com2011_571.pdf.
5. Коковський Л. О. Сучасні проблеми зовнішньоекономічної безпеки України та напрями їх подолання // Ефективна економіка. – 2011. – №11.
6. Підгрушній Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України / Г. П. Підгрушній. – К. : Ін-т географії НАНУ, 2009. – 300 с.

Коковський Л. О., Денисенко О. О. Аналіз концепції «розмежування» економічного зростання та ресурсоспоживання регіону на прикладі Київської області. У статті проаналізовано концепцію «розмежування» економічного росту та ресурсоспоживання, окреслено взаємозв'язки між ресурсоспоживанням та стадійністю соціально-економічного розвитку, якістю економічного росту та місцем країни у світовій економіці. На матеріалах Київської області проаналізовано динаміку економічного зростання та темпи споживання окремих видів природних ресурсів, визначено тенденції.

Ключові слова: ресурсоспоживання, ресурсоемність, природокористування, економічний розвиток, експлуатація природного середовища, ресурсоефективність.

Коковский Л. А., Денисенко Е. А. Анализ концепции «разделения» экономического роста и ресурсопотребления региона на примере Киевской области. В статье проанализировано концепцию «разделения» экономического роста и ресурсопотребления, обозначены взаимосвязи между ресурсопотреблением и стадийностью социально-экономического развития, качеством экономического роста и местом страны в мировой экономике. На материалах Киевской области проанализирована динамика экономического роста и темпы потребления отдельных видов природных ресурсов, определены тенденции.

Ключевые слова: ресурсопотребление, ресурсоемкость, природопользование, экономическое развитие, эксплуатация природной среды, ресурсоэффективность.

Kokovsky L. O., Denysenko O. O. Analysis of the decoupling concept of economic growing and resource using e.g. Kyiv oblast. The article is dedicated to analysis of decoupling of economic growth and natural resource using. There is outlined the relationship between resource using and socio-economic development, the quality of economic growth and the place of Ukraine in the global economy. The dynamics of economic growth and natural resources rates of consumption are analyzed on the data of Kyiv oblast.

Keywords: material using, resource productivity, natural resource using, economic development, exploitation of the environment, resource efficiency.

Надійшла до редколегії 05.03.2013

УДК 911.3:504.06

Кононенко О. Ю., к.е.н., с.н.с.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ» В УКРАЇНІ

Ключові слова: «зелена економіка», сталий розвиток, стратегічні напрями розвитку, екологізація суспільної діяльності

Актуальність теми. В основі розвитку техногенної цивілізації лежить спрямованість економіки на розширене відтворення та ріст показників соціально-економічного розвитку. Економічне зростання вимагає зростання споживання природних ресурсів, в тому числі тих, що не відновлюються. Якщо в масштабі планети основним чинником є зростання чисельності населення (у 2012 році чисельність населення Землі склала 7 млрд.чол., а у 2050 році прогнозується цифра від 10 до 15), то в Україні таким чинником стала необхідність підтримання обсягів експорту, який забезпечується продажем сировини або продукції з низькою часткою доданої вартості.

Екологічні проблеми, які є наслідком нераціонального природокористування, проявляються на всіх ієрархічних рівнях:

- глобальному – потепління, підвищення рівня світового океану, зменшення озонового шару, опустелювання, зменшення біорізноманіття тощо;
- національному – низька якість питної води, ерозія ґрунтів, забруднення навколишнього середовища (повітря, земля, вода), зростання частоти надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру;
- локальному – зниження рівня безпеки життєдіяльності населення.

Всі ці негативні прояви вимагають вибору такої стратегії розвитку, яка б дозволила подолати протиріччя між високоефективним економічним розвитком та екологічною безпекою.

Аналіз основних досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання проблем. Проблеми екологізації господарської діяльності знаходяться в полі зору науковців декілька останніх десятиліть. Детально досліджені такі наукові напрями: обмеження біорізноманіття, зменшення площ первинних ландшафтів (*Stuart L. Pimm, Clinton Jenkins*), проблема розвитку відновлювальних джерел енергії та зменшення викидів парникових газів (*Christopher Flavin*), обґрунтування концепції сталого розвитку та розробка системи індикаторів сталого розвитку територій (*Dennis L. Meadows, Peter Hardi*), розроблення ринкового механізму екологобезпечного розвитку (*Alfred Endres*), пошук оптимальних інституційних механізмів (*Ervin Laslo*) та суміжні з ними [9, 11–13]. Глобальність прояву та актуальність екологічних проблем призвели до того, що екологічний аспект розглядається не як додатковий чинник соціально-економічного розвитку як один з основних, тих, що визначає не тільки темпи, але і напрями розвитку суспільства. В той же час, кількість публікацій та глибина досліджень не відповідають масштабу проблеми, що і є аргументом для даного дослідження.

Метою статті є проведення комплексного суспільно-географічного дослідження сучасного стану та перспектив переходу України на модель екологобезпечного розвитку. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання:

- 1) проаналізувати сучасний стан та проблеми переходу України на модель сталого розвитку;
- 2) визначити можливості та перспективи України щодо врахування глобальних тенденцій в напрямі екологобезпечного розвитку, в тому числі «зеленої економіки» як нової парадигми економічного зростання;
- 3) визначити пріоритетні напрями суспільно-географічних досліджень у зв'язку з запровадженням парадигми «зеленої економіки».

Виклад основного матеріалу. Роль і значення проблеми забезпечення екологічної безпеки завжди залежало не тільки від її гостроти, але і від точки погляду. Екологи концентруються на моніторингу і прогнозі ситуації, пропонуючи як механізм зменшення масштабів економічної діяльності, проведення природоохоронних заходів. Залежно від «крайності» позиції прогноз розвитку подій є або песимістичним (*Stuart L. Pimm, Clinton Jenkins, Dennis L. Meadows, Amory B. Lovins, German Daly*) або оптимістичним (*B.I.*

Вернадський). Економісти схильні шукати причини екологічної кризи у перенаселенні планети та бідності (*Jeffrey D. Sachs*), гонці озброєнь (*Ervin Laslo*), недостатній соціальній відповідальності (*Peter Hardi*). Більшість вчених зазначають міждисциплінарність екологічних проблем та необхідність подолання протиріччя між економічним зростанням та екологічним благополуччям для забезпечення рівних можливостей нинішнього та прийдешніх поколінь [5, 7, 9–13, 15].

Першою відчутною реакцією на глобальні екологічні проблеми стала концепція сталого розвитку та Кіотський протокол як один з основних механізмів зменшення викидів парникових газів в масштабах планети [2]. Фактично було реалізовано намагання обмежити обсяги економічного розвитку і в першу чергу підприємств важкої промисловості для стримування процесу глобального потепління. Паралельно проводились інші заходи: стимулювались інвестиції у енергоефективні проекти, розвивалась альтернативна енергетика, пошук вирішення проблеми утилізації відходів.

ООН щорічно проводить моніторинг показників сталого розвитку, де відмічається прогрес у вищезгаданих напрямках діяльності [14]. На сьогоднішній день виникають питання: чи є обраний шлях оптимальним виходячи з існуючої соціально-економічної та політичної ситуації? Чи досягнуті проміжні цілі? Результати моніторингу та наукових досліджень дозволяють говорити про певні успіхи у масштабах планети, що відзначається, зокрема, у щорічних моніторингових доповідях з Цілей Розвитку Тисячоліття [4]. Так, основними успіхами є зменшення кількості людей у світі, що живуть на суму менш ніж 1,25 долара в день, у вдвічі у 2010 році порівняно з 1990 роком. Частка людей, які мають доступ до якісної питної води збільшилась з 76% у 1990 році до 89 відсотків у 2010 році, тобто понад два мільярда людей покращили умови життя. Площі вирубаних лісів зменшились за останні 20 років, з - 8,3 млн.га в рік в 1990-х років -5,2 протягом останнього десятиліття.

Для України прогрес полягає у частковому вирішенні тих проблем, які ще у 80-ті роки не були характерні для України як радянської республіки. Йдеться про зростання тривалості життя, зменшення частки бідного населення, зменшення дитячої смертності. Більша частина проблем сталого розвитку не вирішується, про що свідчать наступні аргументи.

По-перше, світові рейтинги України в індикаторах сталого розвитку залишаються невисокими. Як неодноразово зазначав М. Згуровський [3, с. 21], для України важливий не так її поточний стан за індексом сталого розвитку, як динаміка якісних змін і масштаби розшарування, що відбулися в цій групі постсоціалістичних країн протягом останніх 15–20 років. Виходячи приблизно з однакових стартових умов кінця 80-х років минулого століття (а в Україні вони були, мабуть, найкращі), країни групи за історично короткий проміжок часу пройшли через дуже різні політичні, економічні, ментальні зміни. Найкращі приклади успішного сталого розвитку продемонстрували Естонія, Чехія, Словаччина, найгірший — Україна. Згадане стосується як інтегральних індексів, таких як *Environmental Sustainability Index* (Україна займала 108

місце у 2005 р.), *Environmental Performance Index* (102 місце – 2012 р.), так і вузькоспрямованих – наприклад, індексу людського розвитку ООН, відповідно до значення якого у 2011 році Україна була 76, що на 7 позицій нижче за 2010 рік. Загалом же найкращою позиція України була у 1990 році (45 місце) після якого вище 69 року вона не піднімалась.

По-друге, Україна не змогла в повній мірі скористатись основними механізмами сталого розвитку, а саме перевагами Кіотського протоколу. Підписавши рамкову Конвенцію ООН про зміну клімату у 1992 році, Україна почала проведення заходів відповідно до Національного плану, остаточно затвердивши вже у 2009 році. Маючи надлишок квот отримання фінансування за рахунок їх продажу поки що відкладається внаслідок порушень правил надання звітності про викиди парникових газів, а також обережного ставлення керівництва до даної процедури через ризик перевищити базові рівні викидів зафіксовані на рівні 1990 року.

По-третє, ефективність національної екологічної політики є невисокою. Відповідно до даних, наведених у Національній доповіді РНБО України про стан виконання положень "Порядку денного на XXI століття" за десятирічний період (1992–2001 рр.) в Україні було розроблено та введено в дію біля 250 національних, загальнодержавних, державних, міжнародних, галузевих і регіональних програм, які фінансуються із залученням коштів державного бюджету. З них безпосередньо зв'язано із сталим розвитком 137. Вважаються завершеними 87 тобто 60% [6]. Решта внаслідок недостатнього фінансування не виконувалась. Причина не тільки в ігноруванні проблем сталого розвитку, але в не відпрацьованості механізму державного управління загалом. Так, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, на кінець 2011 року діяли 63 державні цільові програми, які реалізовувались згідно із законами України (11 законів) та постановами Кабінету Міністрів України (52 постанови). У бюджетні роки 2009-2011 рр. фактичний рівень фінансування державних цільових програм становив близько 60%.

Аналіз досвіду переходу України на модель сталого розвитку за період 1992-2012 рр. дозволив виявити особливості, що зумовили вищезгадані проблеми. Циклічна графічна модель представлена на рис. 1. Так, для України характерна велика тривалість переходів з одного на інший етап формування національної політики сталого розвитку. Для формування Національної комісії сталого розвитку України при Кабінеті Міністрів України знадобилось п'ять років після підписання Декларації Ріо 1992 року. Концепція сталого розвитку України офіційно не затверджена до сьогодення, а комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку затверджена у 2003 році. Україна ще не пройшла одне повне коло в даному циклі, оскільки зміни у соціально-економічних процесах поки що не відчутні.

Україна є зовнішньо орієнтованою при проведенні політики сталого розвитку та регіональної екологічної політики. Основна частина механізмів та інструментів рекомендовані ООН, ЄС, міждержавними організаціями. Основними імпульсами при реалізації національної політики є підписання

чергових декларацій – наприклад, Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (підписана у 2003 р. та ратифікована Законом України у 2004 р.). У 2007 було затверджено Стратегію виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, протоколи ж про стале управління лісами та сталий туризм підписані у 2011 році. Це саме стосується національного плану розподілу квот та впровадження системи торгівлі викидами в Україні, для розвитку якої Світовий банк пропонує виділити 5 млн. доларів і який відповідно вимагає відповідної звітності та перевірок.

Прослідковується закономірність реалізації управлінських циклів спочатку на глобальному та національному рівнях, а потім – регіональному та локальному в Україні вже проявляється, оскільки розроблені та почали реалізовуватись стратегії та програми сталого розвитку областей, населених пунктів. Проблема полягає у тому, що на національному рівні не відбулось відпрацювання механізмів, нормативно-правової бази і на нижчі рівні механізм «спускається» недосконалим і неповним.

Рис. 1 – Циклічність формування національної політики сталого розвитку

Очевидно, що нестача ресурсів (в першу чергу фінансових) не може бути основною причиною низьких темпів переходу України на модель сталого розвитку. Так, у декларації з фінансування та інвестування у сталий розвиток (Карлсруе, 2011) зазначається, що зміни у громадській думці, політичній сфері, створення мережі інституцій є важливою умовою досягнення цілей сталого розвитку. Необхідно досягти високого рівня взаємодії між всіма учасниками процесу переходу на модель сталого розвитку, що дозволить, як

мінімум, пришвидшити проходження управлінських циклів. Саме від такої взаємодії ми відштовхувались при визначенні етапів екологізації суспільного життя (рис. 2).

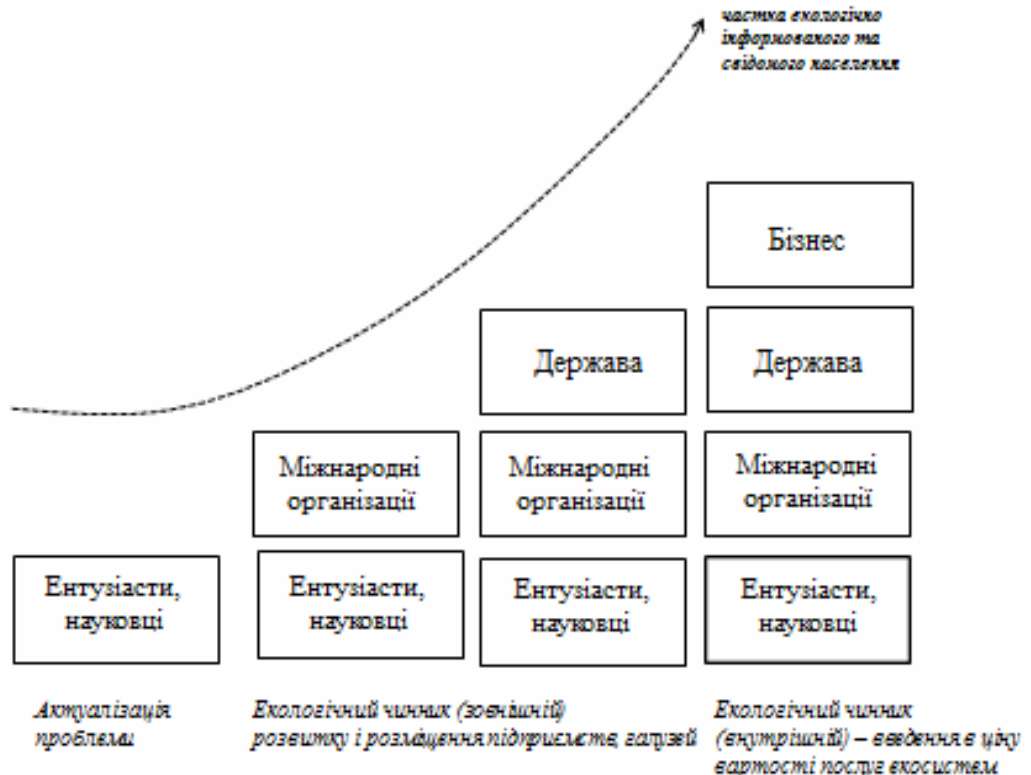

Рис. 2 – Поступ у збільшенні учасників процесу екологізації суспільної діяльності

Важко вказати конкретні часові проміжки, що охоплював кожен з чотирьох етапів, оскільки країни залучались до процесу трансформації економіки, управління, свідомості не одночасно. Навіть в кожній окремій країні сектори економіки теж по-різному реагували на виклики часу. З нашої точки зору, важливим є перехід до четвертого етапу, на якому бізнес-структури стають активними учасниками процесу екологізації економіки. Саме на замовлення ряду ТНК було підготовлено доповідь «Бачення-2050» [1], в якій окреслено ті зрушення, що дозволяють говорити про новий підхід до врахування екологічного чинника в розвитку економіки. Традиційно екологічний чинник сприймався як певне обмеження, що пов'язано з характеристиками навколишнього середовища (рівень забруднення, природні ризики тощо). На практиці це був заклик до раціонального використання природних ресурсів та обмеження забруднення основних компонентів навколишнього середовища.

Новий етап екологізації суспільної діяльності полягає у виокремленні з національних економік «зеленої економіки» – економіки, спрямованої на покращання добробуту і соціальної рівності за одночасного значного зменшення ризиків для довкілля та екологічного дефіциту. Глобальний зелений новий курс обґрунтований Програмою ООН з навколишнього

середовища у 2008 році. Дана ідея як уточнення концепції сталого розвитку знайшла підтримку на національному рівні у Німеччині, Великобританії, Японії, Кореї та ряді інших країн. Відмінність нового курсу від попереднього полягає у тому, що передбачається не обмеження ресурсоспоживання та економічного зростання загалом, а навпаки – стале зростання в межах нових перспективних ринків: інновацій, технологій ресурсозбереження та утилізації відходів, вторинної переробки, зеленого туризму, екологічного страхування тощо. Лідери економічного зростання та експортери готової продукції стають лідерами на даних ринках і Україна теж має рухатись в даному напрямі.

Кожен з секторів економіки має особливості, цілі і завдання, пов'язані з озелененням: в житлово-комунальному господарстві – підвищення енергоефективності; в транспорті – перехід на нові види палива; в сільському господарстві – розвиток органічного землеробства; в промисловому виробництві - включення у вартість продукції вартості шкоди для довкілля.

Зміни цілей і завдань розвитку окремих галузей та напрямів діяльності не може не зумовити зміну принципів, критеріїв розміщення промислових об'єктів, інфраструктури, а також розселення населення. З нашої точки зору, основними трансформаціями суспільно-географічних досліджень у зв'язку з запровадженням парадигми «зеленої економіки» є наступні:

- доповнення категорії «ефективність економічної діяльності» показниками і критеріями, пов'язаними з енергоефективністю, зменшенням кількості відходів, переробленням відходів, повторним використанням відходів, ризиками виникнення надзвичайних ситуацій;

- розширення смислового поля поняття «якість життя населення» за рахунок комплексної оцінки безпечності середовища проживання, включаючи такі критерії як якість продуктів харчування, доступ до чистої питної води та послуг водовідведення, стан захищеності від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру;

- виокремлення та оцінювання частки «зеленого сектору» у ВВП країни, ВРП, обсягах виробництва товарів та послуг; такого роду показники дозволять оцінювати поступ у досягненні цілей сталого розвитку, а також визначати рівень «озеленення» національної економіки; на рівні країни такі дослідження проводяться [8], але на регіональному – це малодосліджене питання;

- уточнення ролі сфери послуг у переході як до моделі сталого розвитку, так і «озеленення» економіки: по-перше, окремі галузі сфери послуг суттєво впливають на стан навколишнього середовища (туризм, транспорт), що вимагає введення критеріїв «озеленення» відповідних підприємств; по-друге, на сферу послуг покладаються важливі завдання щодо екологізації суспільної діяльності: наукові розробки, екологічна освіта, фінанси, торгівля тощо.

Висновки на напрями подальших розвідок. 1. В Україні можна констатувати повільність переходу на модель сталого розвитку. Основними причинами є недостатнє інституційне забезпечення та низька ефективність механізму державного управління в цілому. Як наслідок – учасники процесу

екологізації суспільної діяльності надто повільними темпами залучаються до відповідних програм і заходів. 2. «Зелена економіка» є новим курсом концепції сталого розвитку, що загалом не протирічить принципам сталого розвитку, а поглиблює і розвиває дану ідею. Відмінність нового курсу полягає у тому, що передбачається не обмеження ресурсоспоживання та економічного зростання загалом, а навпаки – стає зростання в межах нових перспективних ринків. 3. Визначено трансформації суспільно-географічних досліджень у зв'язку з запровадженням парадигми «зеленої економіки», які передбачають розширення проблематики досліджень, введення нових критеріїв та показників регіонального розвитку, уточнення цілей і завдань. 4. Подальші дослідження слід спрямовувати на оцінювання особливостей формування і розвитку регіональних «зелених економік» з урахуванням природно-ресурсного потенціалу та передумов розвитку регіонів.

Список літератури

1. Видение – 2050. Новая повестка дня для бизнеса. – Перевод на русск. Международного общественного фонда «За выживание и развитие человечества». [Електронний ресурс] – М., 2010. – 35 с. – <http://ciba.com.ua/ru/news/61384/61396>.
2. Закон України «Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату» від 4 лютого 2004 року № 1430-IV. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1430-15>.
3. Згуровський М. З. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: Аналіз за даними 2005 р. / М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2006. – 84 с.
4. Національна доповідь Цілі розвитку тисячоліття: Україна – 2010. – [Електронний ресурс] – К., МЕ України, ПроООН. – 108 с. www.undp.org.ua/files/ua_53509MDGS_UKRAINE2010_UKR.pdf.
5. Пестель Э. За пределами роста / Эдуард Пестель. – М. : Прогрес, 1988. – 272 с.
6. Смітюх Г. Державні цільові програми мають працювати на курс реформ - [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/gsmityuh/article/9213.aspx>.
7. Форрестер Д. Мировая динамика / Джей Форрестер. – М. : АСТ, 2006. – 384 с.
8. Шлапак М. «Зелений» валовий внутрішній продукт України / М. Шлапак, О. Веклич // Дзеркало тижня. – 2012. – 02 березня – № 8.
9. Flavin C. Power Surge: Guide to the Coming Energy Revolution / Christopher Flavin. – W.W. Norton, 1994.
10. Daly H. Economics in a full world / Herman Daly // Scientific American, September. – 2005. – Vol. 293, Issue 3.
11. Hardi P. Measuring sustainable development: Review of current Practice / Peter Hardi. – Ottawa, ON Industry Canada, 1997 – 119 p.
12. László E. WorldShift 2012: Making Green Business New Politics & Higher Consciousness Work Together / Ervin László. – McArthur & Company, 2009 – 122 p.
13. Meadows D. Limits to Growth: The 30-Year Update / Dennis L. Meadows, Donella Meadows, Jorgen Randers.- Chelsea Green Pub., 2004 – 338 p.
14. The Millennium Development Goals Report 2012. - [Електронний ресурс] – United Nations, NY, 2012. – 72 p. http://www.undp.org/content/dam/undp/library/MDG/english/The_MDG_Report_2012.pdf.
15. Tinbergen J. International, national, regional, and local industries / Jan Tinbergen. – Rotterdam: N.E.I.'s Division of Balanced International Growth, 1966.

Кононенко О. Ю. Суспільно-географічні засади формування та розвитку «зеленої економіки» в Україні. Проаналізовано сучасний стан та проблеми переходу України на модель сталого розвитку. Визначено можливості та перспективи України щодо «зеленої економіки» як нової парадигми економічного зростання. Визначено пріоритетні напрями суспільно-географічних досліджень у зв'язку із запровадженням парадигми «зеленої економіки».

Ключові слова: «зелена економіка», сталий розвиток, стратегічні напрями розвитку, екологізація суспільної діяльності.

Кононенко Е. Ю. **Общественно-географические основы формирования и развития «зеленой экономики» в Украине.** Проанализировано современное состояние и проблемы перехода Украины на модель устойчивого развития. Определены возможности и перспективы Украины относительно «зеленой экономики» как новой парадигмы экономического роста. Определены приоритетные направления общественно-географических исследований в связи с внедрением парадигмы «зеленой экономики».

Ключевые слова: «зеленая экономика», устойчивое развитие, стратегические направления развития, экологизация общественной деятельности.

Kononenko O. **Human-geographical bases of formation and development of green economy in Ukraine.** The present state and problems of Ukraine's transition to the model of sustainable development have been analyzed. The opportunities and prospects of Ukraine relative to Green Economy as a new paradigm of economic growth have been defined. The priorities of human-geographical research in connection with the introduction of the paradigm of Green Economy have been determined.

Keywords: "green economy", sustainable development, strategical direction of development, greening of public activity.

Надійшла до редколегії 14.01.2013

УДК 911.3

Глибовець В. Л., к.г.н., асистент,
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ГЕОКУЛЬТУРНИЙ БРЕНДИНГ ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО МІСТА

Ключові слова: геокультура, брендинг, територія, місто

Постановка проблеми та актуальність теми. Сучасне місто – це арена політичних, економічних і суспільних подій. Завдяки стрімким темпам урбанізації великі міста розростаються, поглинаючи прилеглі населені пункти, а малі міста розбудовуються і модернізуються. На перший план виходять інноваційні технології і підходи до вивчення процесів, які протікають у сучасних містах. Геокультурний брендинг є одним з таких новітніх напрямків дослідження будь-якої території. Особливо важливо застосовувати цей напрямок до досліджень сучасних міст, оскільки в наш час саме вони є центрами суспільно-політичного життя і бізнесово-фінансових справ людей ХХІ століття. Тож, дана тема є наразі актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття геокультури розглядається насамперед у контексті глобальних геополітичних і геоекономічних проблем. В соціальних науках воно активно використовується І. Валлерстайном. Концепція територіального брендингу з'явилась у 1970-х роках. Одним з перших її теоретиків був Джек Траут. Розробкою брендингового підходу сьогодні займаються Крістер Асплунд (США), Саймон Анхольт (Великобританія), Тоні Міхан (Великобританія), Томас Ахеліс (Німеччина), А. Панкрухін (Росія), Е. Нескоромна (Росія), С. Переслегін (Росія), Мирослав Кошелюк (Росія), Ірина Важеніна (Росія), Денис Богуш (Україна). Про геокультурний брендинг території пише у своїх дослідженнях кандидат географічних наук, доктор культурології, завідувачий Центром

гуманітарних досліджень простору Російського НДІ культурної і природної спадщини ім. Д. С. Лихачова Дмитро Замятін.

Формування цілей: розкрити суть понять «геокультура» і «брендинг», обґрунтувати важливість геокультурного брендингу території для розвитку сучасного міста.

Виклад основного матеріалу. Поняття «геокультура» містить в собі географічні особливості будь-якого культурного простору. Культура – не може існувати без людини, а людина прив'язана до певної території. Територія в свою чергу має певні природні особливості: рельєф та клімат. Від цих особливостей залежить культура людей, які проживають на даній території.

Геокультура – це органічна цілісність людини і природи, це єдність культури як способу суб'єктивно-належного буття природи і природи як способу об'єктивно можливого буття культури, це векторність розвитку природи, задана культурою [2].

Геокультура – це процес і результат розвитку географічних образів у конкретній культурі, а також певна традиція осмислення цих образів. У сукупності вони створюють геокультурний простір, тобто систему стійких культурних реалій і уявлень на певній території, що формуються в результаті взаємодії різних віросповідань, традицій і норм, ціннісних установок, структур сприйняття – тобто картин світу. Образ геокультури розглядається в першу чергу в контексті процесів глобалізації й регіоналізації. Певне місце, регіон, країна мають свій геокультурний й одночасно образно-географічний потенціал. Геокультурний потенціал вимірюється силою проєктованих зовні спеціалізованих географічних образів, які співіснують і взаємодіють у різних геокультурних просторах. Геокультурний образ - це система найбільш потужних, яскравих і масштабних знаків, символів, характеристик, що описує особливості розвитку й функціонування культур і цивілізацій. Геокультурні образи визначають глобальні стратегії поводження найбільш великих політичних, економічних і культурних учасників міжнародних відносин. Так, політичне домінування Китаю в Східній, Південно-Східній і Центральній Азії протягом тривалого історичного періоду було засновано на трансляції і осіданні (седиментації) китайських культурних цінностей і образів на нових територіях і, найчастіше, на досягненні панування [4].

Іноді роль геокультури, "випромінюючої" свої образи, виконують великі й світові релігії. Безсумнівними геокультурами є іслам, буддизм, католицизм, протестантизм. Автентичність будь-якої цивілізації перевіряється через їх "розміщення" у власному географічному положенні, у його усвідомленні природного цивілізаційного фундаменту. Такою є європейська цивілізація, чиє географічне положення стало її найбільш ємною характеристикою і, по суті, її визначенням.

Образ (образи) світового розвитку – це системи скоординованих "ланцюжків", або кластерів цілеспрямованих, специфічних географічних мегаобразів, що включають у себе стійкі уявлення про динаміку георозвитку тих або інших людських співтовариств. Складність дослідження подібних

географічних образів полягає в необхідності узгодження різних уявлень про внутрішню і зовнішню динаміку окремих мегаобразів: наприклад, вивчення географічного образу арабського світу неминуче пов'язане зі створенням адекватних процедур співвіднесення уявлень "зсередини" арабського світу з уявленнями "ззовні" його – цілком можливо, з декількох точок зору (європейської, російської, американської й т.д.) [4].

Брендинг – це діяльність зі створення тривалої прихильності до товару на основі спільного впливу на споживача рекламних повідомлень, товарної марки, пакування, матеріалів для стимулювання збуту та інших елементів комунікації, об'єднаних певною ідеєю та фірмовим оформленням, які виокремлюють товар серед конкурентів і створюють його образ. Територію теж можна розглядати як товар. Наприклад, місто, до якого необхідно привабити туристів, пропонує свої туристичні принади для створення певних вражень, які в даному випадку і виступають як товар. Брендінг допомагає підтримувати запланований обсяг продажу на конкретному ринку і реалізовувати на ньому довгострокову програму зі створення та закріплення у свідомості споживачів образу товару або товарної групи. Також він забезпечує збільшення прибутковості внаслідок розширення асортименту товарів і знань про їхні загальні унікальні якості, що впроваджуються за допомогою колективного образу. Саме за допомогою рекламних матеріалів і кампаній, які являються інструментами брендингу, можна передати культуру країни, регіону, міста, де виготовлений товар, врахувати запити споживачів, для яких він призначений, а також особливості території, де він продається. Також необхідно зауважити, що брендинг використовує ті фактори, які важливі для звернення до рекламної аудиторії, такі як історичні корені, національний менталітет, нинішні реалії і прогнози на перспективу.

Територіальний брендинг – новий теоретико-методологічний напрямок соціально-гуманітарного наукового знання, що синтезує маркетингові, психологічні та політологічні підходи дослідження світової конкуренції територій-брендів і реальна практика, що має на меті формування і просування на світовому ринку територій (міст, регіонів, країн, локальних територіальних одиниць – курортних зон, історичних ландшафтів, географічних, культурних чи природних унікальностей) [5].

Коли формується якийсь стійкий комплекс просторових уявлень, пов'язаний з образами, з міфами, з ідентичністю місця або території, з'являється поняття геокультура. Наприклад, поморська геокультура, або сибірська геокультура, або уральсько-горнозаводська. У будь-якому випадку це комплекс уявлень про себе, про навколишній світ, про співвідношення себе та іншого світу [3].

Нині актуальним є саме геокультурний брендинг території. Найкраще його розробляти використовуючи команди, що складаються із представників місцевого населення і іноземців, які налагодили змістовне спілкування і розуміють один одного. Якими б професійними не були знавці брендингу, якщо дана територія для них повністю чужа, то вони не створять гарного

бренду для неї, оскільки вони не володіють органікою цієї території, тобто знаходяться поза рамками даної геокультури.

Геокультурний брендинг території завжди є потужним практичним дискурсом, який включає в тому числі і системні практичні рекомендації. Скажімо, для певної території характерний унікальний геокультурний архетип. Для примор'я, наприклад, море – особливий сакральний простір. І цей архетип формує особливий тип ідентичності, особливий ландшафт, свою міфологію. Індустріальний ландшафт може багатьом не подобатися, але в ньому живуть люди, і вони люблять це місце, створюючи свої образи і міфи [3].

Геокультурний брендинг території створює певний геокультурний меседж. Це може бути слоган або логотип, який виражає сакральну ідею конкретного місця або території. Але це не повинні бути характерні для стандартного брендингу поверхневі ігри з цифрами і ювелірною символікою: «сім чудес чогось», «три діаманти тогось» і т.п.

Бренд території (у тому числі і міста) формується в 2 етапи: виявлення її відмінностей та посилення їх до рівня унікальності та ексклюзивності. Цей процес об'єднує в собі визначення місії, стратегії розвитку та посилення привабливості території для споживачів(мешканців та гостей). Вказані відмінності міста є його образами, які разом із емоційним ставленням до них і визнанням їх конкурентноздатної привабливості, за умов ефективного брендингу, віддзеркалюються у суспільній думці як бренд міста. Якщо бренд міста уявляє собою сукупність асоціацій, що виникають в індивідуальній чи масовій свідомості під час його згадування, то первинним чинником бренду є образи, які презентують місто не в цілому, а лише певний аспект міста в свідомості людей. Ці образи можуть бути наслідком цілеспрямованого процесу брендингу міста чи власних знань і досвіду індивіда. Образи міста можуть бути: – інформаційні (Берлін – Столиця нової Європи; Мюнхен – Місто номер 1 в європейському страхуванні; Глазго – Художня столиця Європи; Люксембург – Європейський медіапорт), – чуттєво-наочні (Париж – місто високої моди і вишуканого смаку), – предметні (Одеса – перлина у моря; Афіни – місто Акрополя, Лівадія – резиденція Миколи II і місце, де була розділена Європа й встановлений біполярний світ після Другої світової війни), – персоніфіковані (Санкт-Петербург – місто Петра творіння; Сіетл – місто Білла Гейтса) [5].

Додатково до образів, салогани міст наділяють міста функціональними здібностями, розкриваючи їх потенціал, створюючи емоційні очікування в людей та оживлюючи місто в їх фантазіях: Атлантик-Сіті – безперервний рух; Амстердам- столиця натхнення; Санкт-Петербург – місто білих ночей; Ганновер – місто міжнародних ярмарків; Берн – неймовірно швейцарський [1]. Ще один гарний приклад цього: Люблін – місто молоді, місто краси.

Дослідники компанії Global Market Insite під керівництвом Саймона Анхольта опублікували рейтинг брендів міст світу. Рейтинг був складений на основі відповідей онлайн-опитування, в якому взяли участь 15,26 млн.

респондентів у віці від 18 до 64 років. За цим рейтингом найпрестижнішими містами світу є Сідней, Лондон, Париж, Рим, Нью-Йорк.

Практика брендингу українських міст також вже має свій вектор. Приклад бренду Одеси можна вважати закінченим і вдалим. Слоган бренду Харкова: «Kharkov – smart city» (Харків – розумне місто). Кожна літера розшифровується: соціальне, сучасне, місто мистецтва, місто дослідження та туристичне місто. Цей логотип планується використовувати під час проведення усіх туристичних заходів як у Харкові, так і в Україні. З 2010 року на території п'яти міст Донецької області (Артемівськ, Горлівка, Краматорськ, Макіївка, Красноармійськ) з ініціативи Донецької облдержадміністрації за підтримки Німецького товариства міжнародного співробітництва GTZ розпочато роботу зі створення бренду міста у межах пілотного проекту. Севастополь продовжує позиціонування себе як міста російської слави, а Київ як мати міст руських. Приклади вдалих брендів: «Батурин – гетьманська столиця», «Переяслав-Хмельницький – місто-музей», «Чернігів – українська Равенна», «Новгород-Сіверський – північна Пальміра України», «Бердичів – волинський Єрусалим», «Львів – місто лева».

Зазначимо, що брендингом міст Україні нині активно займаються. Прикладом є семінар-тренінг у рамках міжнародного проекту «Роль брендингу міст в епоху змін: європейський досвід для України», який відбувся у м. Чернігові 10 лютого 2012 року. Провів його Інститут трансформації суспільства (м. Київ) спільно з Чернігівською обласною державною адміністрацією, Чернігівською обласною радою, Управлінням державної служби Голодержслужби України в Чернігівській області, Чернігівською міською радою та Навчально-методичним центром Федерації профспілкових організацій Чернігівської області. Даний міжнародний проект здійснюється за підтримки Посольства королівства Нідерланди в Україні. Подібні тренінги були також проведені в Алушті (4 листопада 2011 р.) та Житомирі (1 грудня 2011 р.).

Висновки. Брендинг не можливий без добре структурованого позитивно-інформаційного середовища. В кожному великому сучасному місті має бути бізнес-інкубатор, технологічний парк, агенція розвитку, модернізований аеропорт, автовокзал тощо. Для управління необхідні висококваліфіковані керівники, оскільки займатись брендом міста – це обов'язок в першу чергу місцевої влади. Брендинг міста повинен враховувати розвиток людського капіталу. Наступна епоха – це перехід від індустріальних брендів до технологічно-інноваційних, тобто перехід від брендів першого-третього технологічних укладів до брендів четвертого-шостого технологічних укладів. Параметри сучасного бренду – це люди, туризм, інновації.

Список літератури

1. Анхольт С. Создание бренда страны / С. Анхольт // Бренд-менеджмент. – 2007. – №1. – С. 36–44.
2. Замятин Д. Н. Географические образы мирового развития / Д. Н. Замятин // Общественные науки и современность. – 2001. – N 1. – С. 125–138.
3. Гаврилюк Ю. М. Геокультурні засади концепції землі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/6/gavrylyuk.php>;
4. Гуманитарная география пространства. –

[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ng.ru/science/2012-11-28/9_geography.html; 5. Нагорняк Т. Л. Слогани та бренди міст світу у контексті територіального брендингу. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20110531/po2_nagor.htm

Глибовець В. Л. Геокультурний брендинг території сучасного міста. В статті розкрито суть понять «геокультура» і «брендинг», а також обґрунтовано важливість геокультурного брендингу території для розвитку сучасного міста. Автор торкається питання етапів формування бренду території, а також наводить приклади вдалих брендів іноземних та вітчизняних міст.

Ключові слова: геокультура, брендинг, територія, місто.

Глибовец В. Л. Геокультурный брендинг территории современного города. В статье раскрыта суть понятий «геокультура» и «брендинг», а также обоснована важность геокультурного брендинга территории для развития современного города. Автор касается вопроса этапов формирования бренда территории, а также приводит примеры удачных брендов иностранных и отечественных городов.

Ключевые слова: геокультура, брендинг, территория, город.

Glybovets V.L. Geocultural branding of the territory of modern city. The essence of concepts "geo-culture" and "branding" disclosed in the article. Also the importance of geo-cultural branding of the territory for the development of the modern city justified in this article. The author touches upon the issue of stages of forming of territory's brand and provides examples of successful brands of foreign and domestic cities.

Keywords: Geo-culture, branding, territory, city.

Надійшла до редколегії 05.03.2013

IV. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЯДИ, ПОВІДОМЛЕННЯ

ЯРОСЛАВУ БОГДАНОВИЧУ ОЛІЙНИКУ – 60 років!

Географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка щиро вітає декана факультету, завідувача кафедри економічної та соціальної географії, доктора економічних наук, професора Заслуженого діячі науки і техніки України, Член-кореспондента Національної Академії педагогічних наук України, академіка Академії наук вищої освіти України **Ярослава Богдановича Олійника** з ювілеєм!

Ярослав Богданович народився 14 грудня 1952 року в селі Купчинці Козівського району Тернопільської області. Закінчив у 1975 році географічний факультет Київського університету, у 1979 році аспірантуру, у 1982 році захистив кандидатську дисертацію з теми «Тваринницько-промисловий комплекс в зоні впливу великого міста і вдосконалення його територіальної організації». У 1975-1976 роках вчителював у середній школі села Катюжанка Вишгородського району Київської області. Працював у 1979-1986 роках молодшим науковим співробітником Відділення географії Академії наук України (нині Інститут географії НАН України). У Київському університеті працює з 1988 року асистентом, пізніше доцентом, з 1998 професором, завідувачем кафедри економічної та соціальної географії. У 1999 році обраний на посаду декана географічного факультету. В 1997 році Я. Б. Олійник захистив докторську дисертацію з теми «Еколого-економічні проблеми територіальної організації виробництва і природокористування».

Ярослав Богданович є визнаним в Україні та в світі фахівцем у галузі теорії суспільної географії, регіональної політики і природокористування. Він вже багато років очолює наукову школу «Регіональні суспільно-географічні процеси». Досліджує теорію і методологію географічної науки, географічні основи охорони довкілля, територіальну і комплексно-пропорційну організацію економіки. Ярослав Богданович є автором близько 460 наукових праць. Основними з них є: Вступ до економічної і соціальної географії. – К., 1997 (у співавторстві). Еколого-економічні проблеми територіальної організації виробництва і природокористування. – К., 1996. Вступ до соціальної географії. – К., 2000 (у співавторстві). Регіональна економіка. – К., 2008 (у співавторстві). Теоретичні основи туризмології. – К., 2005 (у співавторстві). Методологічні основи розвитку суспільної географії в Україні у XX столітті. – К., 2011 (у співавторстві). Теоретичні основи розміщення продуктивних сил і регіональної економіки. – К., 2011 (у співавторстві). Географія світового господарства з основами економіки. – К., 2011 (у співавторстві). Основи екології. – К., 2012 (у співавторстві).

Ярослав Богданович Олійник багато років працює головою експертної ради Державної акредитаційної комісії (ДАК) України з географічних та геологічних наук, є головою асоціації деканів географічних і природничих факультетів вищих навчальних закладів України, головою Навчально-методичної комісії (НМК) з географічних наук Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, віце-президентом Українського географічного товариства, членом навчально-методичної ради СНД з класичної університетської освіти.

За багаторічну сумлінну працю в царині суспільної географії Ярослав Богданович Олійник отримав ряд урядових нагород, премій і почесних звань. Він є Заслуженим діячем науки і техніки України (2002), Почесним професором Полтавського університету споживчої кооперації (2007), Відмінником освіти України (2001), Почесним працівником гідрометслужби України (2002), Почесним працівником туризму України (2002).

Науковий і викладацький талант Ярослава Богдановича відзначено Премією імені В.І. Вернадського УЕАН (2002); Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2002); Премією імені Ярослава Мудрого (2002); Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (2002) та Міністерства охорони навколишнього природного середовища (2002). Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня у 2009 році, нагрудним знаком «Петро Могила».

Щиро вітаємо шановного Ярослава Богдановича Олійника з ювілеєм! Зичимо здоров'я, щастя, життєвих і творчих успіхів, нових наукових звершень та успіхів на викладацькій ниві.

Колектив географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

СТЕПАНУ ІВАНОВИЧУ ІЩУКУ – 75 років!

Географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка щиро вітає доктора географічних наук, професора кафедри економічної та соціальної географії, Заслуженого діяча науки і техніки України, Академіка Академії наук Вищої школи України, Відмінника народної освіти України, Лауреата нагороди імені Ярослава Мудрого Академії наук Вищої школи **Степана Івановича Іщука** з ювілеєм!

Іщук Степан Іванович народився 14 лютого 1937 року в селі Івча Літинського району Вінницької області. Навчався на географічному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка, який і закінчив у 1959 році. Після університету, Степан Іванович продовжив наукову діяльність в місті Києві, в аспірантурі Сектору географії при Інституті геологічних наук Академії наук УРСР. У 1968 році він закінчив навчання в аспірантурі та захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук на тему: «Територіальна спеціалізація і виробничі зв'язки промисловості» під керівництвом академіка Максима Мартиновича Паламарчука. З 1959 по 1965 роки Степан Іванович працює старшим лаборантом, завідувачим кабінету, асистентом кафедри політекономії Львівського державного університету імені Івана Франка. Але, починаючи з 1968 року, після захисту кандидатської дисертації він стає молодшим науковим співробітником відділу теорії економіки районів і економічної географії Сектору географії Ради по вивченню продуктивних сил Академії Наук УРСР. З 1970 Степан Іванович Іщук працює в Київському університеті імені Тараса Шевченка, спочатку старшим викладачем, з 1978 - доцентом, а з 1997 – професором кафедри економічної та соціальної географії географічного факультету. В 1996 році він захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук на тему: «Виробничі комплекси: територіальна і комплексно-пропорційна організація».

Степан Іванович є визнаним в Україні та в світі фахівцем у галузі територіально-виробничого комплексування, теорії і методології суспільної географії, регіоналістики, територіальної організації виробництва і промислових комплексів. Він досліджує умови і фактори формування і розвитку міжгалузевих промислових комплексів України та напрямки їх реструктуризації, розробляє наук. Основи нового напрямку в суспільній географії – суспільно-господарської комплексології. Степан Іванович працює відповідальним редактором наукового збірника «Економічна та соціальна географія», тривалий час був членом експертної ради ВАК України з географічних наук. Академік АН ВШ України.

За багато річну сумлінну працю Степан Іванович отримав цілий ряд важливих урядових нагород. Зокрема, його відзначено грамотою Відмінника народної освіти України (1990 р.), почесним званням Лауреата нагороди Ярослава Мудрого ВШ АН, званням Почесного професора Полтавського університету споживчої кооперації, а в 2009 році присвоєно почесне звання Заслуженого діяча науки і техніки України.

Наукові інтереси Степана Івановича дуже широкі. Зокрема, до кола його наукового доробку входить вивчення теоретико-методологічних питань виробничо-територіального комплексоутворення та соціально-економічного районування, методологія і методика комплексного аналізу промислових вузлів, дослідження проблем комплексного розвитку господарства суспільно-географічних районів і розміщення продуктивних сил України, суспільно-географічних аспектів регіональної промислової політики Української держави в умовах становлення ринкових відносин, розробка наукових основ та суспільно-географічне обґрунтування раціональної територіальної організації промислового виробництва тощо.

Степан Іванович - автор та співавтор понад 250 наукових праць, у тому числі 12 навчальних посібників, 8 монографій. Найбільш значні наукові та навчальні праці Степана Івановича такі: 1. Богаєнко В. А. Комплексное планирование социально-экономического развития города. / Богаєнко В. А., Іщук С. І., Степаненко А. В. – К.: Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1980. - 112 с. 2. Іщук С. І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (методологія, теорія). / Іщук С. І. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1996. – 244 с. 3. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. посіб. – К., 2006. 4. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи практика). – К., 2004. 5. Іщук С. І. Киев на пути к глобализации / С. И.Ищук, А. В.Гладкий // Глобальный город: теория и реальность / Под ред. Н.А. Слуки. - Москва, Аванглион, 2007. - С. 224-240. 6. Іщук С. І. Промислові комплекси України: наукові основи територіальної організації. / Іщук С. І. – К.: вид. Паливода А. В., 2003. – 248 с. 7. Іщук С. І., Гладкий О. В. Київська господарська агломерація: досвід регіонального менеджменту: Монографія. – К.: ВГЛ „Обрії”, 2005. – 239 с. 8. Іщук С. І. Географія промислових комплексів : підручник / С.І. Іщук, О.В. Гладкий. — К. : Знання, 2011. — 375 с. — (Вища освіта XXI століття). 9. Іщук С. І. Регіональна економіка (теорія, методи, практика) : підручник / С. І. Іщук, О. В. Гладкий. — К.: Знання, 2013. — 447 с. - (Вища освіта XXI століття).

Щиро вітаємо шановного **Степана Івановича Іщука** з ювілеєм! Зичимо здоров'я, щастя, життєвих і творчих успіхів, нових наукових звершень та успіхів на викладацькій ниві.

Колектив географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

МИКОЛІ ДАНИЛОВИЧУ ПІСТУНУ – 80 років!

Географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка щиро вітає доктора географічних наук, професора кафедри економічної та соціальної географії, Академіка Академії наук Вищої школи України, Лауреата нагороди імені Ярослава Мудрого Академії наук Вищої школи, Заслуженого працівника народної освіти України, відмінника народної освіти України Миколу Даниловича Пістуну з ювілеєм!

Микола Данилович народився 19 травня 1933 року в селі Гійче Рава-Руського повіту Львівського воєводства (яке зараз знаходиться на території сучасного Жовківського району Львівської області). Освіту отримав на географічному факультеті Львівського університету імені Івана Франка за спеціальністю «економічна географія», який закінчив із відзнакою у 1955 році. Після університету, Микола Данилович продовжив наукову діяльність в місті Києві. У 1961 році він закінчив навчання в аспірантурі та в 1962 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук на тему: «Географія виробництва технічних культур Волинської і Рівненської областей». Докторську дисертацію на тему «Аграрно-територіальні комплекси: теорія і досвід економіко-географічного дослідження» Микола Данилович захистив в 1975 році на кафедрі економічної географії в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка після навчання в докторантурі.

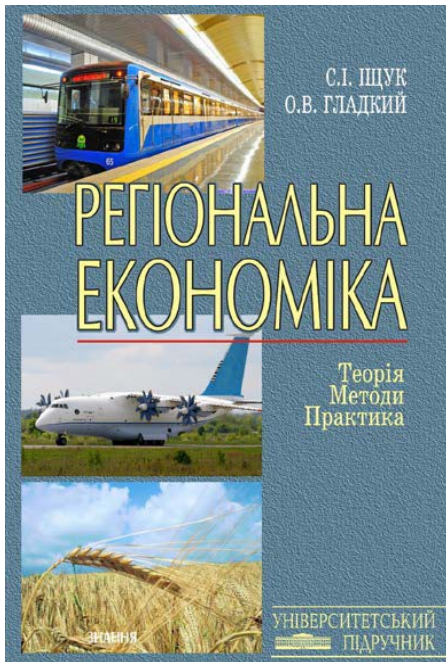
У 1955-1958 роках Микола Данилович Пістун працював вчителем географії і старшим вихователем у школах м. Острога Рівненської області. А починаючи з 1959 року працює у Київському університеті, спочатку асистентом, потім (з 1963 року) доцентом, а з 1975 - професором. Тривалий час, з 1975 по 1998 рік Микола Данилович очолював кафедру економічної та соціальної географії Університету. У 2003-2008 роках стає провідним науковим співробітником Інституту географії Національної академії наук України. А у 2008-2010 роках Микола Данилович повертається до Університету і працює професором-консультантом.

Микола Данилович Пістун цілий ряд років працював у президії Українського географічного товариства. Він є редактором міжвідомчого наукового збірника «Економічна та соціальна географія», членом редколегії «Українського географічного журналу» та інших видань. Тривалий час Микола Данилович виконував обов'язки голови спеціалізованої Вченої ради Д 26.001.07, був членом науково-методичної ради Міністерства освіти України, керівником комісії з географії Академії наук вищої школи України, членом експертної ради ВАК України з географічних наук. Микола Данилович Пістун підготував 10 кандидатів і одного доктора географічних наук зі спеціальності 11.00.02.

Микола Данилович опублікував понад 290 наукових праць, у тому числі 5 монографій, 8 навчальних посібників. Основні наукові праці: 1. Аграрно-територіальні і аграрно-промислові комплекси Житомирської області. - К., 1972. 2. Чернігівська область (економіко-географічна характеристика). - К., 1975. 3. Економічна географія зарубіжних країн. Соціалістичні країни. - К., 1981. 4. Географія сільського господарства СРСР. - К., 1983. 5. Географія Української РСР. - К., 1982. 6. Трудові зв'язки у великому місті. - К., 1984. 7. Экономическая география СССР. Районная часть. - К., 1984. 8. Агропромисловий комплекс сьогодні. - К., 1985. 9. Основы научных исследований. География. - К., 1988. 10. Економіко-географічний комплекс великого міста (на прикладі м. Києва). - К., 1989. 11. Агропромисловий комбінат «Рось»: територіальна і комплексно-пропорційна організація. - К., 1994. 12. Основы теории социальной географии. - К., 1994, 1996. 13. Географія агропромислових комплексів. - К., 1997. 14. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект. - К., 2004. 15. Розвиток суспільної географії в Україні у XX - на початку XXI століть. - К., 2007. 16. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навчальний посібник. - К., 2009. 17. Географія у моєму житті: Монографія. - К., 2009.

Щиро вітаємо шановного **Миколу Даниловича Пістуну** з ювілеєм! Зичимо здоров'я, щастя, життєвих і творчих успіхів, нових наукових звершень та успіхів.

Колектив географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ВИДАВНИЦТВО “ЗНАННЯ” ПРОПОНУЄ:

Іщук С.І., Гладкий О.В.

Регіональна економіка (теорія, методи, практика) : підручник.

— К. : Знання, 2013. — 447 с. (Вища освіта XXI століття). —

Мова укр. — Формат 60×90 1/16. — Пал. тв.

ISBN 978-966-346-854-9 (серія) ISBN 978-617-07-0005-6

Затверджено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України

У підручнику висвітлюються теоретико-методологічні основи регіональної економіки, закономірності й принципи її формування та розвитку. Дається оцінка факторів, що впливають на територіальну організацію господарства, спеціалізацію та інтеграцію різних груп галузей. Аналізуються основні методи наукового обґрунтування ефективного розміщення виробництва на території. Розкриваються особливості регіонального розвитку і територіальної організації міжгалузевих виробничих комплексів, даються їх змістовні сутнісні оцінки та типологія. Розглядаються види економічного районування, принципи формування господарських районів, територіальний поділ праці, його роль у формуванні спеціалізації районів. Окремі підрозділи присвячені

висвітленню особливостей економічного розвитку різних регіонів України.

Для студентів, аспірантів, науковців, які вивчають проблеми регіональної економіки, розміщення продуктивних сил, географії промислових, агропромислових та соціальних комплексів, а також особливості територіальної організації виробництва, регіонального менеджменту і політики, процеси формування світового господарства.

Орієнтовна ціна — 85 грн

СТИСЛИЙ ЗМІСТ

Передмова.

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.

1.1. Предмет, зміст і завдання регіональної економіки. 1.2. Основні теоретичні напрями розвитку регіональної економіки. 1.3. Закономірності регіональної економіки і принципи формування економіки регіонів. 1.4. Роль територіального поділу праці у розвитку економіки регіонів. 1.5. Фактори регіональної економіки та їх економічна оцінка. 1.6. Методи наукового аналізу господарства економічних районів. 1.7. Регіони України і світове господарство в умовах глобалізації. 1.8. Регіональна економічна політика та її завдання. 1.9. Наукові основи соціально-економічного районування.

Розділ 2. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА І МІЖГАЛУЗЕВІ ВИРОБНИЧІ КОМПЛЕКСИ.

2.1. Сутність міжгалузевих комплексів і їх типологія. 2.2. Агропромисловий комплекс. 2.3. Лісопромисловий комплекс. 2.4. Будівельний комплекс. 2.5. Комплекс з виробництва товарів народного споживання. 2.6. Паливно-енергетичний комплекс. 2.7. Гірничо-металургійний комплекс. 2.8. Машинобудівний комплекс. 2.9. Комплекс хімічних та нафтохімічних виробництв. 2.10. Структурні перетворення у міжгалузевих промислових комплексах. 2.11. Транспортно-комунікаційний комплекс. 2.12. Соціальний комплекс. 2.13. Наукові засади раціонального природокористування та сталого розвитку.

Розділ 3. ЕКОНОМІКА ОСНОВНИХ МАКРОРЕГІОНІВ УКРАЇНИ.

3.1. Формування та розвиток економіки індустріальних регіонів України. 3.2. Особливості економічного розвитку індустріально-аграрних регіонів України. 3.3. Проблеми економічного розвитку аграрних регіонів України. 3.4. Регіональна економіка найбільших міст та агломерацій України.

Література. Словник термінів і понять.

Автори : *Іщук Степан Іванович* — доктор географічних наук, професор географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений діяч науки і техніки України; *Гладкий Олександр Віталійович* — доктор географічних наук, доцент географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Довідки з приводу умов доставки та обсягу замовлення можна отримати за тел.: (044) 537-63-62; факс: (044) 537-63-62, 235-00-44.

Наша адреса: 01030, м. Київ, вул. Стрілецька, 28; e-mail: sales@society.kiev.ua

Банківські реквізити: розрахунковий рахунок № 26006619993887 у Київській міській філії ПАТ “Промінвестбанк”, м. Київ, МФО 300012, код ЄДРПОУ 32671707/

**ВИДАВНИЦТВО “АКАДЕМІЯ”
ПРОПОНУЄ:**

О. В. Гладкий

**Менеджмент
регіонального
розвитку**

Навчальний
посібник

Гладкий О. В.

Менеджмент регіонального розвитку:

Навчальний посібник /О. В. Гладкий. – К.: ВЦ
«Академія», 2013. – 248 с.

У пропонованому навчальному посібнику ідеться про теорети-кометодологічні основи, методику і методи аналізу та прогнозування економічної ефективності розміщення підприємства, а також удачі практики, причини помилок і способи їх уникнення. Адресований студентам вищих навчальних закладів. Прислужиться спеціалістам з економічної та соціальної географії, управління розвитком міст і регіонів, регіональної економіки та менеджменту, районного та міського планування, представникам ділових кіл, усім, хто цікавиться проблемами регіонального розвитку в Україні.

Основні теми посібника:

1. Загальні засади менеджменту регіонального розвитку

1.1. Теоретико-прикладні засади менеджменту

регіонального розвитку

1.2. Основні закономірності і принципи менеджменту регіонального розвитку

1.3. Вітчизняні концепції менеджменту регіонального розвитку

1.4. Теорія і практика менеджменту регіонального розвитку в зарубіжних країнах

2. Регіональна економічна ефективність підприємства

2.1. Сутність економічної ефективності регіонального розвитку і розміщення підприємства

2.2. Методика і методи оцінювання регіональної економічної ефективності підприємства

2.3. Картографічна інтерпретація регіональної економічної ефективності підприємства

2.4. Передумови і фактори формування регіональної економічної ефективності в системі менеджменту регіонального розвитку

2.5. Ринкові механізми підвищення економічної ефективності підприємства в системі менеджменту регіонального розвитку

2.6. Наукове прогнозування трансформаційних змін регіональної економічної ефективності

підприємства

3. Практичні засади оцінювання регіонального розвитку

3.1. Економічна ефективність регіонального розвитку ключових промислових регіонів України

3.2. Економічна ефективність регіонального розвитку промислових агломерацій України

3.3. Регіональний аналіз розвитку промислового комплексу міст України

3.4. Оцінювання економічної ефективності функціонування промислового комплексу міст України

3.5. Регіональний розвиток та економічна ефективність малих (модульних) підприємств України

3.6. Експертне прогнозування економічної ефективності регіонального розвитку ключових промислових регіонів України

Замовити цей посібник, як й інші видання, можна за тел./факсом:

(044) 456+84+63, 456+92+01.

e-mail: academvidav@svitononline.com academvidav@gmail.com

або на сайті: www.academia-pc.com.ua

Адреса відділу збуту:

м. Київ, вул. Довженка, 3.

Поштова адреса:

04119, Київ+119, а/с 37

ЗМІСТ

Слово про кафедру.....	3
I. ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИЙ СКЛАД КАФЕДРИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ГЕОГРАФІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	
Професори та викладачі кафедри економічної та соціальної географії.....	5
Науковий та навчально-допоміжний персонал кафедри економічної та соціальної географії.....	10
II. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНОЇ ДУМКИ В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ	
<i>Олійник Я. Б.</i> Історія розвитку кафедри економічної та соціальної географії.....	12
III. ПРОВІДНІ НАПРЯМКИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ	
<i>Іщук С. І., Гладкий О. В.</i> Київський столичний регіон: його межі, функції та напрями розвитку.....	21
<i>Мезенцев К. В.</i> Методи дослідження в суспільній географії: традиції і новації.....	32
<i>Мезенцева Н. І., Кривець О. О.</i> Гендерні суспільно-географічні дослідження в Україні.....	43
<i>Дорошенко В. І., Осінчук І. О.</i> Суспільно-географічні аспекти вивчення торгівельного обслуговування населення адміністративної області.....	54
<i>Хвесик Ю. М.</i> Управління розвитком регіону в контексті моделі «РІО».....	61
<i>Дронова Е. Л., Аль-Хамарнех А.</i> Неолиберальные подходы к городскому управлению и особенности их проявления в пространственном развитии Киева.....	66
<i>Запотоцький С. П.</i> Регіональна конкурентоспроможність як стратегічний напрямок сучасної регіональної політики.....	79
<i>Мельничук А. Л.</i> Розвиток міста Києва на основних історико-географічних зрізах.....	87
<i>Коковський Л. О., Денисенко О. О.</i> Аналіз концепції «розмежування» економічного зростання та ресурсоспоживання регіону на прикладі Київської області.....	96
<i>Кононенко О. Ю.</i> Суспільно-географічні засади формування та розвитку «зеленої економіки» в Україні.....	106
<i>Глибовець В. Л.</i> Геокультурний брендинг території сучасного міста.....	114
IV. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЯДИ, ПОВІДОМЛЕННЯ	
Ярославу Богдановичу Олійнику – 60 років!.....	120
Степану Івановичу Іщуку – 75 років!.....	121
Миколі Даниловичу Пістуну – 80 років!.....	122
Новинки суспільно-географічної літератури.....	123

CONTENT

A Honor to the Department of Economic and Social Geography.....	3
---	---

I. PROFESSIONAL AND TEACHING STAFF OF THE DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL GEOGRAPHY IN TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KIEV

Professional and teaching staff of the Department of Economic and Social Geography.....	5
Scientific and laboratorial staff of the Department of Economic and Social Geography.....	10

II. THE HISTORY OF CREATION AND DEVELOPMENT OF SOCIO-GEOGRAPHIC INVESTIGATION IN KIEV UNIVERSITY

<i>Olyntk Ya. B.</i> The History of the Department of Economic and Social Geography...	12
--	----

III. THE MAIN DIRECTIONS OF SOCIO-GEOGRAPHIC INVESTIGATION IN KIEV UNIVERSITY

<i>Ischuk S.I., Gladkey A.V.</i> Kiev Metropolitan Region: its limits, functions and development directions.....	21
<i>Mezentsev K. V.</i> Research Methods in Human Geography: Traditions and Innovations.....	32
<i>Mezentseva N.I., Krivets O.O.</i> Gender human-geography researches in Ukraine.....	43
<i>Doroshenko V. I., Osipchuk I. O.</i> Social Geographycal Approaches to the Study of Trade Services for Population of an Administrative Region.....	54
<i>Khvesik Yu.M.</i> Management of regional development in the context of «RIO» model.....	61
<i>Dronova E.L., Al-Hamarneh A.</i> The neoliberal approaches to urban management and their realisation in the spatial development of Kyiv.....	66
<i>Zapototskiy S. P.</i> Regional competitiveness as a strategic tendency of modern regional policy.....	79
<i>Melnychuk A.L.</i> development of Kyiv at the main historical-geographical cross-sections.....	87
<i>Kokovskyy L.O., Denysenko O.O.</i> Analysis of the decoupling concept of economic growing and resource using e.g. Kyiv oblast.....	96
<i>Kononenko O. Yu.</i> Human-geographical bases of formation and development of green economy in Ukraine.....	106
<i>Glybovets V.L.</i> Geocultural branding of the territory of modern city.....	114

IV. REVIEWS, INFORMATION, REPORTS

To celebrate the 60 anniversary of Yaroslav Oliynyk.....	120
To celebrate the 75 anniversary of Stepan Ischuk.....	121
To celebrate the 80 anniversary of Mykola Pistun.....	122
New socio-geographic books.....	123

КОНТАКТНА АДРЕСА:

Нас можна знайти за адресою:

Географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Проспект акад. Глушкова, 2а
м. Київ - ГСП - 608, Україна
(поряд зі станцією метро „Виставковий центр”)
Тел: (044) 521-32-70, 521-32-04

Телефон приймальної комісії (044) 521-35-46
Факс: (044) 521-32-70
Електронна пошта: geography@univ.kiev.ua

**Наукове видання ЕКОНОМІЧНА ТА
СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ Випуск 1(66)
2013**

Підписано до друку 08.04.2013 р.

Авт. друк. арк. 9,2. Обл.-вид. арк. 9,4. Тираж 300. Зам. № .

Видавництво географічної літератури „Обрії”

Свідоцтво Держкомінформ України ДК № 23 від 30.03.2000 р.

Київ, вул. Метрологічна, 14-6, оф. 3. Телефон: (044) 492-06-22

До уваги авторів

1. Текст статті подається у текстовому редакторі "Word 6.0", "Word 7.0", „Word 2000”, "Word XP", "Word 2003", "Word 2007", "Word 2010" з дотриманням таких вимог: шрифт "Times New Roman Cyr" (розмір шрифту 14 пт), міжрядковий інтервал одинарний, поля - 2 см кожне, абзац - 1,25 см. Орієнтація – виключно книжкова.

2. Формули набираються у редакторі формул програми Word – “Microsoft Equation”.

3. Малюнки повинні бути виконані в растровому вигляді (розширення *.tif, *.jpg, *.gif, *.bmp) з роздільною здатністю не менше 300 dpi лише у чорно-білому варіанті.

4. Кожна таблиця повинна мати заголовок та супроводжуватись внизу посиланням на джерела, наприклад: „Складено за матеріалами [1].”.

5. Обсяг статті не повинен перевищувати 8 сторінок друкованого тексту.

6. Рукопис статті повинен містити такі елементи:

- код УДК;
- ініціали та прізвища авторів, їх науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи – українською та англійською мовами;
- назва статті – українською, англійською та російською мовами
- резюме (до 6 рядків тексту, 2-3 речення) та ключові слова (4-5 слів) українською, російською та англійською мовами;
- список літератури, укладений за правилами стандартів, згідно з **Наказом ВАК України від 26. 01. 2008 р. № 63:**

7. До статті окремо додаються:

- відомості про авторів (прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи; адреса, контактні телефони, e-mail)
- компакт-диск (CD-R, CD+R, DVD-R, DVD+R, DVD-R DL, BD-R) з файлами (наукової статті з УДК, резюме та відомостями про авторів).

*Редакційна колегія просить звернути увагу авторів статей на Постанову **ВАК України "Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України" за № 7-05/1 від 15 січня 2003 р., зокрема на пункти 3 та 4 Постанови:***

„3. Редакційним колегіям організувати належне рецензування та ретельний відбір статей до друку. Зобов'язати їх приймати до друку у виданнях, що виходитимуть у 2003 році та у подальші роки, лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи:

1). постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2). аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, 3). виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; 4). формулювання цілей статті (постановка завдання); 5). виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 6). висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Спеціалізованим ученим радам при прийомі до захисту дисертаційної роботи зараховувати статті, подані до друку, починаючи з лютого 2003 р., як фахові лише за умов дотримання вимог до них, викладених у п. 3 даної постанови”

Редакційна колегія збірника пропонує авторам виділяти рекомендовані Постановою ВАК України елементи статті окремими рубриками: «Вступ. Постановка проблеми.», «Аналіз останніх досліджень і публікацій.», «Формулювання цілей статті. Постановка завдання.», «Виклад основного матеріалу.», «Висновки і перспективи подальших розвідок.», «Список літератури».